

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE ASHÂB-I SEBT KISSASI

Yüksek Lisans Tezi

HARUN AYDOĞDU

AMASYA
Şubat – 2024

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE ASHÂB-I SEBT KISSASI

Hazırlayan
Harun AYDOĞDU

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Recep Orhan ÖZEL

AMASYA – 2024

TEZ ONAY SAYFASI

Harun AYDOĞDU tarafından hazırlanan “KUR’ÂN-I KERÎMDE ASHÂB-I SEBT KISSASI” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından 01/02/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman : Doç. Dr. Recep Orhan ÖZEL

.....

Üye : Doç. Dr. Enver Bayram

.....

Üye : Dr. Mustafa Murat BATMAN

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. .../02/2024

.....

Doç. Dr. Hasan YERKAZAN

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

01/02/2024

Harun AYDOĞDU

İmza

ÖZET

KUR'ÂN-I KERÎM'DE ASHÂB-I SEBT KISSASI

Harun AYDOĞDU

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Şubat/2024

Danışman: Doç. Dr. Recep Orhan ÖZEL

Kur'ân'ın belirttiğine göre dünya bir sınama ve deneme yurdudur. Sâyet böyle olmasaydı, dünyada hastalıklar ve kederler olmazdı. Bu itibarla dünyaya gelen her insanın birtakım sıkıntılarla karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdır. Kur'ân kıssaları incelendiğinde insanların başına gelen dert ve felaketlerin, genellikle yaptıkları ve sergiledikleri kötü eylemlerin veya Allah'ın elçileri olan peygamberleri yalanlamalarının bir neticesi olduğunu anlamamız mümkündür. Çalışmamızda, öncelikle konumuza temel teşkil etmesi bakımından kıssa kavramı üzerinde durduk ve genel olarak Kur'ân Kıssaları hakkında bazı bilgiler verdik. Daha sonra Kur'ân'da farklı sûrelerde değinilen Sebt halkı (cumartesi halkı) kıssasına giriş yaptık. Söz konusu âyetlerde geçen bazı kavramları açıklayarak bu âyetlerde geçen temel konuları işleyerek anlatılmak istenen ilahi mesajı kavramaya çalıştık. Son olarak ise, İsrâiloğullarından bir halk olan Sebt (cumartesi) halkının başına gelen gelenlerin Kur'ân'da zikredilmesinin müslüman topluma yansıyan hikmetleri üzerinde durarak konuyu neticelendirmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Ashâb, İsrâiloğulları, Sebt

ABSTRACT**THE NARRATIVE OF THE PEOPLE OF THE SABBATH IN THE QURAN**

Harun AYDOĞDU

Amasya University, Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences, M.A, February/2024

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Recep Orhan ÖZEL

As it is pointed out in the Quran, the world is a place to be tested and examined. If it weren't for that, neither diseases nor griefs would exist. Therefore it is inevitable for any person alive to confront some difficulties. When the narratives in Quran are observed, it is possible to figure out that the reason of the disasters and griefs which humanity encounters is usually when they behave badly or refute the prophets, who are the messengers of Allah. In this study, first we emphasized the concept of narrative in order to create a basis for our subject and gave some general information about the narratives in Quran. Later on we enter upon the narrative of People of the Sabbath (the Saturday People) which is mentioned in several verses of Quran. We studied the divine message in detail by explaining some of the concepts in the verses in question and by covering the basic topics in these verses. Finally, we tried to conclude the subject by focusing on the wisdom and the reflection in the Muslim society by mentioning in the Quran what happened to the Sabbath (Saturday) people, the Israelites.

Keywords: Quran, Exegesis, People, Jews, Sabt

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'in anlatım tekniklerinden biri de kıssalardır. Kıssalar muhataplara birer örnek ve ibret olarak anlatılır. Muhatapların bu kıssalardan dersler alması istenir. Kur'ân-ı Kerim'in yaklaşık yarısına yakınını oluşturan kıssalar sırf tarihî bir olay olarak anlatılmaz. Yusuf (as) kıssası haricinde tüm ayrıntılarına kadar aynı sûre içerisinde anlatılan başka bir kıssa yoktur. Bir sûre içerisinde anlatılan bir bölüm diğer sûrelerde anlatılmamış olabilir. Aynı kıssanın o bölümünün başka sûre içerisinde değişik varyantlarla anlatıldığını görebiliriz. Bütün bu anlatım teknikleri Allah'ın, kıssaları bize, sırf kronolojik ve tarihi bilgi verme amacıyla olmadığını gösterir. Kıssalarda yer zaman, mekân gibi teferruatlara -okuyucu bunlarla zihnini meşgul edip asıl mesajı gözden kaçırmamasın diye- fazla yer verilmez. Kur'ân kıssaları anlatılırken olayın muhatapları temelde iki kısımdır. Birincisi, iman sahibi, salih kimseler. Bunlar genellikle peygamberlerdir. İkincisi ise; doğru yoldan sapmış kişi veya topluluklardır. Fakat kıssalar okunurken Kur'ân okuyan kimse ister istemez kendisini olayların taraflarından biri olarak görür. Bundaki amaç; insanın günlük hayatını yaşarken karşılaşacağı olaylar karşısında duracağı yeri ve takınacağı tavrı öğretmektir. Çünkü; kıyamete kadar insanlar ve toplumlar, benzer hataları tekrarlayabilirler. “Aynı sebepler aynı sonucu doğurur” ilkesi gereğince kıssalarda anlatılan aynı hatalar da benzer cezâları celbedebilir.

Kur'ân birçok mesajını kıssalar üzerinden verir. Kıssaların tüm âyetlere oranla yarıya yakın bir yekûn tutması bu anlatım türünün önemini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Daha önce yaşanmış hak ile batıl mücadelesinde, çekilen tüm zorluk ve sıkıntılara rağmen eninde sonunda Allah için yılmadan, sabırla mücadele edenlerin başarısı örnek olarak gösterilir.

Kur'ân kıssalarından biri olan olan Sebt kıssası da içerdiği muhteva, vermek istediği mesaj ve İsrâiloğullarının geçmişte düşmüş olduğu hatalardan müslümanları sakındırmak istemesi anlamında önem arz etmektedir. Sebt kıssası içinde yer alan mesajların anlaşılması ve Sebt halkının helak edilmesine varan süreçte yapmış oldukları hataların ne olduğunu anlamamız için önemlidir. Kıssadan anlıyoruz ki Sebt halkı nasihate duyarsız, hakikate kör olmanın olumsuz neticelerine katlanmıştır. Bütün uyarılara rağmen Allah'ın âyetlerine kör, sağır kesilen bu tip insanları Kur'ân şöyle tarif ediyor;

“Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da onlardan yüz çeviren ve elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz biz, onu anlamamaları için, kalplerine perdeler gerdik, kulaklarına da ağırlıklar koyduk. Sen onları hidayete çağırırsan da artık ebediyen hidayet bulamazlar.”

“Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.”

Sebt kıssası, Allah’ın emirlerini sulandıran, hafife alan, hîle yoluyla ilâhî emirleri yok sayan inkârcı kavim ile en güzel bir şekilde mücadele eden, sabırla, bıkmadan usanmadan onlara gerçeği anlatan az sayıdaki inanmış mü’minin arasındaki mücadeleyi anlatmaktadır. Bu mücadele neticesi Sebt halkı helâk olmuş ama az sayıdaki mü’min ise kurtuluşa ermiştir. Kurtuluşun reçetesi kıssada, Allah’ın dinine karşı samimi olmak, davet ve tebliğde devamlı olmak olarak kodlanmaktadır. Tezimin yazımında şahsımdan hiçbir desteği esirgemeyen, çalışmamızda bize rehberlik ve yönlendirmelerde bulunan danışman hocam Doç. Dr. Recep Orhan Özel’e teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden inâyet Allah’tan.

Harun AYDOĞDU

01/02/2024

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN SAYFASI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2.Araştırmanın Amacı ve Metodu	2
3.Araştırmanın Kaynakları	3

I. BÖLÜM

1. İLGİLİ ÂYETLERDE GEÇEN TEMEL KAVRAM VE KONULAR	5
1.1. Temel Kavramlar	5
1.1.1. Kıssa.....	5
1.1.2. Sebt... ..	5
1.1.3. Fısk	6
1.1.4. Be's.....	7
1.1.5. Belâ.....	9
1.1.6. Ümmet.....	10
1.1.7. Karye.....	10
1.1.8. Helâk	11
1.1.9. Azap-Muazzib.....	12
1.1.10. Takva.....	14
1.1.11. Lânet.....	15
1.2. Âshab-ı Sebt Kıssasında Geçen Konular	16
1.2.1. Kâinatın Altı Günde Yaratılması.....	16
1.2.2. Kur'ân-ı Kerîm'de Cumartesi Yasağı (Sebt)	18
1.2.3. Sebt Kıssasının Geçtiği Yer.....	20
1.2.4. Cumartesi Yasağının Mahiyeti	21
1.2.5. Cumartesi Yasağının İhlâl Yöntemleri	23

1.2.6. Cumartesi Yasağının Hikmetleri.....	24
1.2.7. Mesh ve Mahiyeti	25
1.2.7.1 Mesh Hâdisesini Gerçek Anlamda (Fizikî) Kabul Edenler	27
1.2.7.2. Mesh Hadisesini Mecâzî (Manevî) Kabul Edenler	28
1.2.8. Lânet ve Mesh İlişkisi.....	29
1.2.9. Yahudilikte Sebt (Şabat).....	31
1.2.10. Günümüzde Şabat.....	32

II. BÖLÜM

2. KISSADA YAHUDİ KARAKTERİ VE KISSANIN MESAJI	37
2.1. Kıssada Yahudi Karakteri.....	37
2.1.1. Haddi Aşma.....	37
2.1.2. Ahitlerini (Mîsâklarını) Bozmaları.....	38
2.1.3. Nasîhat Dinlememeleri ve Günâhta Israrcı olmaları	40
2.1.4. Hîlede Bulunmaları	42
2.2. Kıssanın Mesajı Bağlamında Bazı Konular.....	45
2.2.1. İslâmda Dâvet ve Tebliğ.....	45
2.2.2. Sebt Kıssasında Taraflar	46
2.2.2.1. Yasağı İhlâl Edenler.....	47
2.2.2.2. Dâvette Bulunanlar.....	48
2.2.2.3. Dâveti Terkedenler.....	49
2.2.3. Dâvette Ümitvar Olmak.....	50
2.2.4. Dâvette Süreklilik.....	55
2.2.5. Yahûdileşme Olgusu ve Kur'ân'da Yahûdileşme.....	58
2.2.6. Hadislerde Yahûdileşme.....	60
2.2.7. Sebt Kıssası ve Yahûdileşme Tehlikesi.....	63
SONUÇ.....	65
KAYNAKÇA	66
ÖZGEÇMİŞ.....	71

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
a.g.e	Adı Geçen Eser
Ans	Ansiklopedi
(a.s)	Aleyhisselam
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyânet İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyânet İşleri Başkanlığı
Ens.	Enstitü
Fak.	Fakülte
Mad.	Madde
Mat.	Matbaa
Neş.	Neşriyat
R.a	Radiyallâhü anh
(s.a.v)	Sallallâhu Aleyhi vesellem
s.	Sayfa
S.	Sayı
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Ünv.	Üniversite
vb.	Ve Benzeri
Yay.	Yayın

GİRİŞ

1.Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bütün insanlığa çağlar boyu hidayet rehberi, yani onlara en doğru yolu göstermek üzere gelen Kur'ân, bu hedef doğrultusunda yer yer kıssalar anlatmaktadır. İnsanlık tarihinden ibret verici olaylar, sahneler ve örnekler sunmaktadır. İnsanlığın geçmişinde olanların bir kısmını, en üstün bir sanat yöntemi ve en veciz bir şekilde gündeme getirmekte, kendisine muhatap olanların önüne koymaktadır. Bununla Kur'ân geçmişi en etkileyici, uyarıcı, canlı bir dille anlatarak, insanın geleceğini kurmasını istiyor. İnsanı düşünmeye, anlamaya, ibret almaya, inanmaya ve güzel davranmaya davet ediyor. Muhataplarına geçmişte yaşanmış hataları aynen tekrar etmemeyi, doğruları da kendi zamanına taşımayı öğütlüyor.

Kıssalar, Kur'ân'ın asıl gayesini gerçekleştirme araçlarından birisidir. Onun asıl amacı, insanlara doğru yolu göstermek, Allah'ı ve O'nun hükümlerini haber vermek, insanlara hakikati duyurmaktır. Kıssalar anlatılırken, yalnızca olay anlatılmaz ve yalnızca sanat amacı güdülmez. Bununla beraber olayın akışı içerisinde sürekli mesaj verilir ve kıssa okuyucuları etkileyecek tarzda en güzel edebî sanat örnekleri halinde anlatılır. Bu bağlamda bu kıssalardan biri de “Ashâb-ı Sebt” kıssasıdır. Sebt Kıssası içerdiği konular ve vermek istediği mesaj anlamında incelenmesi gereken ve üzerinde düşünülmesi gereken bir kıssadır. Bu kıssadan Kur'ân'ın birkaç farklı suresinde bahsedilse de konu en teferruatlı olarak A'râf Sûresinde anlatılır. Bu vesîle ile A'râf suresi 163-166 ayetleri merkeze alarak biz konuyu iki ana başlık altında inceledik.

Birinci bölümde, tezimizin konusu “Ashâb-ı Sebt” kıssası olduğu için “kıssa” kelimesinin hem sözlük hem de terim anlamlarını vererek başladık. Sebt kıssasının anlatıldığı âyetlerde geçen karye, sebt, ümmet, azâb, be's, fisk, mühlik, muazzib, belâ, ittikâ, mesh kavramlarını kısaca anlatarak âyetlerin kapsamının daha iyi tahlîl edilmesini sağlamaya çalıştık.

Daha sonra ikinci bölümde kıssada geçen temel konular üzerinde durduk. Kur'ânda Sebt, Cumartesi yasağının kapsamı, olayın geçtiği yer, yasağın ihlâl yöntemleri ve bu yasağın konulmasının hikmetleri, Sebt halkının helâkı, Yahûdilikte Sebt (Şabat), cumartesi yasağını ihlâl edenlere verilen mesh (maymun'a dönüştürülme) cezasını, izah ettik. Mesh olayı fizîken mi? Yoksa huy ve karakter olarak mı gerçekleşti? Bu konuda farklı müfessirlerimizin görüşlerini zikrettik. Bu bağlamda kıssa özelinde ortaya çıkan Yahudilerin karakteristik bazı

özelliklerine vurgu yaptık. Son olarak ta; dâvet ve tebliğ açısından Sebt Kıssası, İslâm davetinin sürekliliği, dâvette ümitvâr olma ve Yahudileşme tehlikesi gibi başlıkları işleyerek ikinci bölümü ve tezimizi noktaladık.

2. Araştırmanın Amacı ve Metodu

Kur'ân'ın temel amacı insanlara doğruyu göstermek, onları yanlışla sapmaktan ve arzularına kapılıp gitmekten korumaktır. Bu noktada Kur'ân'daki kıssalar da bu temel amacı gerçekleştirmekte yardımcı unsur olarak anlatılır. Kur'ân-ı Kerîm, insanlara öğütlerini çeşitli biçimlerle verir. Hidayetini doğrudan anlattığı gibi, kıssadan hisse çıkarılması için önceden yaşanmış olaylardan kesitler anlatır. “*Geçmiş milletlerin kıssalarında akıl sahibi insanlar için pek çok dersler vardır*” meâlindeki âyet-i kerîmeler bu gerçeği açıkça ifade eder.

Kur'ân kıssaları bir anlamda tevhiidin tarihidir. Tevhîdi tebliğ eden nebîler ile onlara karşı olumlu veya olumsuz tavır sergileyenlerin serencamıdır. Yüce Yaraticıdan gelen ilâhî daveti kabul edenlerle, kendi inadinın veya İblis'in peşinden gidenlerin ibretli hikayesidir. Kur'ân kıssalar yoluyla geçmişle gelecek arasında en güzel bağı kurmakta ve insan davranışları açısından dünle bugünün benzerlikler taşıdığına işaret etmektedir.

Buradan hareketle biz de bu çalışmamızda Kur'ân kıssalarından biri olan Ashab-ı Sebt Kıssasını araştırma konusu olarak belirledik. Çünkü; bu konuyla ilgili âyetler, farklı yönleri ile farklı başlıklar halinde daha önce makalelere konu olmuş; mesh cezası, İslâm davet metodolojisi ve kavimlerin Allah'ın lanetine uğrayıp helâk edilmeleri gibi başlıklar altında incelenmiş ancak bütüncül bir bakış açısı ile kıssa irdelenmemiştir. Bu nedenle söz konusu kıssaya dair âyetler bütünü dikkate alarak, ilgili tüm kavram ve konu başlıklarını bir arada değerlendirerek, muhataplara verilen mesajlarını ortaya koymaya çalışarak, kıssada zikredilen temel hususları ve nihayetinde kıssanın mesajlarını anlamayı amaçladık.

Başta A'râf Sûresi 163-166. âyetler olmak üzere, konumuza doğrudan veya dolaylı olarak temas eden Bakara 65, Nisâ 154, Nahl 124, Nisâ 47, Mâide 60 gibi âyetler çerçevesinde Ashâb-ı Sebt kıssasını incelemeye çalıştık. Bu inceleme esnasında öncelikle mukaddes kitabımız bizim ilk başvuru kaynağımız oldu. Daha sonra çeşitli tefsir kaynakları, konuyla ilgili yazılan müstakil eserler, çeşitli tez ve makaleler ile bazı ansiklopedilerden istifade ettik. Konuyu daha fazla detaylandırma ve anlama adına zaman zaman hadis kaynaklarından ve müstakil siyer kitaplarından istifade ettik. Kıssamız İsrailoğullarından bir topluluğu konu edindiği için bazen de Eski Ahit ve Yahûdi kaynaklarına kısmen de olsa müracaat etme ihtiyacı duyduk.

3. Araştırmanın Kaynakları

Tez araştırmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün başında Sebt Kıssası'nda, konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunması amacı ile ilgili âyetlerde geçen temel kavramlara açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu kavramlar açıklanırken öncelikle; Râğıb el-İsfahânî'nin Müfredât, İbn-i Manzûr'un Lisânü'l-Arab, Cevherî'nin *Sihâh*, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî'nin, *el-Furuku'l-lugaviyye*, Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî'nin *et-Tarîfât*, Mukâtil b. Süleyman'ın *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, *Dinî Kavramlar Sözlüğü* gibi hem klasik hem de modern ıstılâh ve kavramlar sözlüklerine başvurduk. Bununla beraber çalışmamızın ilerleyen safhalarında klasik tefsir kaynaklarımızdan; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli â'yi'l-Kur'ân*, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî'nin *el-Keşşâf an haķâyıķı gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-eķâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr'in "*Tefsîru'l-Kur'ânî'l Azîm*, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkandîel-Mâtürîdî'nin *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddîn er-Râzî'nin *Mefatîhu'l-ğayb*, İsmail Hakkı Bursevî'nin, *Rûhu'l-beyân*, Nâsîrüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî'nin, *Envâru't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî'nin *Ruhû'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî'nin *el-Câmi'u beyne'l-fenni ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*, Muhammed b. Muhammed Mustafa el-İskilibî el-İmâdî Ebus Suûd'un *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Tabatabâî'nin *el-Mîzan fî tefsîri'l-Kur'ân* adlı eserlerine müracaat ettik. Klasik tefsir kaynaklarımızla beraber son dönemde kaleme alınan önemli müelliflerimizin tefsirlerinden de faydalanma cihetine gittik. Bu bağlamda Muhammed Esed'in *Kur'ân Mesajı Meal ve Tefsir*, Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir b. Âşûr et-Tunisî'nin *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Muhammed İzzet Derveze'nin *et-Tefsîru'l-hadîs*, Bayraktar Bayraklı'nın *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* gibi türkçe ve Arapça tefsirlerine ulaştık.

Kur'ân ve sünnetin birbirinden bağımsız düşünölemeyecek iki temel kaynak olması nedeni ile, zaman zaman bazı siyer ve hadis kaynaklarına da başvurma ihtiyacı duyduk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin *Sahîhu'l-Buhârî*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî'nin, *Kitâbu'l-megâzî*, Ebû Abdullah Muhammed İbn-i Sa'd el-Hâşimî el-Basrî'nin, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*, Muhammed Hamîdullah'ın *İslâm Peygamberi*,

Ahmed b. Hanbel'in, *Müsned*, Zeynüddin Muhammed Abdurraûf b. Nûriddin Ali el-Münâvî el-Haddâdî'nin, *Feyzu'l-kadîr Şerhu Câmi'i's-sağîr* isimli eserlerinden yararlandık.

Yukarıda değindiğimiz temel kaynaklarımızın yanı sıra konu ile ilgili yazılmış bazı müstakil eser, tez ve makale çalışmalarına da müracaat ettik. Ahmet Önkâl'ın, *Rasûlullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Mehmet Ali Bağır'ın, *Günümüz Samirilerinde Dinî Hayata Dair Bazı Uygulamalar*, İbn-i Haldûn'un, Ebu Zeyd Veliyyuddin Abdurrahman b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî'nin *el-Mukaddime*, İsrail Shahak'ın, *Yahudi Tarihi-Yahudi Dini*, M. F, Kesler'in, *Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudiler ve Hristiyanlar*, İrem Mazaltow -Mizrahi, Yaakov Ceki'nin *Ailemizin Şabat Kitabı-Breşit-1*, Mustafa İslâmoğlu'nun *İsrâiloğullarından Ümmet-i Muhammed'e Yahudileşme Temâyülü*, Nuh Arslantaş'ın *İslam Toplumunda Yahudiler*, M.Tümer- A. Küçük'ün *Dinler Tarihi*, Vecdi Akyüz'ün *Kur'ân'da Siyasi Kavramlar*, Rabi Nisim Behar'ın *El Gid Para El Pratikante Dini Uygulama Rehberi*, Grunfeld, I. Dayan'ın *Şabat*, Abdullah Emin, Çınar'ın *Kur'ân-ı Kerim'de Helâk Kavramı*, Fatma Âsiye Şenat Kazancı'nın *Müslümanlar Arasında Yahudileşme Temâyülü*, Abdülkadir Erkut'un, *Dine Dâvet Metodu Açısından Ashab-ı Sebt kıssasının Tahlili*, Enver Bayram'ın, *Kur'ân'da Yahûdilere Lânet Edilme Meselesi* gibi bazı makale ve tez çalışmalarından istifade etmeye çalıştık.

I. BÖLÜM

1. İLGİLİ ÂYETLERDE GEÇEN TEMEL KAVRAM VE KONULAR

1.1. Temel Kavramlar

1.1.1. Kıssa

Sebt kıssasında geçen temel kavramlara geçmeden önce kıssa kavramının anlamını kısaca izâh etmekte fayda görmekteyiz. Kıssa kelimesi, k-s-s (ك-ص-ص) kök harflerinden meydana gelmektedir. Sözlükte; hikâye, haber, söz, durum, mevzu, iz, birini takip gibi anlamları bulunmaktadır. Kur’ân’da “iz, takip etme” meâlinde gelen âyetler şöyledir:

فَالْ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا (Aradığımız işte budur dedi. İzleri üzere hemen geri döndüler.)¹

Kıssa kelimesinin cem’isi ise “kasas” olarak gelir.² Başka bir anlamı da bir kimseye bir sözü bildirmek, anlatmaktır.³ Bu anlamda Kur’ân’da şöyle geçmektedir:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ (Biz sana onların haberini hak ile anlatıyoruz.)⁴

Kıssa kavramı terim olarak ise “Genellikle zaman ve mekân gözetilmeksizin geçmiş ümmet, toplum ve peygamberlerin yaşamlarından ders ve ibretler çıkarmak amacı ile Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan yaşanmış olaylar” şeklinde tanımlanabilir.⁵

1.1.2. Sebt

Bu kelime Tevrat’ta “Şabbât” kavramı ile şu şekilde geçmektedir: “Şabbât gününü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışarak bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, tanrının rabbe Şabbât olarak adanmıştır.”⁶ Kur’ân’da ise “sebt” olarak geçen ve Cumartesi günü anlamında isim olarak kullanılan bu kelime “sebete-yesbitü” (سبت-يسبت) fiilinin mastarıdır. İstirâhat etme, dinlenme anlamına gelir. Yahudiler bugünü, tatil günü, iş bırakma günü, ibadet etme günü olarak ilân etmişlerdir.⁷ Sebt kelimesi Kur’ân’da İsrâiloğullarına atıfla beş âyette

¹ el-Kehf 18/64

² Ebü’l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensarî er-Ruveyfî İbn-i Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1994) 610.

³ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve şîhâhu’l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru’n-nefâis, 1978) 3/1051.

⁴ el-Kehf 18/64

⁵ Mennâ el-Kattân, *el-Mebâhis fî ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut; Müesseset’ür- risâle, 1998) 305-306.

⁶ Çıkış, 8-10

⁷ İbn-i Manzûr, *Lisân’ul-Arab*, 2/36

geçmektedir. Bunların dördünde “es-sebt,”⁸ birinde ise “ashâbü’s-sebt”⁹ şeklinde geçer. Bununla beraber A’râf Sûresi 163. âyetinde “yevme la yesbitûn” şeklinde fiil olarak kullanılmıştır. Bu âyetlerde avlanma yasağı ile bağlantılı olarak zikredilen sebt gününe saygı Hz. Musa döneminden itibaren İsrâiloğullarına farz kılınmış bir emirdir. Deniz kenarında yaşayan kavme mensup bir grubun yasağa karşı gelerek bugünde balık avlamaları nedeni ile lânetlenip maymuna çevrildikleri anlatılır.¹⁰

“*Tatil yaptıkları sebt (Cumartesi) günü, balıklar onlara akın akın geliyor, tatil yapmadıkları günlerde ise gelmiyorlardı. İşte onları yoldan çıkmaları sebebi ile böyle imtihan ediyorduk*”¹¹ denilmekte ve bu gurutaki insanların yaptıklarına işaret edilmektedir. Kur’ân’da diğer bir âyetinde ise bunlara, “*lânetlenmiş cumartesi halkı*” denilmektedir.¹²

1.1.3. Fısk

Lügâtlarda “fe-se-ka” fiili, “*çıkma*” anlamına gelen “ha-re-ce” fiili ile aynı anlamlarda kullanılmıştır. Nitekim Araplar, hurmaya kabuğundan çıktığı zaman fisk (f-s-k) kelimesini kullanırlardı. Fare, deliğinden çıkıp etrafa zarar verdiğinde de “*Füveysik*” olarak adlandırılmıştır.¹³ Bu çıkış, kötülük etmek içinse buna fisk, iyilik içinse buna “hurûc” denir.¹⁴

Terim olarak ise fisk, dinde büyük günahları işlemek, küçük günahlarda da ısrarcı olmak, isyân etmek ve Allah’ın emrinden çıkmak, anlamına gelir¹⁵. Aynı kökten türetilen “fusûk” ise, dinden çıkmak, itaatten ayrılıp günahlara dalmak ve imanı bırakıp küfre dalma¹⁶ anlamlarına gelmektedir. İslam öncesi cahiliye döneminde bu kavram insanlar için kullanılmaz daha çok bitkilerin kabuğunu çatlatıp çıkması ve hayvanların bir yerden çıkması anlamlarında kullanılmıştır. Fakat “fisk-fâsik” kavramı Kur’ân-ı Kerîm tarafından dinin emirlerine aykırı davranan kimseler için kullanmasından sonra insanlar için de bu kavram kullanılır olmuştur

Ashâb-ı Sebt kıssası bağlamında ise “fisk” kavramı “*Onlar kendilerine hatırlatılanı unuttunca, bizde kötülükten alıkoymaya çalışanları kurtardık. Zulmedenleri yoldan çıkmaları*

⁸ el-Bakara 2/65, en-Nisâ 154, el-A’râf 163, en-Nâhl 124.

⁹ en-Nisâ 4/47

¹⁰ Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Camiul Beyan an Te’vili A’yil Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l- kütübi’l- ilmiyye, 2000) 3/187; Salime Leyla Gürkan, “*Sebt*”, DİA (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 36/256.

¹¹ el-Bakara 2/163

¹² en-Nisâ 4/47

¹³ İbn-i Manzûr, *Lisân’ül Arab*, 12/1095; Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1543

¹⁴ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûku’l-Lugaviyye*, (Kum, Mektebetü Basîretî, 1935), 191

¹⁵ Muhammed A’la b. Ali Muhammed Hamid et-Tahânevî, *Keşşâfu Istilâhat’il fûnun ve’l-ulûm* (Beyrut: Dâ’ru’s-sadr, 2000), 3/1238

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisân’ül Arab*, 2/1096.

sebebi ile şiddetli bir azapla yakaladık,”¹⁷ âyetinde geçerken “fisk” kelimesine birçok tefsirde de yoldan çıkma, ma’siyete dalma, serkeşlik edip isyanlarına devam etme anlamı verilmiştir.¹⁸ Sebt halkı da Allah’ın cumartesi yasağını ihlal ederek ve bunda ısrarcı davranarak yoldan çıkmaları nedeni ile bu davranışları fâsıklık olarak nitelenmiştir. İlgili âyette geçen “yefsukûn” fiiline, sebt yasaklarını eskiden beri yapageldikleri, halihazırda da yaptıkları ve bu yasağı gelecekte de devam ettirme niyetlerinin var olduğunu söyleyerek “fisk” kelimesine, tâatten çıkmak, zulüm ve düşmanlık anlamlarını verenler olmuştur.¹⁹ Sebt kıssasının anlatıldığı A’râf 165. âyette geçen “fisk” kavramının Yahudilerin dünya malına ve menfaatine düşkün olmaları sebebiyle cumartesi balık avlama yasağını işlemelerini ifade eder. Menfaatlerine engel olan bu yasağı bir şekilde delmelerinden dolayı, “fisk” kavramı burada ilahî yasağı delmek anlamına geldiği söylenmiştir.²⁰

1.1.4. Be’s

Be’s sözlükte “muhtaç olmak, fakirlik, aşırı fakirlikten dolayı bitkin olmak, aşırı derece ihtiyaç, şiddet korku, sıkıntı ve azap anlamlarında kullanılmıştır.”²¹ Kur’ân-ı Kerîm’de be’s kelimesi, şiddet, kuvvet, azap, çetin savaş, dayanılması zor fakirlik ve musîbetler anlamlarında yirmi beş âyette geçmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

Kelime “إِنِّي أَنَا أَحْوَكُ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ” (*Ben senin kardeşinim, onların yaptıklarından dolayı beni cezalandırma.*)²² âyetinde fiil formunda geçmekte ve cezalandırma anlamına gelmektedir. Yine “الْبَائِسُ الْفَقِيرُ” tamlaması şiddetli fakirlik anlamına gelirken²³, “مَسْتَهْطَهُمُ الْبَائِسَاءُ وَالضَّرَاءُ” ifadesi “Sıkıntı ve zorluk onlara uğradı”²⁴ demektir. “وَاللَّهُ أَشَدُّ بَاسًا” ise “Allah cezası daha şiddetli olandır” şeklinde meâllendirilir.²⁵

¹⁷ el-A’râf 7/165

¹⁸ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak dini Kur’ân Dili* (Ankara: Akçağ Yayınları 1995), 1/355; Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrettin Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, (Beyrut, Dâr’ul Fikr, 1982) 3/250-251; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 6/460-461. Bayratar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*” (İstanbul: Bayraklı Yay. 2014), 19/68-69; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb* (Beyrut: Dâr’ul-fikr, 2005), 21/337-338; Ebu Abdillâh b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el- Câmi’u li-ahkâmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru ihyâi’t- türâsi’l-arabî, 2001) 17/109; Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü’l Kur’ân*, (Lahor: İdâre-i Tercüman’il Kur’ân) 1972) 6/138.

¹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhul-beyan*, (İstanbul: Mekteb-i Eser, 1969) 3/262.

²⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, 2/74.

²¹ Ebu’l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddâl er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredâtü elfâzı’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1992) 32.

²² Yûsuf, 22/69

²³ el-Hac 22/28

²⁴ el-Bakara 2/114

²⁵ en-Nisâ 4/84

Mukâtil b. Süleymân, “be’s” kavramını üç farklı şekilde izah etmiştir.²⁶

1. Azâb manasına kullanılmıştır:

“Be’simizi (azâbımızı) gördüklerinde, “Allah’a iman ettik” dediler.”²⁷

2. Fakirlik, manasında kullanılmıştır:

“Andolsun ki senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Yalvarsınlar tevbe etsinler diye onları be’s’e (fakirliğe) ve şiddetli zorluğa uğrattık.”²⁸

3. Savaş manasında kullanılmıştır:

Allah o küfredenlerin be’sini (savaşını) engellemeye gücü yetendir.²⁹ Darlıkta, hastalıkta ve be’s (savaş) zamanı sabredenler.³⁰ Aralarında be’sleri (savaşları) şiddetlidir.³¹ Sebt kıssasında geçen “be’s” kelimesine Mücâhid “şiddetli”, bir rivâyete göre de “elîm” anlamı vermiştir. Katâde ise “acı verici” diye anlam vermiştir.³² Âyette geçen “beis”, çetin ve şiddetli anlamındadır. İbn-i Abbas bu kelimeyi kendisinde merhamet olmayan azap şeklinde yorumlamıştır.³³

Bu kıssa ile ilgili olarak A’râf Sûresi 165. âyette geçen “عذاب باس” kavramı bir önceki 164. âyette geçen “Allah’ın şiddetli bir azapla cezalandıracağı ve helâk edeceği bir kavme neden nasihat ediyorsunuz”³⁴ âyetinde zikredilen (عذاب شديد) “şiddetli azap” kavramıyla açıklanmıştır. (باس) kelimesinin, “şiddetli” anlamını ifade ettiği Kur’ân tarafından açıklanmıştır. Bu nedenle Cumartesi yasağını ihlâl edenler “şiddetli bir azâpla” ile cezalandırılarak helâk edilmişlerdir.

1.1.5. Belâ

“B-l-v” maddesi Arapça sözlüklerde “denemek, sınamak, eskitmek” anlamlarına gelmektedir. Nitekim Araplar elbise eskidiğinde “بلي الثوب” derlerdi. Yine “sefer eskitti yani

²⁶ Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *el-Vücûh ve’n-nezâir*, (Kahire, Merkezü tahkîki’t-türâs, 1994), 335-336.

²⁷ el-Müminûn 23/84

²⁸ el-En’âm 6/42

²⁹ en-Nisâ 4/84

³⁰ el-Bakara 2/177

³¹ el-Haşr 14

³² İmâdüddin Ebü’l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm* (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 1969), 2/257

³³ Taberî, *Cami’u’l-beyân*, 3/692

³⁴ el-A’râf 7/164

yordu” anlamında “بلي سفر” ifadesini kullanırlardı. “بلوته”; filan kişiyi denemek anlamına gelir ki “denemekten yoruldum, yıprandım” manasını da ifade eder.³⁵ Bu kelimenin “belâ” kelimesinden başka “belvâ-beliyye” şeklinde farklı mastarları da bulunmaktadır. Belâ, (imtihan) hayırda olabileceği gibi şerde de olmaktadır.³⁶

Kur’ân-ı Kerîm’e göre dünya, kimin daha güzel işler yapacağını anlaşılmaması için bir belâ (imtihan) yeri olup ölüm ve hayat da bu imtihan için var edilmişlerdir. Bu dünya hayatında en çetin belâlara uğrayanlar ise peygamberler sonra da onların yolundan gidenlerdir.³⁷ Bu kelime ayrıca, bazı sıfatlarla (büyük belâ, apaçık belâ, güzel belâ) beraber de kullanılmıştır. Bakara ve A’râf Sûrelerinde Firavun’un İsrailoğullarına korkunç işkenceler yapmasından bahsedildikten sonra, “Bunda, size Rabbinizden (gelen) büyük bir “belâ” vardı.”³⁸ şeklinde ve yine bazı âyetlerde de “açık belâ” (belâün mübîn) şeklinde kullanımlar mevcuttur.³⁹ Hz. İbrahim’in (as) oğlu İsmail’i (as) kurban etme olayı da “Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır.”⁴⁰ şeklinde (belâün mübîn) vasıflanmıştır. Yine Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın kullarını denemesi bu imtihanlardan başarı ile çıkmak “belâün hasenün” olarak tarif edilmektedir. “Allah, müminleri güzel bir imtihanla sınamak için böyle yaptı”⁴¹ âyetinde Bedir Savaşı neticesinde müminlerin kazandığı bu zafer için rabbimiz “güzel imtihân” sıfatını kullanmıştır. A’râf Sûresi’nde Yahudilerin avlanmasının yasak edildiği Cumartesi günü balıkların kıyıya bol miktarda gelmesiyle sebt halkı yasağı ihlâl ederek haddi aşıyorlardı. İlgili âyet-i kerîmede bu durum “Zira tatil yaptıkları Cumartesi günü balıklar onlara akın akın geliyor, diğer günlerde ise gelmiyordu. Fıskları nedeni ile onları böyle imtihan ediyorduk.”⁴² şeklinde ifade edilmektedir. Bu âyet aynı zamanda Allah’a itaat edenlere dünya ve ahiret durumlarını kolaylaştırdığına, isyanda bulunanları da çeşitli belâ ve musîbetlere uğrattığına dalâlet eder.⁴³

³⁵ İsfahanî, *el-Müfredât*, 1/145.

³⁶ İbn-i Manzûr, *Lisânu l-Arab*, 14/8.

³⁷ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi’us- Sahih*, (Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1977), Zühd,56; Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâî el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî* (Dîmeşk: Dâru’t-tavkîn, 2001), Merdâ, 3.

³⁸ el-Bakara 2/49; A’râf 7/141.

³⁹ el-Duhân 44/33; İbrâhim 14/6.

⁴⁰ es-Sâffât 37/106.

⁴¹ el-Enfâl 8/17.

⁴² el-A’râf 7/163.

⁴³ Râzî, *Mefâtihu l-ğayb*, 3/103.

1.1.6. Ümmet

“Ümmet” kelime olarak, kastetmek, niyet etmek, bir şeyi hedef almak, bir topluluğun önünde olmak, bir şeyi sevk ve idare etmek ve ana olmak gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁴ Râgıb el-İsfahânî ise bu kavramı; kendi iradeleri ya da bir zorunluluk sebebiyle aynı zamanda ve mekânda aynı dine mensup olarak bir arada yaşayan topluluk olarak tanımlar.⁴⁵ “Ümmet” kelimesinden türetildiği söylenen “ümm” ise, sözlükte, asıl, kök, kaynak, ana, çocuk sahibi kadın anlamlarına gelmektedir.⁴⁶ “Ümm”, topluluk, insan topluluğu, millet, önder, zaman, yol, hayat tarzı ve din gibi anlamlarında kullanılmaktadır.⁴⁷

“İçinizden insanları hayra çağırarak, iyiliği emredecek, kötülükten sakındıracak bir ümmet (bir topluluk) bulunsun.”⁴⁸ âyeti bir insan topluluğunu ifade ederken, “Yerde yürüyen hayvanlar ve kanatlarıyla uçan kuşlar da ancak sizin gibi birer ümmettir.”⁴⁹ ve “Allah, sizden önce geçmiş cin ve insan ümmetleriyle beraber ateşe girin” der. Her ümmet girdikçe kendi yoldaşına lânet eder.”⁵⁰ âyetlerin de insan ve cin toplulukları anlamında kullanılmıştır.

Ashâb-ı Sebt kıssasında “ümmet” kelimesi insan topluluğu anlamında kullanılmıştır. Kendileri bu ilahi yasağa uymakla beraber cumartesi yasağı hakkında haddi aşan azgın topluluğa nasihati ihmal eden ve artık nasihatın bu azgın topluluğa fayda vermeyeceğini düşünen kimseler için Kur’ân “ümmet” ifadesini kullanmıştır.⁵¹

2.1.7. Karye

“Karye” kelimesi, biriktirmek, bir araya getirmek, toplamak anlamındaki قري-قريا şeklinde ikinci babdan gelmektedir. Nitekim “قريت الماء الحوض” (Suyu havuzda topladım) örneğinde kelime bu anlamda kullanılmıştır. Râgıb el-İsfahânî, bu kelimenin hem insanların toplandıkları yeri hem de o insanların bizzat kendilerini ifade ettiğini söyler.⁵² “İnsanların toplandığı yer” manasına gelen karye, köy veya küçük kasaba gibi yerleşim merkezlerini ifade etmektedir. Ancak bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de, Mekke ve Kudüs dahil olmak üzere büyük şehirler için

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/22.

⁴⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 27.

⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/28.

⁴⁷ Vecdi Akyüz, *Kur’ân’da Siyasi Kavramlar* (İstanbul: Kitabevi Yay., 1998) 169.

⁴⁸ Âl-i İmrân 3/104.

⁴⁹ el-En’am 6/38.

⁵⁰ el-A’râf 7/38.

⁵¹ el-A’râf 7/164.

⁵² İsfahânî, *Müfredât*, 843; Abdullah Aydemir, *Ashâb-ı Karye*, DİA (İstanbul: TDV Yay., 1998), 3/478.

de kullanılmaktadır.⁵³ Bununla beraber “karye” tabiri ile bazı âyetlerde yerleşim yeri kastedilmekte ise de bazı âyetlerde de o yerleşim yerindeki insanlar kastedilmektedir. Bunun örnekleri Kur’ân-ı Kerîm’de mevcuttur. Yûsuf Sûresi’nde “Karyeye sor”⁵⁴ şeklindeki âyetten maksat “Şehir halkına sor” demektir. Yine “Ashâb-ı Karye” kıssasında Allah elçisine karşı koymanın bir neticesi olarak karye halkının dehşetli bir ses (sayha) neticesi helâk olduğu bildirilmektedir.⁵⁵ Örnek verdiğimiz bu iki âyette “karye” kelimesi yerleşim yerindeki insanlar anlamında kullanılmıştır. “*Şu şehre (karyeye) girin orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin*”⁵⁶ âyetinde ise “karye” kelimesi yerleşim yerinin kendisi anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda Sebt Kıssası’nda zikredilen karyeden maksat bu kıssanın geçtiği yerde yaşayan insan topluluğudur. Bu yer müfessirlerimizin ekseriyetine göre sahil kasabası Eyledir⁵⁷ ki biz bu konuya ileride daha teferruatlı değineceğiz.

1.1.8. Helâk

Helâk kavramı, genel olarak üç farklı anlamda kullanılır:

1-Bir şeyin kaybedilmesi anlamındadır. Âyet-i kerîmede “هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةٌ” (*Gücüm elimden çıktı, yok oldu.*)⁵⁸ buyrulmuştur.

2-Bir şeyin şekil değiştirmesi ve bozulması anlamına gelir: “وَيُهْلِكُ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ” (*Ekini ve nesli bozmak için uğraşır*)⁵⁹

3-Ölüm anlamında kullanılır: “إِنْ اِمْرُؤًا هَلَكَ” (*Eğer bir kişi ölürse*)⁶⁰ Bu anlamların yanı sıra helâk, bir şeyin kökten yok edilmesi, azap, korku, fakirlik, yok etmek, helâke uğratmak gibi anlamlarda kullanılır.⁶¹

Terim olarak helâk, yeryüzünde isyân ve azgınlıkta aşırı giden toplumlara karşı Allâh’ın ilâhî müdahalesidir. Helâk, bir toplumun peygamberlerinin getirdiği emirlere menfî bir tavır ve ısrarlı günahkârlıkları neticesinde meydana gelir. Bu bağlamda helâkı, küfür önderlerinin olumsuz faaliyetlerini etkisiz hale getiren, onları yerle bir eden ilahî bir önlem olarak

⁵³ el-En’âm 6/92.

⁵⁴ Yûsuf 12/82.

⁵⁵ Yâsîn 36/13-19.

⁵⁶ el-Bakara 2/58.

⁵⁷ Taberî, *Cami’u’l-beyân*, 6/91.

⁵⁸ el-Hakka 69/29.

⁵⁹ el- Bakara 2/205.

⁶⁰ en-Nisâ 3/176

⁶¹ İsfahânî, *Müfredât*, 793.

tanımlayabiliriz.⁶² Netice itibarı ile helâk kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de farklı anlamları ile kullanılmış olsa dahi tarihî süreç içerisinde en fazla kullanılan anlamı Allah’ın birey ve toplumları işledikleri fiilleri sebebi ile ilahi bir ceza vererek onları toptan ortadan kaldırıp, yok etmesidir.

A’râf Sûresi’nde Sebt Kıssası zikredilirken bu yasağı işlemeyen ancak bu konuda haddi aşanlara da artık nasihatın fayda etmeyeceğine inanan bir topluluk, ısrarla nasihat ve tebliğ devam eden guruba “Allah’ın helâk edeceği veya şiddetli bir azapla cezalandıracağı kimselere ne diye nasihat ediyorsunuz diyorlar”. Buradaki helâktan maksat, Allah’ın köklerini kazıyacağı ve yeryüzünü onlardan temizleyeceği anlamındadır.⁶³ Bu âyet bizlere aslında haddi aşp lâftan sözden anlamayan bu azgın kimseler için bir helakin gerçekleşeceğinin önceden tahmin edildiğini göstermektedir.

1.1.9. Azap-Muazzib

“Azap” kelimesinin aslı yemeyi ve uyumayı terk etmek anlamındaki “عذب” ve “عذوب” kökündendir. Şiddetli acı vermek, hayatın tadını gidermek, hapsetmek, kamçının ucuyla vurmak, engellemek gibi anlamları ifade eder.⁶⁴ “A-z-b” mastar olarak sonsuzluğun şiddetinden yemeği terk etmek, vurmak, “عن” edatı ile kullanıldığında, menetmek; isim olarak, ceza, zarar, eza, işkence, insana elem veren ve zor gelen şey anlamındadır.⁶⁵ “Muazzib” ise a-z-b fiilinden ism-i fâil olup azap eden, azap edici anlamına gelir. Kur’ân’da türevleriyle birlikte 490 defa geçen azap, genellikle ilâhî emirlere karşı gelenlere verilen cezanın adı olarak kullanılır.

Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de azâb kelimesi şu anlamlarda kullanılmıştır:

a) İnkâr ve isyân edenlerin dünyada Allah tarafından cezalandırılmaları anlamına gelir. Kur’ân’da ismi geçen bazı kavimlerin helâk edilmesi bu şekilde olmuştur. Nûh, Hûd, Salih (a.s) kavimlerinin şiddetli sarsıntı, tûfan, sayha vb. ile helâk edilmeleri bu şekilde gerçekleşmiştir. *“Onu (Nuh)’u yalanladılar. Biz de onu ve gemide olanları kurtardık. Âyetlerimizi yalan sayanları ise suda boğduk. Çünkü onlar kör bir kavimdi”*⁶⁶ âyet-i kerîmesinde Nûh kavminin dünyevî azaba çarptırılmasından bahsedilmektedir.

⁶² Abdullah Emin Çimen, *Kur’ân-ı Kerîm’de Helâk Kavramı* (İstanbul; M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, 2001), 44.

⁶³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 15/37

⁶⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 330.

⁶⁵ İsmail Karagöz, *“Dini Kavramlar Sözlüğü”* (Ankara; DİB. Yay. 2005), 46.

⁶⁶ el-A’râf, 7/64.

b) Allah'ın ahirette vereceği ceza anlamında da azap kavramı kullanılır. Allah'ı ahirette inkârcı, zalim ve günahkârlar için cehennemde vereceği azapla ilgili de birçok âyet-i kerîme bulunmaktadır. Örnek olarak “*İnkâr edenler için çetin bir azap vardır. Fakat inanlar ve faydalı işler yapanlar için bağışlanma ve büyük bir ödül vardır.*”⁶⁷ âyetini zikredebiliriz.

c) Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de had cezası olarak belirlediği hukûkî yaptırımlar da azap olarak nitelenmektedir. Meselâ Rabbimiz Kur'ân'da zinâ edenlerin cezasını ifade ederken, “*İçinizden Allah'a ve âhîret gününe îmân eden bir topluluk bu ikisinin azâbına şahit olsun*”.⁶⁸

d) İnsanların dünyada birbirlerine karşı yaptıkları ceza ve işkence durumları için de azap denilebilmektedir. Kur'ân'da Firavûn'un Hz. Mûsa'ya îmân eden İsrâiloğulları'na yaptığı tehdit ve işkenceler buna örnek verilebilir. “*Mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonrada sizin hepinizi asacağım.*”⁶⁹

Genel olarak azap, dünyada ve ahirette olmak üzere iki kısımdır. Allah, îmân etmeyen, azgınlıkta ve peygamberlerine isyânda ileri giden bazı kavimlere dünyada helâk cezası vererek diğer insanlara ibret kılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok sûre ve âyeti bu tür olayların anlatıldığı kıssalarla doludur. Âd, Semûd ve Lût kavimleri; Nemrût ve Firavûn'un başına gelenler buna örnektir.

Ahiretteki azap ise temelde Allah'ı ve âhireti inkâr edenler üzerine gerçekleşecek bir cezadır. Kur'ân'da bu hususla ilgili sayısız örnek bulmak mümkündür. “*Böyleyken insan; ne yani ben bir kere ölüp yok olduktan sonra topraktan yeniden diriltilip, hayata mı döndürüleceğim, der.*”⁷⁰ “*Yemin olsun Rabbine biz onları da şeytanları da haşr edeceğiz sonra onları cehennemde çevresinde diz üstü çökmüş olarak bulunduracağız.*”⁷¹

Özetle İslâm inancında dünya ve âhirette, işlenen her suçun mutlaka bir karşılığı olacaktır. Bunun karşılığı olarak verilecek ceza Kur'ân'da azâp kavramıyla ifade edilmektedir. İşte Rabbimizin avlanma yasağını çeşitli şekillerde ihlâl ederek, ilahî emre muhalif davranan cumartesi halkı da bu azgınlıkların bir cezası olarak daha dünyada iken şiddetli bir azâba uğratarak helâk edilmişlerdir. Şiddetli bir azâbla, sebt yasaklarını ihlâl edenlere verilen bu cezanın ne olduğunu bir sonraki âyet açıklıyor. “*Aşağılık maymunlar olun*” emrinin bu azâbın onlar üzerinde nasıl gerçekleştiği anlatılıyor.⁷² Kur'ân-ı Kerîm bu cezanın o zaman içinde

⁶⁷ el-Fâtır, 35/7.

⁶⁸ en-Nûr, 23/2.

⁶⁹ el-A'râf, 7/124.

⁷⁰ Meryem, 19/66.

⁷¹ Meryem, 19/68.

⁷² Ali Arslan, *Büyük Kur'ân Tefsiri*, (İstanbul, Aslan Yayınları, 1995), 6/244.

yaşayanlara, sonradan geleceklere bir örnek ve muttâki kullara da bir ibret olduğunu ifade etmektedir.⁷³

1.1.10. Takvâ

“Takvâ” ve “ittikâ” kelimelerinin kökü “veka” fiilinin mastarı olan “vikâye” dir. “Vikâye”, bir şeyi muhafaza etmek, eziyetten korumak, himaye etmek, zarar verecek şeylerden sakınmak ve bir şeyi başka bir şeyle tehlikelere karşı korumaya almak,⁷⁴ gerekli tedbirlere riâyet ederek korunmak anlamındadır.⁷⁵ İttikâ vikâyeyi (korunmayı) kabul etmek, birinin himâyesine girmektir. Vikâye ise aşırı korumacılık, acı ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice korumak demektir.⁷⁶

İstılâhî anlamda ise ittikâ; Allah’ın azâbından, onun tâatına girerek sığınmak, kişinin ceza gerektirecek fiillerden uzak durmasıdır. İtâat konularında ihlâslı olmak ve masiyet konularından da uzak durmaktır.⁷⁷ İmân edip emir ve yasaklara uyarak, Allah’a karşı gelmekten sakınmak, dünya ve ahirette insana zarar verecek, ilahi azaba sebep olabilecek inanç, söz, davranış ve her türlü günahattan sakınmak anlamına gelir. Aynı şekilde takva da kuvvetli bir himayeye girip korunmak demektir. Bunun bir gereği korkmak, kaçınmak, sakınmak anlamlarına da gelir.⁷⁸ İttikâ sahibi kimseye ise “müttâkî” denir.⁷⁹ İttikâ kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de değişik formlarda 250 kez kullanılmıştır.

Kur’ân’da ittikâ (sakınma) ve takvâ üç derece üzerine zikrolunmuştur;⁸⁰

1-Ebedî azâbdan sakınmak için Allah'a şirk koştuktan kaçınmak. “Allah da Resulüne ve müminlere sükûnet ve güven indirdi. Onları takva kelimesine bağladı.”⁸¹ âyetinde “takvâ” kelimesi kelime-i tevhit anlamında kullanılmıştır. Çünkü Hz. Peygamber takvâyı kelime-i tevhit olarak açıklamıştır.⁸²

⁷³ el-Bakara 2/65-66.

⁷⁴ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, el-Hanefî, *Kitâbu't Tarîfât*, thk. Muhammed Abdurrahman el- Maraşlı, (Beyrût; Dâru'n-Nefâis, 2003) 129.

⁷⁵ İsfahânî, Müfredât, 530.

⁷⁶ Muhammed Hamdin Yazır, *Hak dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Akçağ Yayınları,1994) 1/158.

⁷⁷ Cürcanî, *Kitâbu't- Ta'rifât*, 129.

⁷⁸ Karagöz vd. “Takvâ”, Dini Kavramlar Sözlüğü, 347.

⁷⁹ Karagöz vd. “Takvâ”, Dini Kavranlar Sözlüğü, 348.

⁸⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/159.

⁸¹ el-Fetih, 48/26.

⁸² Abdullah bin Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1983), 5/138.

2-Büyük günahları işlemekten ve küçük günahlarda ısrar etmekten sakınmak ile farzları edâ etmektir. “Eğer imân eder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükâfat vardır.”⁸³ âyetinde olduğu gibi.

3-Kalbinin sırrını Allah'tan meşgul edecek her şeyden kaçınmak ve bütün varlığı ile Allah Teâlâ'ya yönelmektir. “Ey İman edenler Allah’tan ona yaraşır bir şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin.”⁸⁴ âyetinde bu anlamda kullanılmaktadır.

Muhakkak ki Kur’ân’da takvâ sahiplerinin birçok vasıfları anlatılmaktadır. Fakat Sebt kıssasında, müttakilerin bir vasfına daha dikkat çekilmekte ve Sebt halkının başından geçenler, nihayetinde de uğratıldıkları azap Kur’ân’ın ifadesi ile “aşağılık maymunlara çevrilmelerinin” müttaki kullar için bir öğüt olduğu ifade edilmektedir.⁸⁵ Bu nedenle müttaki kulların bir vasfı da yaşanan olaylardan ve hadiselerden ders çıkarıp aklını kullanarak, daha öncekilerin düştüğü hatalara düşmemektir. Âyetin tefsiri bağlamında Râzî, “وموعظة للمتقين” (Müttâkîler için öğüt vesilesi kıldık) sözü hakkında iki görüş zikretmektedir:

a) Sebt halkının başına gelen bu cezadan diğer insanlar da ders çıkartır ve kendileri de aynı veya benzer hatayı işlediklerinde kendi başlarına da bu cezanın gelmesinden korkarlar.

b) Bu ifadenin diğer bir anlamı; müttakilerin birbirlerine bunu vaaz-ı nasîhât olarak anlatmalarındır.⁸⁶ Yani, “ona ibret verici bir ceza olarak ve müttâkîler bununla birbirlerine nasîhâtte bulunsunlar diye indirdik” demektir.⁸⁷

1.1.11. Lânet

Lânet kelimesi, Arapçada “l-a-n” (لعن) fiilinin masdârı olan “la’n” kökünden isimdir ve çoğulu “liân” dır.⁸⁸ Aynı kökten türeyen mel’ûn ve lâîn kelimeleri “kovulmuş” manasına gelir. Dînî bir terim olarak ise; dünyada Allah’ın rahmet ve mâğfiretini kesmesi, ahirette ise cezalandırması anlamlarını ifade eder. Allah’ın dışındaki varlıklar için kullanıldığında bu kelime “beddua ve hakaret” anlamı taşır.⁸⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de bu kelime kırk bir yerde geçer ve genellikle Allah ve resûlüne izâfe edilerek kullanılır. “Kalplerimiz muhafazalıdır” dediler. Öyle değil, inkârları nedeni ile Allah onları lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler,⁹⁰

⁸³ Âl-i İmrân, 3/179

⁸⁴ Âl-i İmrân ,3/102

⁸⁵ el-Bakara,65-66

⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 3/109.

⁸⁷ el-Bakara, 2/66

⁸⁸ İbn-i Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 7/4044

⁸⁹ Karagöz vd. “Lânet”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 394.

⁹⁰ el-Bakara 2/88.

âyeti Allah için kullanılmış ve Allah'ın dünyada onları rahmetinden uzaklaştırması anlamındadır.

*“İsrâiloğulları isyân etmeleri ve haddi aşmaları sebebi ile Dâvut ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlendiler,”*⁹¹ âyetinde ise peygamberlere izâfe edilmiştir. Lânet kavramı bazen de insanların birbirleri hakkında hakaret, yerme ve beddua gibi anlamlar karşılığında kullanılmıştır. Liân hükümlerini konu alan âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: *“Eşlerine zîna isnât edip te kendilerinden başka şahitleri bulunmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söylediğine dair Allah adına dört defa yemin ederek şahitlikte bulunması, beşincide ise; eğer yalancılardan isem Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesidir.”*⁹²

Cumartesi halkı ile ilgili olarak iki âyette onların lânetlendiği ifade edilmektedir. *“Ey Kitap verilenler; yüzleri silinip arkaya çevirip yüzleri dümdüz yapmadan yahût cumartesi halkını lânetlediğimiz gibi lânetlenmeden önce, yanınızdakini tasdik ederek indirdiğimiz Kur'ân'a inanın. Allah'ın emri daima yapılagelmıştır.”*⁹³ Diğer bir âyette ise doğrudan cumartesi halkı ifadesi olmaksızın fakat maymuna ve domuza çevrilenlerin lânetinden söz edilmektedir.⁹⁴ Bu konuyu daha sonra İsrâiloğullarının lânetlenmesi başlığı altında tekrar inceleyeceğiz.

1.2. Âşhab-ı Sebt Kıssasında Geçen Bazı Konular

1.2.1. Kâinatın Altı Günde Yaratılması

Kur'ân'da “sebt”, Tevrat'ta “şabbât” olarak geçen bu kelimenin işe ara verme, dinlenme,istirâhat etme gibi anlamları olduğunu ifade etmiştik. Tevrat'ta, Allah'ın yeri ve gökleri altı günde yarattığı daha sonraistirâhate çekildiği ve bu nedenle de İsrâiloğullarına işe ara verip dinlenmelerini emrettiği, bu yedinci güne bundan dolayı “sebt” ismi verildiği şeklinde bir inanç mevcuttur. Lâkin bu düşünce İslâm âlimlerince kabul görmemiş, İslâm inancının temel prensiplerine aykırı bulunmuş ve tenkit edilmiştir. Çünkü yorulmaktan ve dolayısı ile dinlenme ihtiyacından münezzeh olan Allah için böyle bir şey söz konusu olamaz. Nitekim altı günde yaratma olayı Kur'ân'da farklı âyetlerde geçer. *“Rabbiniz Allah gökleri ve yerleri altı*

⁹¹ el-Mâide 5/78.

⁹² en-Nûr 24/6-7.

⁹³ en-Nisâ 4/47.

⁹⁴ el-Mâide 5/60.

*günde yaratandır.*⁹⁵ “*Gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah’tır.*”⁹⁶ Fakat Allah’ın yedinci günde istirahat etmesi yine bizzat Kur’ân tarafından reddedilmiştir. “*Andolsun ki biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık; bize hiçbir yorgunluk dokunmadı*”⁹⁷ âyeti yaratmanın altı günde olduğunu ifade etmekte ancak bu yaratmanın Allah Teâlâ’da bir yorgunluk meydana getirdiği ve bunun neticesinde istirahat ettiği inancını reddetmektedir.

Kâinatın altı günde yaratılması ve altı günden maksadın ne olduğu üzerinde de İslâm âlimleri farklı mülâhazalarda bulunmuşlar ve bu günlerin yirmi dört saatlik zaman dilimleri olmayıp; safha, zaman, vakit anlamında olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁸ Çünkü gün anlamına gelen “yevm” kelimesi Kur’ân’da, yirmi dört saatlik zaman diliminin dışında daha farklı birçok anlamda kullanılmıştır. “*Bir de senden acele azâp istiyorlar. Halbuki Allah asla vaadinden caymaz. Şüphesiz, Rabbinin nezdinde bir gün sizin saydığınız bin gün gibidir.*”⁹⁹ “*Melekler ve ruh ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselirler.*”¹⁰⁰ Âyetlerden anlaşıldığına göre bizim gün olarak ifade ettiğimiz zaman birimi ile Allah’ın Kur’ân’da ifade ettiği zaman aynı değildir, çünkü zaman izafî bir kavramdır.

Tevrat’ta bu altı gün sıra ile sayılmış, sırası ile nelerin bu günlerde yaratıldığı ifade edilmiş ama Kur’ân bu ayrıntılara girmemiş, sadece altı günde yaratmadan bahsetmiş ve Allah’ın kuvvet ve azâmetini anlatmayı ön planda tutmuştur. Bu konu ile ilgili Kur’ân ve Tevrat’ta konuya bakış açısından altı gün ifadesi dışında başka bir benzerlik yoktur. Elbette ki Allah Teâlâ dileseydi evreni tek bir defada da yaratabilirdi, bu onun için zor değildir. Bu yaradılışın kutsal kitaplarda bir sıraya göre anlatılması ilahî bir tertîbe ve bunun da ötesinde ilahî bir sebebe mebnîdir. Bununla beraber bazı müfessirlerimiz altı günde yaratmanın bazı hikmetini açıklamaya çalışmışlar. Meselâ Râzî, altı günde yaratma olayını Allah’a isyân edip azgınlık yapan kavimlere hemen ceza vermeyip onlara mühlet vermesine benzetir. İsyankâr milletlere mühlet verilmesi nasıl bir maslahata binaen ise “Evrenin bir anda yaratılmayıp altı aşamada yaratılması da bir maslahat ve hikmet gereğidir. Bu hikmet ise Allah’ın kullarına işleri hususunda yumuşaklığı ve sabrı öğretmektir” der.¹⁰¹

⁹⁵ Yûnus 10/3; el-A’râf 7/59.

⁹⁶ es-Secde 32/4; el-Furkân 59/25.

⁹⁷ el-Kâf 50/38.

⁹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/48

⁹⁹ el-Hac 22/47.

¹⁰⁰ el-Meâric 70/4.

¹⁰¹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 10/400.

1.2.2. Kur’ân-ı Kerîm’de Cumartesi Yasağı (Sebt)

Tevrat’ta “Şabbât” olarak geçen bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de “sebt” olarak geçmektedir. Kur’ân’da bu kelime cumartesi gününü ifade etmek üzere dört farklı âyette beş defa geçmektedir. Cumartesi günü anlamında kullanılan bu kelime aynı zamanda sözlük anlamı olan istirahat etmek, ara vermek, dinlenmek anlamlarında da kullanılır. Kur’ân’da iki âyette kelime sükûnet bulma, dinlenme şeklinde uykunun bir özelliği olarak yer almaktadır.

*“Geceyi size örttü, uykuyu dinlenme (sebt), gündüzü de size çalışma zamanı yapan odur.”*¹⁰²

*“Uykunuzu dinlendirici (sebt) yaptık.”*¹⁰³

Kur’ân-ı Kerîm Müslümanlara Cuma gününün özel ve mübârek bir gün olduğunu bildirmiş, o gün Cuma vaktinde alışverişi terk etmelerini istemiş, cumadan sonra yeryüzüne dağılıp Allah’ın rızkını aramalarını istemiştir. *“Ey iman edenler, Cum’a günü namaza çağrıldığınızda, derhal alışverişi bırakıp Allah’ı anmaya koşun. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasibinizi arayın. Kurtuluşa ermeniz için de Allah’ı çokça anın.”*¹⁰⁴ Aynen bunun gibi, Allah Yahudilere de aslında kutsal gün olarak Cuma gününü belirlemişti. Fakat Yahudiler Cuma yerine cumartesi gününü istediler. Bu konu ile ilgili bilgilere tefsirlerimizde daha çok Nahl Suresi 124. âyet bağlamında yer verilir. *“Cumartesi gününe saygı ancak onda görüş ayrılığına düşenlere farz kılındı. Şüphesiz rabbın ayrılığa düşmekte oldukları şeyler hususunda kıyâmet gününde hüküm verecektir.”*¹⁰⁵ İşte bu âyette zikredilen Cumartesi günündeki ihtilâf hususunda tefsirlerimizde; Allah Teâlâ Hz. Mûsa’ya Cuma’yı emretmiştir. O da bunun üzerine, “Haftanın yedi gününden birini Allah’a ayırın. Bugün ise Cumadır. O günde herhangi bir iş yapmayın” deyince onlar bunu kabul etmeyerek, biz ancak Allah’ın yaratmayı sona erdirdiği cumartesi gününü isteriz, dediler. Allah da onlara cumartesi verdi. Ama o gün için çok ağır hükümler koydu ve cumartesi gününde dünya işleri ile meşgul olmama, özellikle de balık avlama ile ilgili yasaklar böylece başlamış oldu. Daha sonra İsa (as) tekrar Cuma gününü getirdi. Bunun üzerine Hristiyanlar, “Biz onların bayramının bizimkinden sonra olmasını istemiyoruz” diye kutsal günü Pazar olarak seçtiler.¹⁰⁶ Yukarıda ki âyetin bir önceki *“Sonra da sana, hakka yönelen*

¹⁰² el-Furkân 25/47.

¹⁰³ en-Nebe 78/9.

¹⁰⁴ el-Cum’a 62/8,9.

¹⁰⁵ en-Nahl 16/124.

¹⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 20/137

İbrahim'in dinine uy. O Allah'a ortak koşanlardan değildi."¹⁰⁷ âyetiyle de siyâk sibâk açısından bir ilgisi vardır. Bu iki âyet birlikte düşünüldüğünde Hz. İbrahim'e uymakla yükümlü kılınan Hz. Peygamberimiz de Cuma mübârek gününü seçtiğine göre Hz. İbrâhim'in de Cuma gününü kutsal kabul ettiği sonucu çıkmaktadır.¹⁰⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de "*Cumartesi konusunda haddi aşmayın dedik ve onlardan sağlam bir söz aldık*"¹⁰⁹ diye ifade edildiğine göre bu yasaklara uyacaklarına dair Yahudiler söz vermişlerdi. Fakat onlardan bir kısmı bu sözlerini yerine getirmediler. Bu hususu da yine Kur'ân bizlere haber veriyor "*Muhakkak ki siz, içinizden cumartesi gününde haddi aşanları biliyorsunuz. Bu nedenle onlara alçalmış maymunlar olun dedik.*"¹¹⁰ Sebt kıssasına Kur'ân-ı Kerîm'de her ne kadar farklı âyet ve sûrelerde değinilse de bu âyetlerde konu detaylandırılmaz, daha çok bu olaya atıf yapılır. Konu ile ilgili en kapsamlı bilgi ise A'râf Sûresi'nde verilir ve bu bölüm adeta yukarıdaki âyetlerin de bir tefsiri mahiyetindedir.

وَسُئِلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَكَاَ وَيَوْمَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ فَلَمَّا نَسُوا مَا دُكِّرُوا بِهِ اتَّخَذْنَا لِدِينِهِمْ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَآخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ

*"(Ey Muhammed!) Onlara deniz kıyısındaki şehir halkının durumunu sor. Hani onlar, Cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşıyorlardı. Tatil yaptıkları gün olan Cumartesi günü, balıklar onlara akın akın geliyordu, diğer günlerde ise gelmiyorlardı. İşte yoldan çıkmaları nedeniyle onları böyle deniyorduk. Hani onlardan bir gurup demişti ki: "Siz Allah'ın helâk edeceği ya da şiddetli bir şekilde azâp edeceği bir kavme ne diye öğüt verip duruyorsunuz? Onlar da 'Rabbimize bir mazeret olsun, bir de belki sakınırlar, diye demişlerdi. Onlar kendilerine hatırlatılan unutulunca, biz de kötülükten sakındıranları kurtardık. Zulmedenleri ise yoldan çıkmaları nedeni ile şiddetli bir azâpla yakaladık. Yasaklandıkları şeyi terk etmeye yanaşmayınca da onlara, aşağılık maymunlar olun, dedik."*¹¹¹

Yukarıdaki âyet grubunun başında sorulması istenen kimseler Resulullah (s.a.v) dönemindeki Yahudilerdir. Buradaki sorudan maksat ise soranın sorulandan bir şey öğrenmesi değildir. Bilakis bundan maksat Yahudilerin eskiden beri nankör oldukları, haddi aştıkları, seleflerinin de kendileri gibi peygamberlere muhalefet ettiklerini ifade edip onları kınamaktır. Ayrıca Peygamber efendimizin (s.a.v) ümmî olduğu, daha önce kitap ehli ile yaşamadığı halde

¹⁰⁷ en-Nahl 16/123.

¹⁰⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/136

¹⁰⁹ en-Nisâ 4/154.

¹¹⁰ el-Bakara 2/65.

¹¹¹ el-A'râf 7/163-166.

bu kıssayı eksiksiz bir şekilde ve doğru olarak onlara anlatması bu bilginin bir vahye dayandığını ve kendisinin de hak peygamber olduğunu mucizevî bir şekilde göstermektedir.¹¹² Nitekim Kur’ân-ı Kerîm Peygamberimizin ümmî olma vasfını bir çok âyette vurgulamakta ama özellikle “*Sen şu Kur’ân’dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun (okuyup yazsaydın) o takdirde batıl peşinde koşanlar şüpheye düşerdi*”¹¹³ âyeti ile onun daha önce kimseden bir ders almadığı ve başka kitaplar da okumadığı vurgulanmaktadır.

1.2.3. Sebt Kıssasının Geçtiği Yer

Sebt kıssasında geçen olayla ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm bir yer ismi vermemektedir. Genel olarak Kur’ân tüm kıssalarda yer, zaman ve kişi ismi zikretmez ya da gereğinden fazla bu hususlara değinmez. Muhatabın zihnini gereksiz bir şekilde meşgul edip kıssanın asıl vermek istediği mesajdan uzaklaşmasını istemez. Bu nedenle Kur’ân özellikle kıssaları naklederken kişi, yer ve zaman hususlarında tafsilata girmemiş, mücmel bazı bilgiler vererek asıl hedefi olan tevhit, hidâyet ve ibadet konularını önelemiştir. Bununla beraber Kur’ân’da anlatılan kıssaların birçoğu Hicaz yarımadası ve çevresinde yaşanmıştır. Kur’ân’ın ilk muhatabı olan Mekke ve Medine toplumu ise gerek ticaret gerekse diğer sebeplerle bu bölgelere yaptıkları seyahatlerde söz konusu kıssalarla ilgili şifahî kültürden haberdar olmuşlardır. Bu sebeple kıssaların geçtiği yerlerle ilgili malûmatları vardı. Nitekim Kur’ân bunu bizlere bazı âyetlerde haber veriyor. “*Şüphesiz; siz cumartesi gününde haddi aşanları biliyorsunuz. (Bu nedenle) onlara, alçaltılmış maymunlar olun, dedik.*”¹¹⁴

“*Âd ve Semûd’u da (helâk ettik). Sizin için (onların başına gelenler) oturdukları yerde apaçık anlaşılmaktadır*”¹¹⁵ “*İşte bu helâk olmuş memleketlerin haberlerindendir ki onu sana anlatıyoruz. O memleketlerin bazısının izi kalmış, bazısı da ekin gibi biçilip yok olmuştur.*”¹¹⁶ Bu âyetlerden anlıyoruz ki bölge toplumu helâk edilen bu kavimlerden haberdar ve onların helâk edildikleri yerleri de biliyorlar. Bu durumla ilgili en net bilgiyi yine bize Kur’ân haber veriyor: “*Hani biz Lût’u ve ailesinin hepsini kurtardık. Ancak geridekiler arasında yaşlı bir kadın hariç. Siz onların yanlarından geçiyorsunuz sabah ve geceleyin. Halâ akıllanmayacak*

¹¹² İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, (İstanbul; Mekteb-i Eser, 1969), 3/264.

¹¹³ el-Ankebût 29/48

¹¹⁴ el-Bakara 2/65.

¹¹⁵ el-Ankebût 29/38.

¹¹⁶ Hûd 11/100.

mısınız.”¹¹⁷ Tüm bunlara dayanarak özellikle son dönem bazı müfessirler, “*Bu kentin neresi olduğu önemli değildir, asıl önemli olan kıssanın vermek istediği mesajdır*”¹¹⁸ demişlerdir.

Sebt Kıssası’nın nerede geçtiği ile ilgili Kur’ân bizlere bilgi vermezken buranın neresi olduğuyla ilgili ilk dönemlerden itibaren çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Kesîr, İkrime, Süddî ve Mücâhide göre bu şehir “Eyle” kasabasıdır. Katâde’ye göre Medyen’dir. İbn-i Zeyd’e göre Medyen ile Aynunî arasındaki “Mukannâ” şehridir. Taberî ise tercih edilenin, buranın sahilde bulunan bir şehir olduğunu söyleyen görüş olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁹ Fakat en yaygın olarak kabul edilen görüşe göre burası “Eyle” kasabasıdır.¹²⁰ Mustafa L. Bilge bu şehirle ilgili olarak şunları söylüyor:

“*Eyle kasabası günümüzde Akabe olarak bilinmektedir. Bu şehir, Maân ile doğudaki Vâd’i’l-hismâ’dan gelen yolların Vâdi-i ism (وادی ائم) üzerinden geçerek körfeze ulaştığı yere kurulmuştur. Daha önceleri dağlardan körfeze açılan geçit “Akabetü’l-Eyle” olarak bilinirken, daha sonraları bu şehrin adı kısaca Akabe olarak anılmıştır.*¹²¹ Burada zikredilen “Vâdi-i ism” (وادی ائم) bizim için önemlidir. Zirâ burada “ism” kelimesinin, Cumartesi gününde haddi aşan topluluğun işledikleri suça işaret etmesi muhtemeldir.”¹²²

1.2.4. Cumartesi Yasağının Mahiyeti

Tefsir kaynaklarımızda ifade ettiğine göre Allah (cc) İsrâiloğulları için sadece ibâdet günü olmak üzere bir gün tayin etmek istedi ve cumayı onlara seçti. Ancak onlar Allah’ın kâinatı altı günde yaratıp yedinci günde yaratmayı tamamlayıp istirahat ettiği gerekçesi ile yedinci gün olan Sebt’i ibadet günü olarak istediler. Allah onların Sebt gününü istemelerini kabul etmiş ancak onlara da imtihân olarak bugüne mahsus yeni sorumluluklar yüklemiş, iş yapmayı özellikle de balık avlamayı yasaklayarak sebt gününü onlara zorlaştırmıştır.¹²³ Cumartesi (Sebt) günü getirilen yasakların mahiyeti ile ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’de teferruât verilmezken, Yahudi kaynaklarında konu oldukça geniş olarak anlatılır. “*Şabat gününü kutsal*

¹¹⁷ es-Saffât 37/134-138.

¹¹⁸ Vehbe ez-Zuheylî, *et-Tefsîru’l-Münîr*, (Dimeşk; Dâru’l-fikr, 2005), 5/148.

¹¹⁹ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, 6/ 90.

¹²⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 3/109; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferh el- Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1988), 4/305.

¹²¹ Mustafa L. Bilge, *Akabe, DİA*, 5/380.

¹²² Nur Ahmet Kurban, “İslâm Kaynaklarına Göre Sebt Yahudileri’nin Maymuna Dönüştürülmesi Meselesi”, *Mârife Dergisi*, 13/1, (2013), 14

¹²³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 1/330; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 15/337; Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî *el-Keşşâf an Hağâyiki gavamizi’t-tenzîl ve uyûn’il-ekâvîl fi vücihi’t-te’vîl*, (Kahire: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1986) 2/68

sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, tanrın Rabbe Şabat günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dahil hiçbir iş yapmayacaksınız."¹²⁴ Tanâhta Şabât yasaklarından bahsedilse de konuyla ilgili asıl ayrıntılı bilgi Yahudi sözlü geleneği içerisinde yer alan Mişna içerisinde kendine yer bulur. Bunlar özellikle otuz dokuz yasak fiil olarak adlandırılır¹²⁵. Melâha ismi verilen bu yasakların neler olduğunu biz sonraki bölümlerde açıklayacağız. Mişna'da yerini bulan bu ve bunun gibi otuz dokuz yasak ve bunlara benzeyen diğer işler de bu yasaklar kapsamında değerlendirilmiştir. Temelde otuz dokuz yasak ana başlığı altında alt kategoriler oluşturularak bunlara benzeyen diğer eylemler de bunlara kıyas edilerek yasaklanmıştır. Tüm bunlardan anlaşılıyor ki gündelik hayatta gerçekleştirilen işlerin büyük bir çoğunluğu şabat yasakları kapsamında değerlendirilmiştir.

Bu yasakları yukarıda daha önce saydık fakat şabat yasağını ihlâlün cezasının ölüm olması yasağın ne kadar katı olarak toplumda uygulandığını göstermesi açısından önemlidir. Konuyla ilgili Tora'da; *"Şabat gününü tutmalısınız, çünkü sizin için kutsaldır. Kim onun kutsallığını bozarsa kesinlikle öldürülmeli. O gün çalışan herkes halkının arasından çıkarılmalı.*"¹²⁶ Yine Tora'da konu ile ilgili şöyle bir olay anlatılmaktadır. *"İsrâilliler çöldeyken Şabat günü odun toplayan birini buldular. Mûsa ve Hârûn ve tüm topluluğun önüne getirdiler. Derken Râbb, Mûsa'ya; o adam öldürülmeli, bütün topluluk onu taşla tutsun, dedi. Böylece topluluk onu ordugâhın dışına çıkardı ve Rabbin Mûsa'ya buyurduğu gibi onu taşlayarak öldürdüler.*"¹²⁷

Tanâhta da Şabat kurallarının çiğnenmesi durumunda büyük bir azâpla karşılaşılacağı ifadeleri mevcuttur. *"Ancak beni dinlemez, Şabat günü Yeruşalim kapılarından yük taşıyarak girer, o günü kutsal kabul etmezseniz kentin kapılarını ateşe vereceğim. Yeruşalim saraylarını yakıp yok edecek, hiç sönmeyecek ateş.*"¹²⁸

*Fakat Şabat yasaklarını ihlâl etmenin cezası en katı şekilde ölüm olarak uygulanırken, sonraki dönemlerde bu ceza esnetilerek sürgün ve kırbaç cezası olarak uygulanmıştır. Yahudi kutsal kitaplarında sınırlı sayıda olan şabat yasakları sürgün sonrası süreçte Yahudileri bir arada tutmak ve yabancı kültürlerin etkisinden korumak için din adamları tarafından bu yasakların mahiyeti genişletilmiştir.*¹²⁹

¹²⁴ Mısırdan Çıkış, 20/11

¹²⁵ Mişna, Şabât, 7/2

¹²⁶ Mısırdan Çıkış, 31/14

¹²⁷ Tora, Çölde Sayım; 15/32-36

¹²⁸ Yerenya 17/27.

¹²⁹ Nuh Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahûdiler* (İstanbul; İz Yay. 2011), 591-592

Yahûdi kaynaklarında Cumartesi yasağının neleri kapsadığı teferruatlı bir şekilde anlatılırken Kur'ân-ı Kerîm'de konu ile ilgili detaya girilmemiş, genel ifadelerle İsrâiloğullarının bu yasağa uymadıkları ifade edilmiştir. A'râf Sûresi'nin ilgili âyetlerinde cumartesi gününde avlanmanın yasak olmasına rağmen İsrâiloğullarından bir grubun bu yasağa uymayarak balık avladıklarının ve bunun neticesinde de cezalandırıldıkları ifade edilmektedir.¹³⁰ Cumartesi yasağından bahseden Kur'ân-ı Kerîm'in diğer sûre ve âyetlerinde ise bu yasaklardan bahsetmesine rağmen, cumartesi yasağının mahiyeti hakkında bilgi verilmez.

1.2.5. Cumartesi Yasağının İhlâl Yöntemleri

Cumartesi halkı avlanmanın yasak olup kendilerine ibâdet ve istirahat günü olarak emredilen bugünde denizdeki balıkların, suyun yüzeyinde gözle görülecek kadar bol olup diğer günler ise suyun derinliklerine çekilmesine karşın kendilerince bazı stratejiler geliştirdiler. Hem cumartesi günü bolca gelen balıklardan istifade edecek hem de dinî inançlarını çiğnemeyecek bazı hîle, aldatmaca ve te'villere başvurdular. Bazı tefsir kaynaklarımızın ifadelerine göre bu ihlâl yöntemlerinden bazıları şunlardır: Onlardan birisi cumartesi günü bir balık tutup balığın burnuna ipi bağlayıp tekrar suya bıraktı ve ertesi gün onu sudan çıkardı ve pişirdi. Balığın kokusu her tarafı sarınca diğer insanlar toplanıp balığı nereden bulduğunu sordular. O da siz de benim yaptığım gibi yapsaydınız dedi ve bulduğu hîleyi diğer insanlara anlattı. Onlar da bu yöntemi uyguladılar.¹³¹ Cumartesi yasağını ihlâl yöntemlerinden biri de büyük havuzlar kazıp, bu havuzları kanallarla denize bağlayıp, balıkları yoğun geldiği cumartesi günü havuzlarda toplayarak ertesi gün avlamaktı.¹³²

Yahudiler bu tür hîle ve dolambaçlı yollarla Allah'ın ilahî emrini bir kez daha çiğneyerek bu hîlenin toplumda yaygınlaşıp normalleşmesini sağladılar. Yasağı işleyenlere bir şey olmadığını ve onlara bir cezanın gelmediğini gören diğer insanlar da aynısını işlemeye başladılar. Tedricî olarak bu yasak o kadar yaygınlaştı ki; bu işin ticareti yapılır oldu ve balıklar pazarlarda satılmaya başladı. Sonunda insanlar bu yasağın artık kaldırıldığını düşünmeye başladılar.¹³³

¹³⁰ el-A'râf, 7/163-166

¹³¹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 12/194

¹³² Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Şur'âni'l-azim ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1985), 1/282

¹³³ Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît fî't-tefsîr* (Beyrut; Dâru'l-fikr, 1992), 4/409.

1.2.6. Cumartesi Yasağının Hikmetleri

Kur'ân'ın mesajını sunmaktaki en önemli yöntemi kıssa metodudur ve bu kıssalarının içerik ve üslûp özellikleri muhatabın olaydan ders çıkarıp ibret almasını sağlamaya yöneliktir. İşte bu nedenle biz bir Kur'ân kıssası okuduğumuzda aklımızda kalan olayın kahramanı, yeri ve zamanı ile ilgili bilgiler ayrıntılı bilgidan ziyade çıkardığımız ders ve ibretlerdir. Elmalılı Hamdi Yazır'ın ifadesi ile kıssa; sözü uzatıp ayrıntıya girmeden, verilmek istenen mesajın destansı bir şekilde anlatılmasıdır ve her Kur'ân kıssasında mutlaka bir veya daha fazla ibret vardır.¹³⁴ Bu anlamda Sebt kıssasının da Kur'ân'da zikredilmesinin bizim vâkıf olduğumuz veya olamadığımız bazı hikmetleri elbette ki vardır. Tevhit inancını topluma yerleştirme, Hz. Peygamber'in risâletini destekleyip vahyi ispat etmek, ilahi dinlerin aynı kaynaktan gelen ve birbirinin devamı olan mesajlar bütünü olduğunu göstermek, yüce Allah'ın inananları destekleyeceğini, inkârcılara ise mühlet verip onları cezalandıracağı vs. gibi kıssaların genel gâye ve hikmetleri olduğu gibi Sebt kıssasına özel bazı hikmetleri de vardır.

1. Kur'ân-ı Kerîm'de Ashâb-ı Sebt Kıssasının anlatılması Peygamber'in nübüvvetini doğrulaması açısından bir mucizedir. Hz. Muhammed (as) okuma yazma bilmeyen ümmî bir kimse olması sebebiyle onun bu kıssayı kitaplardan öğrenmesi mümkün değildi. Fakat Yahudiler bu kıssayı daha önce hem kendi kaynaklarından okumuşlar hem de din alimlerinden dinlemişlerdi. Bu hususun kıssanın ilgili âyetinde “*Onlara deniz kenarındaki halkın durumunu sor*”¹³⁵ şeklinde zikredilmesi Medîne Yahudilerinin de bu kıssadan haberdar olduklarını gösterir. Dolayısı ile bu tarihî ibretlik olayın vahyin gözetiminde Hz. Muhammed (a.s)'ın dilinden söylenmesi onun elini Yahudilere karşı güçlendirerek nübüvvetini tasdik etmiş ve aynı zamanda Kur'ân'ın da mucize olduğunu göstermiştir.¹³⁶

2. Yine bu kıssa bizlere ilahî emir ve yasakları kendi nefsanî arzularımız doğrultusunda çeşitli hîle ve aldatmalarla değiştirmenin ancak kendimizi aldatmaktan başka bir şey olmadığını anlatıyor. Allah, âyetlerini kendi nefsanî arzularına göre değiştirenleri işledikleri suça denk bir ceza olarak onların insanlıklarını değiştirip maymuna dönüştürerek onların vahye lââyık olmadıklarını gösteriyor ve bu büyük suçu işleyenlerin insanlıklarını elinden alıyor. Geçmişte bunu yapanların Allah'ın gazap ve lânetine uğrayarak maymuna dönüştürüldüklerini haber vererek adetâ müslümanları da aynı hatalara düşmemeleri hususunda en üst perdeden ikaz ediyor.

¹³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/9.

¹³⁵ A'râf, 7/163

¹³⁶ Zuheyli, *et-Tefsîru'l-münîr*, 5/150.

3. Kıssada vurgu yapılan diğer bir husus da Allah'ın dinine karşı hîle yapıp ilahî emirlerin arkasından dolaşmaya çalışanların akıbetinin hüsrân olup dünyada mesh ile cezalandırılmaları, ahirette ise daha büyük azap ile karşılaşacaklarının ifade edilmesidir. Netice itibarıyla bu gibi yanlış iş ve tutumlardan uzak durulması gerektiğidir.

4. Haddi aşırıp masiyette ısrar eden bu azgın guruba karşı ısrarla nasihat ve davette bulunup onları bu yanlıştan vazgeçirmeye çalışanların kurtuluşa erdiklerinin müjdeliğidir. Bu da gösteriyor ki sabır ve sebatla emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker'e hiçbir yalıcılık göstermeden devam edilmelidir.

1.2.7. Mesh ve Mahiyeti

Mesh, (مسخ) bir şeyin sûretini ondan daha kötü bir şeye çevirmektir.¹³⁷ Doğrudan kişi kast edilirse çirkinlik anlamı ifade eder. Mesh yiyecekler için kullanılırsa tatsızlık, at için kullanılırsa zayıflık ifade eder.¹³⁸ Bu bakımdan kelime şekil ve ahlâk bozukluğunu ifade eder. Ve her ikisinin bir şekilden başka bir şekle dönüşmesine delâlet eder. Mesh iki türlü olabilir. Birincisi; ara sıra meydana gelen fizikî değişimdir. İkincisi; her zaman meydana gelebilen ahlâkî değişimdir. İnsanın bazı hayvanlara ait olan özellikleri alması mesh kapsamında düşünülmüştür. Meselâ kişinin şiddetli hırs göstermede köpeğe, açgözlülükte domuza, taşkınlıkta öküze benzemesi gibi. Birinci duruma şu âyet örnektir. *“De ki: Allah katında bunlardan daha şiddetli bir cezayı hak edenleri size söyleyeyim mi? Onlar Allah'ın lânetledikleridir, onlar Allah'ın gazap ettikleridir ve şeytanî güçlere taptıkları için Allah'ın maymuna ve domuza çevirdikleridir. Bunlar durumu en kötü olanlar ve doğru yoldan sapanlardır”*.¹³⁹ İkinci duruma ise şu âyet örnektir:

*“Eğer dileyseydik oldukları yerde onların şekillerini değiştireirdik. Böylece ne ileri gitmeye ne de geri gitmeye güçleri yeterdi.”*¹⁴⁰

“مسخت الناقث” tabiri, *“Deveyi şekli şemâili bozulacak derece yordum”* demektir.

Yemeğin “مسيخ” olanı ise tadı bozulmuş olanıdır. Yine bir şâir der ki:

*“كلحم وانت مسيخ الحوار” (Sen çekirge eti gibi tatsızsın)*¹⁴¹

¹³⁷ Cürçânî, *Kitâbü't-ta'rîfât*, 297

¹³⁸ Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şîhâhu'l-'Arabîyye*, 1/431

¹³⁹ el-Mâide 5/60

¹⁴⁰ el-Yâsîn 113/67.

¹⁴¹ İsfahânî, *Müfredât*, 471.

Mesh kelimesinin sözlük anlamlarının hepsinde bir şeyin başka bir şeye dönüşmesi veya aslının bozulması vardır. Kur'ân'da bazı âyetlerde helâk edilen bazı kavimlerin domuz ve maymunlara çevrildiği bildirilmektedir.¹⁴² Bizzat kelimenin geçtiği sadece bir âyet vardır. “*Şayet dileyseydik onları oldukları yerde bir başka varlığın şekline sokardık da ne ileri ne de geri gitmeye güçleri yeterdi.*”¹⁴³ Mesh cezası ile ilgili özellikle A'râf Sûresindeki bu bölümlerin mekkî olduğunu söyleyenler varsa da Medine'de inmiş olması âyetlerin ve kıssanın vermek istediği mesaj açısından daha uygundur.¹⁴⁴ Gerek A'râf 163. ve gerekse Mâide 65. âyetler Medine Yahudilerinin atalarının mesh cezasından haberdar olduklarını gösteriyor. “*Onlara deniz kenarında yaşayan halkın durumunu sor*” ve yine “*Siz sebt gününde haddi aşanları muhakkak ki biliyordunuz*” hitapları bu olayın muhatabının öncelikli olarak Medine Yahudileri olmasını gerektiriyor. Kur'ân'ın bu âyetleri herkesin huzurunda açıkça okunmasına rağmen, İslâm'ın aleyhine hiçbir fırsatı kaçırmayan Medine Yahudilerinin bu olay karşısında bir itirazlarına rastlanmaması ve bu durumu sükûtle geçiştirmeleri onların İsrâiloğullarının başına gelen bu cezadan haberdar olduklarını gösteriyor.¹⁴⁵ Zîrâ Kur'ân bu olaydan değişik sûre ve âyetlerde birkaç defa bahsetmektedir. Eğer onlardan konu ile ilgili bir itiraz gelmiş olsaydı, bu itiraza kaynaklarımızda rastlardık.

Mesh, ilk dönem İslâm müellif ve müfessirleri tarafından daha çok fizikî bir dönüşüm olarak anlaşılmıştır. Fakat bu kelime zaman içerisinde bu şekilde anlaşılmaktan uzaklaşmış ve fizikî değişimden çok ahlakî-ruhî bir değişim düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Bu konu ile ilgili temelde iki görüş bulunmakla birlikte Mesh'e uğrayan halkın akıl ve idrâki konusunda da bazı düşünceler ortaya atılmıştır. Bazı müfessirler sebt yasağını ihlâl eden Yahudilerin maymuna çevrildikten sonra, akıl, idrâk ve hislerinin insanî özellikte kaldığını, aksi halde bu durumun onlar için bir ceza olmayacağını ifade etmişlerdir.¹⁴⁶ Yine bu topluluğun tamamının maymuna çevrilmediği, yaşlılarının maymun, gençlerinin ise domuza çevrildiği bazı müfessirlerimizce ifade edilmiştir.¹⁴⁷ Mesh cezasına uğratılan topluluğun yaşayıp yaşamadığı, ne kadar yaşadığı ve geride nesil bırakıp bırakmadığı hususlarında ise Kur'ân'da bir bilgi bulunmadığı için bu konu daha çok konuyla ilgili rivâyet edilen hadisler üzerinden değerlendirilmiştir. Bir rivâyette, Peygamberimize (as) “Maymun ve domuzlar; Allah'ın mesh cezası verdiği kimseler midir?”

¹⁴² el-A'râf, 7/166; el-Mâide, 5/60; el-Bakara, 2/65.

¹⁴³ Yâsîn, 36/67

¹⁴⁴ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdîr b. Abdillâh, ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmü'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârul Fikr, 1988), 1/113

¹⁴⁵ Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir b. Aşûr et-Tunisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus; Dâru's-sehnûn, 1997), 1/543.

¹⁴⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3/111; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 1/73.

¹⁴⁷ İbn-i Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-azîm*, 1/437

diye sorulmuş: Peygamberimiz ise “Allah Teâlâ bir kavmi helâk ettiği zaman onlara nesil vermeyeceği, maymun ve domuzların ise daha önce de var oldukları” şeklinde cevap vermiştir.¹⁴⁸ Konu ile ilgili kabul edilen genel görüş, mesh cezasına uğratılan bu topluluğun üç günden fazla yaşamadığı yönündedir.¹⁴⁹ Mesh hadisesinin içeriği ile ilgili yukarıda kısaca değindiğimiz gibi temelde iki görüş vardır.

1.2.7.1 Mesh Hâdisesini Gerçek Anlamda (Fizîkî) Kabul Edenler

Mesh cezasına uğratılan kavmin bu cezası yani maymuna çevrilmeleri ilk dönem müfessirlerinin hemen hemen tamamı tarafından hakiki anlamda alınarak Mesh’in fizîken gerçekleştiği savunulmuştur.¹⁵⁰ Çünkü konu ile ilgili âyetlerin zahirî anlamları bu görüşe daha uygun düşüyordu. Özellikle Mâturîdî ekolünde “Nassın zahirî anlamı dururken mecâza hamledilmesinin doğru olmadığı” prensibi bu konuda da uygulanmıştır. Mesh meselesini tefsirde ayrıntılı bir şekilde inceleyip mesh’in mecâzî olduğu fikrini ilk ortaya atan Mücâhid’in bu görüşüne cevap veren Râzî şöyle der: Bir mesele hakkında emin olmak için o konuda icmâ olmalıdır. Öyleyse âyetin zahirine hamledilmesi uygun olur ve Mücâhidin bahsettiği te’vile de gerek kalmaz.¹⁵¹ Râzî kendisinin görüşünü bu şekilde nakleder ama, Mücâhid’in görüşünün de pek uzak bir ihtimal olmadığını, çünkü insan mucizelerin ve delillerin ortaya çıkmasından sonra da câhilliğinde ısrar ederse örfte böyle olan kimseye; “O eşektir, maymundur” denir. Hal bu iken bu mecâzî manayı kabul etmek de muhâl değildir.¹⁵²

Konu ile ilgili olarak mesh hadisesinin fizîken gerçekleştiğini savunanların görüşlerini destekleyen diğer bir delilleri de “فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ” (Bunu hem çağdaşlarına hem de sonradan geleceklere ibret veren bir ceza, müttakiler için bir öğüt kıldık)¹⁵³ âyetinde ki نَكَالٌ kelimesidir. Bu kelime; sözlükte bir şeyi yapamamak, âciz bırakmak, bağlamak, hayvan gemi, gemi demiri, birine ders olsun diye ceza anlamlarına gelir.¹⁵⁴ نَكَالٌ kelimesi bu anlamları mesh hadisesinin fizîken, somut anlamı ile gerçekleşmesini desteklemektedir. Çünkü diğer insanları benzeri bir günahıtan engelleyip, onları bu kötü fiilden caydırıcı bir özellik taşıyan

¹⁴⁸ Müslim b. Haccac b. Müslim el Kuşeyrî en-Nişaburî, *Câmi’u’s-Sahîh*, Kader 33, (Riyad; Dâr’ul Varâk, 998).

¹⁴⁹ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferh el- Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1988), 1/47.

¹⁵⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 97/61.

¹⁵¹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 2/385.

¹⁵² Râzî, *Mefâtâhu’l-ğayb*, 2/386.

¹⁵³ el-Bakara, 2/66.

¹⁵⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 576.

somut bir ceza ile bu mümkün olur. Yine aynı kelime Kur’ân’da başka bir âyette şöyle ifade edilir:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءَ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Allahtan caydırıcı bir yaptırım olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir”.¹⁵⁵ Bu âyette de görüldüğü gibi basit bir yerme, manevi bir ceza, ya da diğer insanlara ibret olmayan cezalara “نَكَالًا” denmiyor. Dolayısı ile mesh cezası zaman içerisinde yavaş yavaş gerçekleşen huy ve karakterdeki bir değişim olsaydı diğer insanların ibret alacağı bir ceza olmazdı. Hatta bu ceza manevî bir ceza olsa idi, geride kalan insanların, cezaya çarptırılanların cezalarından bile haberleri olmaz hatta ve hatta mesh cezasına uğratılanlarından kendileri bile bî-haber olurlardı. Bu nedenle ibret alma ve ders çıkarma hem çağdaşlar hem de sonradan gelenler için ancak somut ve şeklen bir mesh ile mümkündür. Mesh’in fizîken meydana geldiği görüşü cumhur ulemanın görüşüdür. Aynı zamanda birçok tarih kitabı özellikle İbranî kaynakların bu cezanın fizîken gerçekleştiğinden bahsediyor olması da bu görüşümüzü desteklemektedir.¹⁵⁶

1. 2.7.2. Mesh Hadisesini Mecâzî (Manevî) Kabul Edenler

Mesh olayının fizîken değil, mecâz olarak vuku bulduğunu ilk ifade eden müfessir Mücâhid’dir. O eserinde konuyla ilgili Bakara Sûresi 65. âyetin tefsiri bağlamında şöyle söylemektedir: Onlar maymuna çevrilmedi kalpleri mesh edildi. Bu aynı “*Onların durumu kitap yüklenmiş eşeklerin durumu gibidir*” âyetinde olduğu gibi bir benzetmedir.¹⁵⁷ Mücâhid’in bu görüşünü destekler mahiyette ne sahabeden ne de onun çağdaşlarından kimsenin bulunmadığını söylersek mübalâğa etmiş olmayız. Konu ile ilgili en önemli tespiti Kurtûbî, Mücâhid’e ait bu görüşü naklettikten sonra; “*Bildiğim kadarı ile Mücâhid’den başka bu kanaati paylaşan kimse yok*” demektedir.¹⁵⁸ Mücâhid’in vefatı h. 21, Kurtubî’nin vefatı ise h. 671 olduğuna göre ikisi arasındaki yaklaşık 650 senelik zamanda Kurtubî’nin beyanına göre mesh’in mecâzî olduğu görüşünü paylaşan başka bir müfessir bulunmamaktadır. Mücâhid’e atfedilen bu görüş her ne kadar klasik dönem müfessirlerince kabul görmemesine rağmen, modern dönemlere geldiğimizde birçok müfessir bu görüşü benimsemiş ve günümüzde de

¹⁵⁵ el-Mâide, 5/38.

¹⁵⁶ İbn-i Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1/544

¹⁵⁷ Mücâhid İbn Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, tahkik, Dr. M. Abdüsselam Ebü’n-Nîl (Nasr; Dâru’l-fikri’l-İslâmî, 1989), 205.

¹⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî’l-Kur’ân* (Beyrut; Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 2000), 1/1481

genel kabul edilen görüş olmuştur. Artık neredeyse fizikî bir dönüşümden bahsedilmez olmuştur.¹⁵⁹ Modern yorumların öne çıkan isimlerinden Muhammed Esed, konuyla ilgili Mücâhid'in görüşünü referans alarak, onların fizîken değil de ruhen maymunlaştıklarını ve bunun onların durumunu açıklamak için bir benzetme olduğunu söylemiştir. Tıpkı, “*sırtına kitap yüklenmiş merkepler*” ifadesinde olduğu gibi.¹⁶⁰ Bazı müfessirler de mesh olayını fizîken kabul etmenin bilimsellikten uzak olduğunu, bu düşüncenin zamanın sosyal psikolojisinin bir yansıması olduğunu ifade etmişler, söz konusu âyetleri bir tür değişikliği olarak değil bir ahlâk ve karakter dejenarasyonu olarak anlamanın daha uygun olacağını ifade etmişlerdir.¹⁶¹

Bu konu ile ilgili her ne kadar temelde iki görüş olsa da iki görüşü bir arada meczeden ve uzlaştıran diğer bir görüş ise mesh cezasının hem fizîken hem ruhen (psikolojik) gerçekleşmesidir. Bu uzlaştırmacı görüş ise Mevdudîye aittir. Ona göre; mesh cezasına çarptırılanlar bedenleri maymuna çevrilmiş, zihinleri ise insan olarak kalmaya devam etmiştir.¹⁶² Böylelikle de en büyük psikolojik cezaya çarptırılmışlardır. Çünkü beden maymuna çevrilirken, zihnin insan olarak kalması cezaya müstehak olanların sonsuz bir pişmanlık, vicdan azabı ve psikolojik çöküntüyü beraber yaşamaları onlar için tarifi imkânsız bir acıdır.¹⁶³ Böyle bir cezâ ise ayette geçen “nekâl” kavramı ile de örtüşmektedir. Fiziken maymunlaşan insanlar başlarına gelen bu durumu akledip her hatırladıklarında psikolojik cezayı da aynı anda yaşamaktadır.¹⁶⁴

1.2.8. Lânet ve Mesh İlişkisi

“لعن - يلعن” belirlenmiş yoldan atılmak, uzaklaştırılmak anlamlarına gelir. Allah için kullanıldığında âhirette cezaya müstehak olmak; dünyada ise Allah'ın rahmetinden, yardımından uzak olmak demektir. İnsanlar için kullanılırsa beddua etmek anlamına gelir.¹⁶⁵ Lânet Kur'an'da otuz altı âyette geçer. Lânetlenen guruplar da genellikle şunlardır: Kâfirler¹⁶⁶,

¹⁵⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/319.

¹⁶⁰ Esed, *Kur'an Mesajı Meal ve Tefsir* (İstanbul: İşaret yayınları, 2017). 1/307.

¹⁶¹ Karaman vd, *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara; D.İ.B. Yayınları,2007), 2/615.

¹⁶² Ebu'l-A'lâ El- Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, çev. Yusuf Karaca vd. (İstanbul: İnsan Yay. 1997) 1/84.

¹⁶³ Enver Bayram, *Kur'an'da Psikolojik Cezâ* (Ankara; İlâhiyat Yayınları, 2019), 109.

¹⁶⁴ Enver Bayram, “Kur'an'da Yahûdilere Lânet Edilme Meselesi”, *Amasya İlâhiyat Dergisi*, 15 (2020), 36.

¹⁶⁵ İsfahânî, *Müfredât*, 741; İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/388.

¹⁶⁶ el-Ahzâb, 33/64.

Allah'a verdiği sözden dönen İsrâiloğulları¹⁶⁷, peygambere eziyette bulunanlar,¹⁶⁸ fitne ve fesatta bulunanlar¹⁶⁹, Allah'ın indirdiği hakikatleri gizleyenler¹⁷⁰, zalimler¹⁷¹, münafıklar.¹⁷²

Kur'ân genel olarak kâfirlerin üzerine lânet ediyor fakat aynı zamanda yoldan sapmış ve Allah'a isyan etmiş ehl-i kitaptan olan Yahudi ve Hristiyanlara bu yanlış inanç ve uygulamalarından dolayı da kendi peygamberleri diliyle lânet ediyor. “İsrâiloğullarından kâfir olanlara Dâvud'un diliyle lânet edilmişti. Meryemoğlu İsa'nın diliyle de aynı şekilde lânet edilmişti. Bu da isyan etmeleri ve azgınlıkta bulunmaları nedeniyledir.”¹⁷³ Tıpkı bu âyette olduğu gibi haddi aşmaları ve hudûdullâh'ı ihlâl etmelerinden dolayı Sebt yasaklarına riâyet etmeyen halk da Allah'ın lânetine uğramışlardır. Sebt kıssası ile ilgili olarak lânet iki âyette geçer. “Ey kendilerine kitap verilenler; birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden yahut cumartesi adamlarını lânetlediğimiz gibi onları da lânetlemeden önce, sizdekini doğrulamak üzere indirdiğimiz kitaba îman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.”¹⁷⁴

Burada geçen lânetten maksat, “Atalarına yaptığımız gibi, onları maymun haline getirmeden önce” şeklindeki ifade Yahudilere bir vaîd ve ihtardır. Öyleyse âyetteki tehditten, Medîne Yahudilerinin başına gelmiş midir? sorusu akla geliyor. Hayır gelmemiştir çünkü; onların içinden Abdullah b. Selâm, Sa'lebe b. Sâ'ye, Esed b. Sâ'ye, Esed b. Ubeyd, Muhayrik ve bunların dışında başkaları da İslâma girerek bu tehdidi uzaklaştırmışlar ve ataları gibi lânetlenmekten kurtulmuşlardır.¹⁷⁵ Yine bu tehdit neticesinde ürperip kendine gelen ve Müslüman olduğu ifade edilenlerden biri de meşhur Ka'bu'l-Ahbârdır.¹⁷⁶ Meshi mecâzî kabul edenler bu âyette geçen Sebt ashâbına lânet edilmesi ve onlar gibi hareket edenlerin de aynı akıbeti yaşama tehlikesini de mecâzî olarak yorumlamışlardır. Allah'ın lânetini mânevi bir değer kaybediş olarak değerlendirmişlerdir.¹⁷⁷

Sebt kıssası içerisinde “lânet” kelimesinin geçtiği diğer bir âyet ise; “*Deki: Allah katında cezası bundan daha kötü olanları size haber vereyim mi? Onlar, Allah'ın lânetlediği ve gazâba uğrattığı, içlerinden maymunlar ve domuzlar çıkardığı kimseler ile şeytanlara tapan*

¹⁶⁷ el-Mâide, 5/13.

¹⁶⁸ el-Ahzâb, 33/57.

¹⁶⁹ er-Ra'd, 13/27.

¹⁷⁰ el-Bakara, 2/259.

¹⁷¹ Hud, 11/18.

¹⁷² el-Ahzâb, 33/60.

¹⁷³ el-Bakara, 2/159.

¹⁷⁴ el-Nisâ, 4/47.

¹⁷⁵ Ebû Abdullah Muhammed İbn-i Sa'd, el- Hâşimî, el- Basrî, et-Tabakâtü'l-Kübrâ (Beyrut: Dâ'ru's- Sadr, 1960), 3/353; Taberî, Câmi'u'l-beyân, (Beyrût, Dâru's-Şâmiyye, 2012), 2/626.

¹⁷⁶ Seyyid Kutup, Fî zilâli'l-Kur'ân (Beyrut, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1971), 2/396.

¹⁷⁷ Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri, 1/480.

kimselerdir. İşte bunların yeri daha kötüdür ve onlar doğru yoldan çok daha fazla sapmışlardır.’’¹⁷⁸ Mâide Sûresi’ndeki bu âyetle lânetten, gazâba, gazâptan mesh’e, meshten şeytana kulluğa doğru giden sıralamada bunların her biri şerdir. Bu şerlerin en aşağısı lânet ve en yukarısı da şeytana kulluktur. Demek oluyor ki bu tür insan veya toplumlar önce mel’ûn olur, Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılırlar. Daha sonra Allâh’ın gazabını celbederler, belâ ve musibetlere maruz kalırlar. Sonunda da maymun gibi taklitçi, kararsız, değişken, sahtekâr, ne yaptığını bilmez; gayet çirkin, suratsız, nefret edilen, her türlü pislik ve kötülüğü yapabilecek birine dönüşerek, şeytanın oyuncağı olur.

1.2.9. Yahûdilikte Sebt (Şabât)

Kur’ân’da geçen “sebt” kelimesinin İbranice’de ve dolayısı ile Tevrat’taki karşılığı Şabattır. Babil kültüründeki “Şabat” yeni ay, yedinci gün, ayın on beşinci günü olan dolunay için kullanılırdı. İbrânî dilindeki Şabat’ın Bâbil kültüründen geçmiş olması genel kabul gören bir düşüncedir. Ayın tamamlanıp dinlendiği dolunay günü anlamındaki şabatu veya şabattu kelimesi bazı günlerin uğursuz kabul edilip, Bâbil yöneticilerinin o gün çalışmayıp dinlenmelerini ifade eder.¹⁷⁹

Her ne kadar Yahudi inanç ve kültüründe önemli bir yeri olan Şabat’ın epistemolojik kökeni ile ilgili farklı mülâhazalar olsa dahi; Şabat günü içerisindeki inanç ve uygulamaların temelinde Tanrının evreni altı günde yaratıp, yedinci gün dinlenmesi ve Tevrat’ta yer alan on emirden biri olan Şabat inancının hatırasını canlı tutma isteği yatar. Nitekim Yahudi kutsal metinlerinden Tanâh’ta bu husus şöyle ifade edilir. “*Gök ve yer bütün öğeleri ile tamamlandı. Yedinci günde Tanrı işini tamamladı. Yaptığı işe ara verip dinlendi. Yedinci günü kutsadı. Onu kutsal gün olarak seçti. Çünkü Tanrı o gün yaptığı tüm işi bitirip o gün dinlendi.*”¹⁸⁰ Şabat’ın kutsallığı ile ilgili bilgiler Tanâh’ın başında yer almakla beraber; Şabat’ın sorumlulukları Mısırdan Çıkış bölümünde daha net ifade edilir. “*Şabat gününü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışıp tüm işlerini yapacaksın. Fakat yedinci gün Tanrın râbbe yani bana adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek kadın kölelerin, hayvanların, içindeki yabancılar dahil hiçbir iş yapmayacaksınız.*”¹⁸¹

¹⁷⁸ el-Mâide, 5/60.

¹⁷⁹ Salime Leyla Gürkan, “Sebt”, *DİA*, 36/256.

¹⁸⁰ Tanâh, *Yaradılış*, 2/1-3.

¹⁸¹ Tanâh, *Mısırdan Çıkış*, 20/8-10.

Şabât inancı, Yahudi inanç sisteminin en temel unsurlarındandır. Kur'ân'ın beş âyetinde ve buna bağlı olarak İslâm âlimlerinin kısaca “cumartesi çalışma yasağı” olarak bize tanıttığı Şabat Yahudilik için basit bir konu değildir. Şabat Yahudilikte tanrının evreni altı günde yarattığı ve yedinci günü diğer altı günden ayırarak ona farklı bir değer katması ile başladı. Yani şabat'ın tarihi insanlık tarihinden daha eskidir ve varlığın yaratılma aşamasında ortaya çıkmış olması Şabat'ı Yahudilikte olmazsa olmaz bir konumda tutmuştur.

Yahudiler için şabat, sadece bir gün ve bu gündeki yasaklardan daha öte bir anlam taşır. Şabat onlar için bir bayramdır. Bu husus Tevrat'ta şöyle zikredilir; “*Rab, Mûsa'ya şöyle dedi: İsrâil halkına de ki; Kutsal toplantılar olarak ilân edeceğiniz bayramlarım, Rabbin bayramları şunlardır; Şabat günü. Altı gün çalışacaksınız ama yedinci gün olan şabat dinlenme ve kutsal toplantı günüdür. Hiçbir iş yapmayacaksınız. Yaşadığınız her yerde Şabat'ı Rabbe ayıracaksınız.*”¹⁸²

1.2.10. Günümüzde Şabât

Yâhudilik inanç esaslarında Şabât, on emir içerisinde dördüncü sırada yer alır.¹⁸³ Bu sebeple Şabat Yahudilerin dini hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Şabat bir zînet bir mücevherdir, tanrının elinden Yahudilere bahşedilen bir hazinedir şabat.¹⁸⁴ Benî İsrail ile tanrı arasındaki bir işaret, bir sözleşmedir ve mutlaka korunması gereken bir ritüeldir.¹⁸⁵ Şabat'ın önemini vurgulayan bir Yahudi ilmihali şöyle der: Eğer tanrı bize sadece Şabat'ı verseydi ve bununla yetinerek, Tora'yı vermek üzere bizleri Sina dağına yaklaştırmasaydı bile bu bize yeterdi.¹⁸⁶ Bu nedenle Şabât asırlar boyunca Yahudilerin dinî hayatında varlığını canlı bir şekilde korumuştur.

Yukarıdaki bölümlerde Yahudilikte Şabat konusuna değinmiştik. Burada ise daha çok günümüz Yahudilerinin dinî sosyal hayatında Şabat'ın pratikteki yansımalarına değinmeye çalışacağız. Şabât kısaca iş yapmamak demektir. Yapılmaması gereken bu işlere Melâha denir. Tora'da ısrarla ve tekrar tekrar “*Hiçbir melâha (iş) yapmayacaksın*”¹⁸⁷ emri tekrarlanır. Öyleyse Cuma günü akşam gün batımından başlayıp, cumartesi gün batımına kadar devam eden süre içerisinde yapılması yasak olan ve 39 tane olan bu melâhalar nelerdir? Bunlar:

¹⁸² Levi'liler 23/1-3.

¹⁸³ Mısır'dan Çıkış, 20/1-17.

¹⁸⁴ Talmut, Şabât, 10b.

¹⁸⁵ Şemot, 31/12-13.

¹⁸⁶ I. Dayan Grunfeld, “Şabât”, Çev. Moşe Farsi (İstanbul: Gözlem Bas. Yayın, 2009), 8.

¹⁸⁷ Şemot, 20/10.

- 1)Toprağı Sürmek
- 2) Tohum Ekmek
- 3) Ekin Biçmek (Hasat)
- 4) Demet (Balya) yapmak
- 5) Harmanlamak
- 6) Buğdayı savurup taneleri ayırmak
- 7) Ayıklamak
- 8) Elekten geçirmek
- 9) Öğütmek
- 10) Hamur Yapmak
- 11) Fırında Pişirmek
- 12) Koyun Kırkmak
- 13) (Yünü) Beyazlatmak
- 14) (Hammaddeyi) Taramak 15) Boyamak
- 16) Eğirip iplik haline getirmek
- 17,18,19) Dokuma İşlemleri
- 20) İpliklere Ayırmak
- 21) Düğüm atmak
- 22) Düğüm çözmek
- 23) Dikmek
- 24) Yırtmak
- 25) Tuzak kurmak ya da avlanmak
- 26) Hayvan kesmek
- 27) Deri yüzmek
- 28) Deri kurutmak ve renklendirmek
- 29) Kazımak, düzeltmek
- 30) İşaretlemek
- 31) Kesip şekil vermek
- 32) Yazmak
- 33) Silmek
- 34) İnşa etmek
- 35) Yıkma
- 36) Ateş yakmak
- 37) Ateş söndürmek

38) Son çekiç darbesini vurmak (yeni üretilmiş bir ürünü tamamlayıcı hareketi yapmak)

39) Taşımak¹⁸⁸

Yukarıdaki otuz dokuz iş yani melâhayı belirleyen şey, ne kadar küçük boyutta olursa olsun insanın doğa üzerindeki hakimiyetini yansıtan işlerin bütünüdür. Yani Melâha; “*İnsanın zekâ ve kabiliyetini yapıcı bir şekilde göstermesi sonucu doğa üzerindeki üstünlüğünü yansıtmayı sağlayan her türlü eylemdir.*”¹⁸⁹ Bu otuz dokuz yasağın kaynağı Yahudi kutsal metinleridir. Yasaklanan işlerden birinin yapılması bu kutsal metinlerde çok büyük bir tehdit ve azap içerir. “*Şabat’ı koruyacaksınız, çünkü o sizin için kutsaldır. Onu ihlâl eden kesinlikle ölecektir. Çünkü o günde melâha yapan kimse, o can halkının arasından kopartılacaktır.*”¹⁹⁰

Şabat hazırlıkları Cuma öğleden sonra başlar. Erkekler omuzdan başlayıp ayaklara kadar uzanan özel elbiselerini giyerler. Kadınlar için ise; özel bir kıyafet yoktur. Ancak onlarda en güzel elbiselerini giyerek bugünü karşılarlar. Şabat masası en güzel şekilde hazırlanır, güzel örtüler ve en iyi yemek takımları serilir. Şarap ve şabat ekmeği özenle hazırlanır. Şabat kandili yakma berâha (dua)’sının okunması ile Şabat’a girilir ve yasaklar da böylelikle başlamış olur.¹⁹¹ Şabat başlamadan önce ışıklar yakılır ve Şabat boyunca açık bırakılır. Çünkü yukarıda da bahsettiğimiz gibi elektrikle ilgili bir eylemde bulunmak “*Şabat günü evlerinizde ateş yakmayacaksınız,*”¹⁹² emrinde yasaklanmıştır. Sıcak şabat günlerinde klimanın çalıştırılıp çalıştırılmayacağı hususu dini otoritelerce tartışılmış fakat buna dahi cevaz verilmemiştir.¹⁹³ Şabat girdiğinde aile masanın etrafına toplanır, kutsal kabul edilen şarab’ın üzerine kiduş denilen ilâhiler okunur ki bu mecburî bir ritüeldir. Şarap bulunmazsa herhangi bir alkollü içeceklerle kiduş yapılır. Kiduş denilen ilahi ve dua okunmadan hiçbir şey yenemez. Şabat’ta üç öğün yemek yenir. İlki Cuma akşam, diğer ikisi ise cumartesi sabah ve öğleden sonra yenir. Her yemek öncesi aynı ayinler tekrarlanır. Günün sonunda avdala denen bir merasim ve dua ile Şabat uğurlanır. Avdala; hiçbir iş yapmadan sadece tanrıya ayrılan kutsal günden üretimin yapıldığı ve tabiat üzerinde hakimiyetin kurulduğu dış dünyaya dönüşün adıdır.¹⁹⁴ Yukarıdaki seremoniye tüm aile bireyleri coşku ile sevinçle katılır. Fakat özellikle çocuklar için Şabat daha eğlenceli hale getirmek için evler süslenir ve ışıklandırılır. Şabat günü okunacak dua ve

¹⁸⁸ Şabât, 7/2.

¹⁸⁹ Grunfeld, *Şabât*, 15.

¹⁹⁰ Şemot, 31/14.

¹⁹¹ Grunfeld, *Şabât*, 53.

¹⁹² Çıkış, 53/3.

¹⁹³ Mehmet Ali Bağır, “Günümüz Samirilerinde Dinî Hayata Dair Bazı Uygulamalar” *Sakarya Üniv.İlahiyat Fak. Dergisi*, 20/37 (2018), 81.

¹⁹⁴ Grunfeld, *Şabât*, 55.

ilâhiler öğretilir. Çocuklar bu vesile ile bir hafta sonra tekrar Şabat'ın gelmesini coşku ile beklerler.¹⁹⁵

Son olarak ise Şabat'ın günümüz Yahudilerinin dinî sosyal hayatlarında halâ ne kadar önemli olduğunu anlamamız açısından yakın tarihlerde medyada Şabatla ilgili bazı haberleri zikretmek istiyoruz.

26 Kasım 2017 tarihli Anadolu Ajansının, **“İsrâilde Şabat Krizi İstifa Getirdi”** başlıklı haberine göre: İsrail Sağlık Bakanı Yaakov Litzman, kutsal sayılan cumartesi günü çalışma yasağına uyulmaması nedeniyle istifa etti. Kamu işçisi 100 kişi yasak olmasına rağmen şabat günü bakım, onarım için aciliyet gerektiren bir durum olduğu için hükümetçe çalıştırılmış. Şabat gününün kutsallığının ihlâl edildiği gerekçesi ile hükümet ortağı iki parti arasında krize sebep olmuş. Nerede ise koalisyon hükümetinin düşmesine varacak tartışmalara sebep olmuştu. Üstelik bu kriz İsrâil tarihinde de ilk değildi. Nitekim, Şabat krizi, daha önce de 1976'da İzak Rabin yönetimindeki İsrail hükümeti ile 1999 yılında Ehud Barak liderliğindeki İsrâil hükümetinin dağılmasına neden olmuştu.

Litzman, İsrail Devlet Demiryolları Şirketi'nin Tevrat'a göre Cumartesi günü çalışma yasağını ihlal ederek 100 kişilik Yahudi işçi grubuyla bakım ve onarım çalışmalarına devam etmesini protesto etmişti. Yahudi Birleşik Tevrat Partisi Başkanı Sağlık Bakanı Yaakov Litzman, "Cumartesi (Şabat) gününün hürmetinin ihlal edildiği" gerekçesiyle bakanlık görevinden istifa etti. Litzman, İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu ile kendisi arasında yapılan tüm arabuluculuk girişimlerine rağmen istifasını sundu. Son kriz Netanyahu hükümeti iktidarı da bu nedenle yıkılabilir yorumlarına neden oldu.¹⁹⁶

9 Şubat 2023 Cumhuriyet gazetesinin haberine göre İsrail hahambaşısından deprem fetvası: “Şabat'ta da çalışın” İsrâil hahambaşısı, yayımlandığı bir bildiri ile Türkiye'de arama kurtarma çalışmalarına katılan İsrail ekiplerine, Yahudiler için kutsal sayılan Şabat gününde de çalışmaya devam etmelerini söyledi. 450 kişilik bir arama kurtarma, doktor, hemşire vs. gibi ekiple Türkiye'de Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depreminde cumartesi günü İsraili ekibin çalışmaya devam edebilmesi için İsrail Hahambaşılığı tarafından bir bildiri (fetva) yayınladı.¹⁹⁷

Yukarıdaki iki güncel haber, Şabat'ın günümüzde Yahudilerin dini hayatları için ilk günkü gibi canlılığını ve önemini göstermesi açısından önemlidir. Zîra birinci haberde İsrail hükümetinin Şabat gününde demiryollarında acil onarıma ihtiyaç olması sebebi ile işçi

¹⁹⁵ İrem Mazaltow- Yakov Ceki Mizrâhi, *Ailemizin Şabât Kitabı- Breşit-1* (İstanbul: Gözlem Yayın Matbaacılık, 2013), 3.

¹⁹⁶ Esat Fırat, *Şabat Krizi İstifâ Getirdi* (Anadolu Ajansı, 26 Kasım 2017).

¹⁹⁷ Erkan Talû, *Şabatta Çalışın Fetvası* (Haber 7, 9 Şubat 2023).

alıştırması zerine hükümet ortaklarından birinin bu durumu sert bir şekilde eleştirmesi ve tepki olarak istifa etmesi söz konusudur. Bu istifaya sebep olan şabat hassasiyeti nerede ise koalisyon hükümetinin bozulmasına sebep olacaktı. İkinci haber ise ülkemizde yakın zamanda yaşanan on bir ilimizi etkileyen büyük depremden sonra ülkemize gelen İsrâilli kurtarma ekibinin şabat (cumartesi) günü kurtarma çalışmalarına devam edip edemeyeceğinin dinî otoritelere sorulma ihtiyacı duyulması bile, cumartesi çalışmama emrinin mntesiplerince zihinlerinde ne kadar önemli yer tuttuğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

II. BÖLÜM

KISSADA YAHÛDÎ KARAKTERİ VE KISSANIN MESAJI

2.1. Kıssada Yahudi Karakteri

Mukaddes kitabımız Kur'ân-ı Kerîm İsrâiloğullarının tarih sahnesinde insanlığın yaradılış gayesine uymayan davranışları üzerinden mesajlarını vermeye çalışır. Yahudilerin genel bazı karakterleri zikredilerek, bu yanlışlarından dolayı kınanmakta ve azapla tehdit edilmektedir. Meselâ onların Allah'a şirk koşmaları, Allah'a verdikleri sözü tutmamaları, ahitlerini bozmaları, Peygamberleri öldürmeleri, dünyaya karşı çok hırslı olmaları ve Allah'ın nimetlerine karşı şükürsüzlükleri gibi birçok konuda eleştirilirler.

2.1.1. Haddi Aşma

Tez çalışmamızın konusu bağlamında İsrailoğulları'nın Kur'ân'da zikredilen önemli bir vasfı da Allah'ın sınırlarını ihlâl edip haddi aşmalarıdır. Haddi aşma âyetlerde genellikle “عدا- يعدو” fiili ile ifade edilir. Bu fiil, saldırma, fesat çıkarma, istikametten sapmak, alıkoymak,¹⁹⁸ koşmak, yanından geçmek, terk etmek, üzerinden geçmek, haddi aşmak; “على” ile kullanılırsa düşmanlık etmek, saldırıda bulunmak; “اعتدى” iftiâl babından kullanılırsa geçmek, aşmak, tecâvüz etmek, aşırı gitmek, haksızlık yapmak, hayatına kastetmek, saldırı düzenlemek anlamlarına gelir.¹⁹⁹ Kur'ân'da Yahudilerin bu vasıflarına birçok âyette dikkat çekilir. Allah'ın gazâbına uğramalarının sebeplerinden birinin de haddi aşmaları olduğu ifade edilir. “Onlar Allah'ın gazâbına uğradılar. Bu durum Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, peygamberlerini haksız yere öldürmelerindendi. Tüm bunlar ise isyân etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu.”²⁰⁰

Sebt kıssasından bahseden âyetlerin üç tanesinde de bu kelime kullanılır. “Sebt konusunda haddi aşanları siz elbette biliyorsunuz”²⁰¹ “Biz onlara Sebt konusunda haddi aşmayın dedik.”²⁰² “Hani onlar sebt konusunda haddi aşıyorlardı.”²⁰³

¹⁹⁸ İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15/31.

¹⁹⁹ Serdâr Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 557.

²⁰⁰ el-Bakara 2/61.

²⁰¹ el-Bakara 2/65.

²⁰² el-Nisâ 4/154.

²⁰³ el-A'râf 7/163.

Kur'ân-ı Kerîm bizlere bazı toplulukların isyan ve azgınlıkta çok fazla ileri gidip artık bu, isyanlarını içselleştirip, davranışlarını meşrulaştırdıklarından kendilerine yapılan ilkeli yaşam tarzını hatırlamalarının mümkün olmadığını ifade ediyor. *“Kalpleri o kadar katılaştı ve şeytan onlara yaptıklarını süslü gösterdi. Kendilerine yapılan uyarıları unuttukları için üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilenler yüzünden şımardıkları zaman onları ansızın yakaladık, birdenbire onlar tüm ümitlerini yitirdiler.”*²⁰⁴ Sebt halkının durumu da aynen böyledir.

2.1.2. Ahitlerini (Mîsâklarını) Bozmaları

Mîsak, Kur'ân-ı Kerîm'de türevleri ile birlikte otuz iki yerde geçmektedir. Antlaşma, ahit, söz verme, sözleşme, güven, koruma altına alma, koruyan, korunan, güvenilir yer, sağlam durum, sağlamlaştırma, sağlam davranma vs. gibi anlamlara gelir.²⁰⁵ Mîsâk aynı zamanda, karşılıklı söz vermek, güven ve itimat etme gibi insanlar arası ilişkileri düzenleyen bir kavram olduğu gibi, Allah ile insan arasındaki ilişkileri de düzenleyen, sözleşme, taahhüt ve yemin gibi süreçlerini de ifade eder.²⁰⁶ Mîsâk ile ilgili konular daha çok ezeli mîsâk diyebileceğimiz ruhlar alemindeki mîsâk üzerinde devam eder, ama biz bu tartışmalara girmeyeceğiz. Kur'ân'da İsrâiloğullarının Rabbi ile yaptığı mîsâk ve bu mîsâklarını defalarca bozmaları üzerinden kıssamızı değerlendireceğiz. Kur'ân-ı Kerîm birçok âyette ehl-i kitaptan kuvvetli söz aldığından bahseder. Zaten ehl-i kitabın kitapları Tevrat ve İncil'e de eski ve yeni ahit denmesi de bunu gösteriyor. Geçmişten itibaren İsrâiloğulları Allah'ın kendilerinden almış oldukları mîsâkı bozmaları onlarda bir karakter haline gelmiş ve bu durum tarih boyu tekrarlanma gelmiştir. Kur'ân'da Ehl-i Kitaptan alınan mîsâk ile ilgili bazı âyetlere göz atalım.

*“Sizden sağlam bir söz almış, üzerinize Tûr'u kaldırmış ve (Tevrat'ın hükümlerine) kuvvetle sarılın ve içindekini hatırlayın ki; korunasınız demiştik. Ancak bunun ardından sözünüzden dönmüşünüz”. “Allah'ın bol nimeti ve rahmeti olmasaydı herhalde ziyâna uğrayanlardan olurdunuz. Şüphesiz ki siz içinizden cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz. Biz onlara, aşağılık maymunlar olun, demiştik.”*²⁰⁷ Burada geçen “Tûr” kelimesinin genel olarak dağ anlamında olduğu, üzerinde ot ve ağaç biten dağ'a “Tûr” dendiği; ot bitmeyene ise böyle denmediği ifade edilir.²⁰⁸ Bu âyet ve diğer âyetlerde geçen mîsâk, bir yaratıcının var

²⁰⁴ el-En'âm 6/42,43.

²⁰⁵ İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15/212.

²⁰⁶ İsfahanî, *Müfredât*, 853.

²⁰⁷ el-Bakara 2/63-65.

²⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/257

olduğunu ve peygamberlerinin doğruluğunu akıllara yerleştirmek içindir. Bu çeşit mîsâk da mîsâkların en kuvvetlisidir. Tûr Dağı'nı başlarına kaldırmak, görenleri hayrette bırakan, yalanlayanları aciz bırakan, şüphe duyanları da iman etmeye götüren bir mucizedir. Bunun akabinde Tevrat'la amel ederek eski hatalarına dönmeyeceklerine söz verdiler ki bu onlar için zorunlu bir mîsâktır.²⁰⁹ Bu mîsâka bir müddet bağlı kalan İsrâiloğulları yine kendilerine gösterilen bu mucizelere rağmen âyetin de ifade ettiği üzere tekrar bu mîsaktan yüz çevirirler. Tevrat'ı tahrif ediyorlar, peygamberlerini öldürüyorlar ve Allah ile olan sözleşmelerini tıpkı önceki ataları gibi bozarlar. Bakara 63. âyetle bahsedilen mîsâk ve sonrasında bu mîsâkın bozulmasına adetâ bir örnek olmak üzere Kur'ân bu âyet grubunun devamı niteliğinde Bakara 65. âyetle açıklama getiriliyor. Kendilerinden cumartesi gününe hürmet edip, o günde avlanmayacaklarına söz veren Yahudilerin bu sözlerinde de durmadıklarını ve onlara ceza olarak maymunlaştıkları anlatılmaktadır.

Medine Yahudileri de sözlerini ve anlaşmalarını yerine getirmeme hususunda kendinden öncekilerden aşağı kalmamışlar, peygamberimizi bile bile yalanlamışlardır: *“Andolsun biz İsrâiloğullarından kesin söz aldık ve onlara peygamberler gönderdik. Ne zaman bir peygamber onlara nefislerinin hoşlanmayacağı bir şey getirmişse bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler”*²¹⁰ Yahudiler, Peygamberimizin nübüvvetini inkâr ettikleri gibi aynı şekilde onunla yaptıkları anlaşmaları da bozdular ve her defasında müşriklerle anlaşarak müslümanları arkalarından vurdular. *“Onlar kendileri ile anlaşma (muâhede) yaptığın halde, sonra her defasında anlaşmalarını bozarlar.”*²¹¹

Konumuz bağlamında ilgili mîsâk kavramı Kur'ân'da bir âyetle iki defa zikrediliyor. *“Verdikleri sağlam sözü (yerine getirmemeleri) nedeniyle Tûr'u üzerlerine kaldırdık ve onlara tevazu ile kapıdan girin dedik. Yine onlara Sebt hakkında haddi aşmayın dedik ve onlardan sağlam bir söz aldık.”*²¹² Bu âyetle Allah Teâlâ İsrâiloğullarından bazı konularda söz almıştı, bunlardan birincisi, tevazu ile kapıdan girmeleri, diğeri ise, sebt yasakları hakkında haddi aşmamaları idi. Bu anlaşmanın diğer maddeleri ise Bakara Sûresi'nde yer alır.²¹³ *Bir zamanlar biz İsrâiloğullarından, “Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz, ana- babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara, iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın zekâtı verin, diyerek söz almıştık. Sonra içinizden küçük bir kısım hariç sözünüzden döndünüz; hala da sırt*

²⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3/106

²¹⁰ el-Mâide, 5/70.

²¹¹ el-Enfâl, 8/56.

²¹² en-Nisâ, 4/154.

²¹³ el-Bakara, 2/83-84.

çevirmektesiniz. Vaktiyle sizden, birbirinizin kanlarını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair de söz almıştık. Siz de kabullene geldiniz, halâ da buna şahitlikte bulunuyorsunuz.”²¹⁴

Nisâ 154. âyette geçen “مِيثَاقًا غَلِيظًا” ifadesine tefsirlerimiz, emredilen şeyleri yapma, nehyedilenleri de yapmama hususunda kuvvetli bir söz alma,²¹⁵ yeminle te’kit edilmiş söz,²¹⁶ şeklinde açıklamışlardır. Yukarıda bir kısmını zikrettiğimiz daha birçok âyette İsrâiloğullarının Rablerine verdikleri hiçbir sözü tutmadıkları, şâhit oldukları birçok mucizeye rağmen ilk fırsatta peygamberlerine ihanet ettikleri anlatılır. Bu durum artık onların olmazsa olmaz bir alışkanlığı olmuş ve onlarda bir karakteristik özellik olmuştur. Sebt yasakları ile ilgili de durum aynıdır. Rableri İsrâiloğullarından kuvvetli, sağlam sözler almasına rağmen, Sebt yasaklarını ihlâl etmişler ve verdikleri sözlerine sadık kalamayıp bozmuşlardır. Rabbimiz yine kitabında onların bu durumunu âyet-i kerîmesinde en açık şekilde şöyle anlatıyor: “*Ne zaman onlar bir söz verdilerse yine kendilerinden bir grup onu bozup kenara atmadı mı? Zaten onların çoğu îman etmez.*”²¹⁷

2.1.3. Nasîhat Dinlememeleri ve Gûnahta İsrarcı olmaları

Kur’ân’ın Yahudilerden bahseden bölümlerine baktığımız zaman, inanç ve ibadet konularını içselleştiremediklerini, sürekli bir direnç halinde olduklarını, dinlerini tahrif ettiklerini, Allah’a iftira attıklarını ve nihayet peygamberlerinin nasihatlerini dinlemeyip onları öldürmeye varan isyankârlık içinde olduklarını müşahade ederiz. Onların nasihat dinlememe, gûnahta ısrarcı olmaları âyet-i kerîmede şöyle ifade edilir:

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكْلُوا مِنْ فَوَاقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا

يَعْمَلُونَ

“Eğer onlar, Tevrat’ı, İncil’i ve Rab’lerinden kendilerine indirileni gereğince uygulasalardı hem üstlerinden hem de ayaklarının altından yiyeceklerdi. İçlerinde muktesid bir topluluk var. Ve onlardan çoğu da kötü işler yapıyorlar.”²¹⁸ Bu âyet Yahudilerin tarih

²¹⁴ el-Bakara, 2/83-84.

²¹⁵ Ebu’l-Hasen Alâüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el- Hâzin el- Bağdâdî, *Lübâbü’l-te’vîl fi me’âni’t-tenzîl* (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 2004), 1/442.

²¹⁶ Muhammed ibn-i Ali ibn-i Muhammed eş- Şevkânî, *el-Câmi’u beyne’l-fenni ve’d-dirâyeti min ilmi’t-tefsîr* (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 2007), 3/342.

²¹⁷ el-Bakara, 2/100.

²¹⁸ el-Mâide, 5/66

boyunca ortaya koymuş oldukları genel tutum ve davranışlara vurgu yapmaktadır. Yukarıdaki âyete benzer bir anlam ifade eden âyet ise şöyledir;

وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

“Onların çoğunun günah işlemede, düşmanlık ve haram yemede yarıştıklarını görürsünüz. Yaptıkları ne kadar kötüdür.”²¹⁹ Yahudiler günahları işleme, helâl-haram sınırlarını aşmada çok fazla cüretkâr olmuşlar ve adeta bu konularda yarış içine girmişlerdir. Bu âyet Yahudilerin kötü ahlâk ve davranışlarından vazgeçmemeleri ve atalarının yanlış uygulamalarını ısrarla devam ettirmelerine yönelik bir eleştiridir.²²⁰ Yahudiler, Hz. Musa Tûr Dağına gittiğinde kavminin başına yine bir peygamber olan Hz. Harun’u bırakmıştı. Bu zaman zarfında söz konusu kavim Harun peygamberi dahi dinlememişler ve hatta nasihatinde daha fazla ısrarcı olması durumunda onu öldürmekle tehdit etmişlerdir. Harun (a.s) bu azgın kavmin, altından bir buzağı yaparak ona tapmalarının önüne geçememiştir. Bu olay Kur’ân’da şu şekilde anlatılır:

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَابَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنُ أُمَّ إِنْ الْقَوْمُ اسْتَضَعُّوكُنِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Musa, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?" dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) "Ey anam oğlu" dedi, "Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma."”²²¹

Konuyla ilgili bir başka örnek de Tevrat’ta zinâ yasak kılındığı halde fiili işlemekten vazgeçemeyişleri ve zinânın cezası kendi kitaplarında recm olmasına rağmen, hîle ile bu cezayı görmezden gelmeleridir. “Yahudiler Resûlullah’a geldiler. Ona aralarından bir erkek ve bir kadının zina ettiğini söylediler. Resûlullah kendilerine: Recm ile ilgili olarak Tevrat’ta ne görüyorsunuz, dedi. Onlar: Biz bunu yapanları rezil ederiz ve onlara celde vururuz, dediler. Bunun üzerine Tevrat’ı iyi bilen Abdullah b. Selâm: Yalan söylediniz, dedi. Tevrat’ta recm vardır.”²²² Bunun üzerine Tevrat’ı getirdiler ve yaydılar. Onlardan birisi elini recm âyetinin üzerine koydu. Öncesi ve sonrasını okudu. Abdullah b. Selâm ona: Elini kaldırdı dedi. Elini kaldırıncaya Tevrat’ta recm âyetinin olduğunu gördüler. Muhammed doğru söylemiştir, onda recm âyeti varmış, dediler.”²²³ Bu şekilde Yahudiler hem kendi şeriatlerine muhâlif

²¹⁹ el-Mâide, 5/62

²²⁰ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-hadîs*, (Kâhire: Dâru ihyâi’l-kütübi’l-Arabiyye, 1936), 6/206

²²¹ el-A’râf, 7/150

²²² Tesniye 22/12; Çıkış 20/13

²²³ Buhârî, *Menâkıb*, 25; Müslim, *Hudûd*, 26-27.

davranmışlar hem de Hz. Peygamberimize bile bile işledikleri bu hatayı onaylatmaya çalışmışlardır.

Yahudilerin uzun tarihi yukarıda birkaç tane misâlini verdiğimiz ama; saymakla bitmeyecek kadar çok isyân, serkeşlik ve günahla doludur. Sebt kıssasında konu edilen cumartesi gününde avlanma yasağını -aslında herkesin bildiği kesin bir yasak olmasına rağmen- hilelerle kaldırıp sözde meşrulaştırmışlardır.

2.1.4. Hîlede Bulunmaları

“حیل” kelimesi “حال- يحول” kökünden mastardır. Hîle, sözlük anlamı, çâre, çözüm, kuvvet; zekâ ve mahâret ile işleri yürütme, iyi düşünme, bir şeyi yaparken dikkatli düşünme kudreti,²²⁴ “تحول” olarak kullanımı ise; bir durumdan başka bir duruma geçiş, değişiklik göstermek, maksada ulaşınca kadar fikir değiştirmek anlamındadır. Hileden murad ise; dinî bir hadisede sıkıntıya düşen kimse için uygun bir kurtuluş yoludur.²²⁵ Sebt kıssası açısından hîleye olumsuz anlamı İsfahânî vermektedir. Buna göre herhangi meşru olmayan bir durumun üzerini örterek onu temize çıkaran fakat aslı kirli olan bir uygulamadır.²²⁶

Yukarıdaki tariflerden anlaşıldığı üzere hîle kavramını ikiye ayırmak gerekir. Birincisi, hukuki çıkış yolu, meselelere hukuki çözümler bulma anlamında meşruiyeti açısından bir problem bulunmayan, İslam hukukunda kullanılan bir tür fikhî yöntemdir ki buna “hîle-i şer’iyye” denir. İkincisi ise; harama sebep olan veya dinin gerçekleştirmek istediği gayenin ruhuna aykırı olan gayr-ı meşru hilelerdir ki buna “batıl hile” de denir. Her ne kadar zâhiren insanlar Allah’ın emrini yerine getirmiş gibi görünseler de bu emri yerine getirirken kullandıkları yöntem bir açıdan yaratıcının ilahî nehyinin arkasını dolanarak ona muhalefette bulunmaktır ki, bunun Allah’ın emrine isyandan hiçbir farkı yoktur. Bu anlamda bizim hukukumuzda “hîle-i bâtil”a diye isimlendirdiğimiz hîle şekline bu günkü modern hukukta “kanuna karşı hile” denmektedir. Kanuna karşı hîle veya hîle-i bâtilanın üç unsuru vardır:²²⁷

1. Yapılan muamelenin şekil bakımından kusursuz ve hukuka uygun olması
2. Kanun koyucunun va’zettiği normun ruhuna ve maksadına aykırı bir sonuç ortaya çıkarması
3. Hile kastı.

²²⁴ İbn-i Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 1/185.

²²⁵ İbn-i Nüceym, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, (Kahire; Dâru’l-fikr, 1997), 488.

²²⁶ İsfahânî, *Müfredât*, 1404.

²²⁷ Saffet Köse, *Hiyel*, DİA, 18/177.

Hile-i şer'iyyeye Kur'ân'dan dayanak olarak bazı örnekler verilir. Bunlardan biri Sa'd Sûresinde anlatılan Hz. Eyyûb'a hitaben söylenen *"Eline bir demet sap al onunla vur, yeminini bozma."*²²⁸ ilâhî buyruğudur. Eyyûb (as) hastalığında bir meseleden dolayı hanımına kızar ve *"İyileşirsem sana yüz sopa vuracağım"* diye yemin eder. İyileşince de Allah (cc) onun cezasını hafifletir, kendisine merhamet ederek söz konusu talimatı verir.²²⁹ Bu kıssada müfessirlere göre işlenmesi münker olan bir işi kendinden veya başkasından savmak amacıyla bir çözüm yolu gösterilmektedir. Eyyûb'a (a.s) eşine ekin sapı ile vurulmasının emredilmesi, kişinin eşine zarar vermesini engellemeye yönelik bir hîledir. Yoksa farzları ihlâl etmek veya haramı işlemek için değildir.²³⁰ Kur'ân'da özet olarak verilen söz konusu bilgi ve tefsirine dair beyanlar bazı meselelerde bir çıkış yolu, bir çözüm yöntemi olarak anlamlandırdığımız hîleye örnek olarak verilebilir ve olumlu bir yöntemdir. Bizim asıl konumuz ise haram ve batıl olan hîledir ki Hz. Peygamber (as) dini alaya alırcasına bazı emir ve yasakların arkasını dolanma diyebileceğimiz bu tür hususlarla ilgili uyarıda bulunmuştur. Konuyla ilgili hadîs-i şerîflerden de çokça örnek verilebilir. Meselâ peygamber (as), zekât borcunu azaltmak için hîle yapılmasını yasaklamıştır. *"Zekât artar veya eksilir endişesi ile zekât malları bir arada toplanmaz veya bir arada olanlar da ayrılmaz."*²³¹ Bu hadis Müslümanlara zekât mükellefiyetinden kaçmak için zekât mallarının nisabı hususunda hîleli yollara başvurmama hususunda uyarıda bulunmaktadır.

Kur'ân, hîle-i bâtila'ya fakirlerin payını vermemek için onlarla karşılaşmayacakları ve onların da gelemeyecekleri erken bir saatte bağlarına giden bahçe sahibi bir topluluğu örnek vermektedir. *"Şüphesiz biz vaktiyle bahçe sahiplerine belâ verdiğimiz gibi onlara da belâ verdik. Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi. Ve istisnâ da yapmıyorlardı. (inşâallah demiyorlardı). Nihayet onlar uykuda iken Rabbinden bir âfet bahçeyi sardı."*²³²

Kur'ân'da ise dinin ruhuna aykırı ve şâri'in maksadına muhâlif olarak gerçekleştirilen hîle-i bâtilaya en önemli mîsal sebt kıssasıdır. Mesh cezasına uğrayan İsrailoğulları'nın suçu, kendilerine ibadet için ayrılan ve balık avlama yasağı olan güne hîle bulaştırmalarıdır. Görünüş itibarıyla bu yasağa uyar gibi yaparak aslında bu yasağı ihlâl etmişlerdir. Haram olan bir şeyi, hîleli bir şekilde ona helâl görüntüsü vererek işlemenin cezasının çok büyük olduğunu

²²⁸ es-Sâd, 38/44.

²²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6/407

²³⁰ Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/29

²³¹ Buhârî, Zekât, 3.

²³² el-Kalem 68/17-18

cumartesi halkının tutumundan ve bunun neticesinde maymuna çevrilme gibi daha dünyada iken verilen cezadan anlıyoruz. Elbette ahirette bunun cezası daha büyük olacaktır.

Sebt halkı cumartesi günü balık avlanmak kendilerine kesin bir yasak olmasına rağmen, bu yasağı çeşitli hîle yöntemleri ile aşmışlardır. Bazıları deniz kenarına havuz şeklinde kanallar açarak balıkların bol geldiği cumartesi günü balıkların oraya girmesini sağlıyorlar ve ertesi gün onları oradan alıyorlardı. Bazıları da olta ve ağlarını cumartesi atıp, pazar günü topluyor ve bu şekilde kendilerine ibadet günü olan cumartesi günü güya avlanmamış oluyorlardı. Daha sonra diğer insanlar da onların başına bir şey gelmemesinin verdiği cesaretle aynı uygulamayı yapmışlar ve bu durum böylece toplumda yaygınlık kazanmıştır.²³³ Ama bu durum ilahî emirleri ihlâl etmiş olmaktan onları kurtarmıyordu. Bu durum onların dinin emir ve yasaklarına şekil olarak uyuyor görüntüsü verip, Allah'ın emrine hîle karıştırarak o emir ve yasağı hafife almak; emrin sahibi ile dalga geçmek ve dini tahrif etmek anlamı taşımaktadır.

Yahûdilerin Kur'ân'da zikredilen bu hîle şekli günümüze kadar farklı şekillerde devam etmiş ve bugün de varlığını devam ettirmektedir. Meselâ modern dönem Yahudilerin kullandığı ve adına “Şabat Goy” denen (cumartesi çalışanı – şabat işçisi) bir uygulama vardır. Yahudilerin şabatta yapılması yasak olan şeyleri Yahudi olmayan birinden istemesi de yasaktır. Fakat özellikle Ortodoks Yahudiler çeşitli hîleler kullanarak Yahudi hukukuna bunu yerleştirmişler, kendilerinden olmayan birine bu işleri yaptırmışlardır. İşte Yahudilere yasak olan bu işleri onlar için yapan ve kendileri Yahudi olmayan bu kişilere “Şabat Goy” denir. Kapalı ya da açık îma yöntemiyle, Yahudilerin yapamadıkları işlerde sadece Şabat'ta çalıştırılmak üzere Yahudi olmayanlar kullanılır. Meselâ, İsrâil askerlerinin kullanımı için hazırlanmış olan bir dinî broşürde, Şabat günü Yahudi askerlere yasak olan bir fiili Yahudi olmayan şabat işçisi (Şabat Goy)'ne nasıl yaptırılacağı anlatılmaktadır. Çok soğuk olması durumunda kendisi ateş yakamayacağı için ateş yakılmasını, açık bir imayla “Burası çok soğudu” ya da kapalı bir imayla “Burası biraz daha sıcak olsa ne iyi olurdu” dediğinde, Şabat işçisi bu tür îmaları anlayabilmelidir. Şabat işçisi, bu tür imaları anlayamıyorsa, işini kaybetmesi muhtemeldir. Üstelik bu tür yöntemlerin uygulanması sadece askerler arasında değil siviller arasında da yaygındı. Marysia adında bir hizmetçi çalıştıran bir Yahudi, cumartesi günü uykudan uyandığında yavaş bir ses tonu ile “ne güzel olurdu” der ve akabinde sesini biraz yükselterek

²³³ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kurâni'l-azim ve's-sebi'l-mesânî*. (Beyrut: Dâr'ul Fikr, 1985), 1/282

“keşke Marysia bize bir fincan çay getirse” diyerek sözünü bitirdiğinde, bir Şabat Goy (Şabat işçisi) olan Marysia onun ne demek istediğini anlar ve onu yerine getirirdi.²³⁴

Görüldüğü gibi asırlar öncesinde İsrâiloğullarının dinlerine karşı yaptığı hîle geleneği, varlığını korumuş bugün de hala farklı şekil ve versiyonlarda devam etmektedir.

2.2. Kıssanın Mesajı Bağlamında Bazı Konular

2.2.1. İslâm’da Davet ve Tebliğ

İslâm’ın en temel özelliklerinden biri insanları iyiliğe, hayra ve doğruya davet etmesi; kötülükten menetmesidir. Nitekim Peygamberimizin şu hadîs-i şerîfi İslâm davetinin kapsamını anlamamıza yardımcı olacaktır. *“Kim bir kötülük görürse onu eliyle, buna gücü yetmezse diliyle onu düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu ise imanın en zayıf derecesidir.”*²³⁵ Kur’ân’da da bu hususun örneklerini çok fazla bulabiliriz. *“Sizden hayra davet eden, iyiliği emredip kötülükten yasaklayan bir topluluk bulunsun. Kurtuluşa erenler işte onlardır.”*²³⁶ Burada şöyle bir soru akla gelmektedir: İslâm daveti herkes için mi farzdır yoksa belirli bir gurup için mi? Diğer bir ifade ile bu vazife farz-ı ayn mı, farz-ı kifâye midir? Yukarıdaki âyet çerçevesinde bu konuyla ilgili birkaç görüş vardır.

Farz-ı kifâye diyenlere göre âyetten geçen "min" edatı teb'îz ifade ettiğinden, bu görev bir kısım müslümanlarındır. Bunlar ise en başta peygamberler ve sonra da müslümanların idarecileridir. Burada aklımıza Kur’ân’da zikredilen *“ulû’l-emr”* kavramı akla gelmektedir. *“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Resüle de itaat edin ve sizden olan ulû’l-emre de itaat edin. Sonra bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz hemen onu gerçekten Allah ve Resûlüne iman eden kimseler iseniz Allah ve Resûlüne götürün.”*²³⁷ ve *“Kendilerine güven veya korku hususunda bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki o haberi Peygambere veya kendilerinden olan ulû’l-emr’e götürselerdi olanlarda bir sonuç çıkarmaya gücü yetenler onu bilirdi.”* âyetlerinde geçen ulû’l-emr kavramına Hulâfa-i râşidîn, umerâ, ulemâ anlamları vermek mümkündür. Dolayısı ile bu görev idareciler, onların görevlendirdiği kimseler ve âlimlere aittir.²³⁸ Râzî de benzer düşünceleri ifade ederek bu konuda ilim erbabını öne çıkartır. Çünkü; davetçi ma’rûfu, münkeri, hayrı, şerri bilmelidir. Yani kısacası ilim sahibi

²³⁴ İsrâil Shahak, *Yahudi Tarihi- Yahûdi Dini*, Çev. Ahmet Emin Dağ (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 88-89.

²³⁵ Müslim, *İman*, 20.

²³⁶ Âl-i İmrân 2/104

²³⁷ en-Nisâ, 4/59

²³⁸ Ebû’l-Muîn b. Muhammed Neseî, *Tebîrâtü’l-edille*, thk. Hüseyin Atay, (Ankara; DİB Yay. 1993), 2/431

olmalıdır. Bu nedenle bu görev ve sorumluluk evvela Allah'ın elçileri, peygamberler ve sonra da onların varisleri olan âlimlerindir²³⁹.

Farz-ı ayn diyen ikinci görüşte olanlar ise âyette geçen “min” edatının beyan için olduğunu ifade ederek, emrin tüm muhatapları kapsadığını ve ümmetin tamamının İslâm davetinden sorumlu olduklarını ifade etmişlerdir.²⁴⁰ Bu durumda âyete; “*İyiliği emreden, kötülükten nehyeden bir topluluk olunuz*” şeklinde anlam verilmelidir. İslâm davetinin sorumluluğunu tüm müslümanların taşıdığı ile ilgili Kur’ân-ı Kerîm’de başka âyetler de mevcuttur. “*Siz insanlık içerisinde çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz iyiliği emreder kötülükten nehyeder ve Allah’a iman edersiniz*”²⁴¹. Rabbimiz bu görevi ihmal edenleri de zemmederek, tebliğ ve davetten vaz geçenlerin çok kötü bir iş yaptığını şöyle beyân etmiştir; “*Onlar birbirlerinin yaptığı fenalıklara engel olmuyorlar. Yapmakta oldukları ne kötü bir şeydir*”²⁴² Tebliğ ve davetin İslâm’ın olmazsa olmaz bir prensibi olması sebebiyle bu görev asla ihmâl edilmemelidir. Aksi takdirde bu işin ceza ve sorumluluğunu tüm ümmet yüklenir. Bu sebeple her müslüman elinden geldiği, gücünün yettiği kadar bu sorumluluğu yerine getirme hususunda gayret göstermelidir.²⁴³ Bir üçüncü görüş ise yukarıdaki iki görüşü telif eden görüştür. İslâm davetini gerçekleştirmek için ilim erbabı bir grup oluşturacak geri kalan müslümanlar ise bu grubun teşekkül ettirilmesi, yetişmesi, desteklenmesi gibi hususlarda onlara yardımcı olmak gibi kendilerine münasip vazifeleri ifâ edeceklerdir.²⁴⁴

2.2.2. Sebt Kıssasında Taraflar

A’râf Sûresi’nde “*Deniz kenarındaki topluluktan onlara haber ver*”²⁴⁵ âyetinden anlıyoruz ki toplumun çok büyük bir bölümü cumartesi balık avlama yasağını çiğnemektedir. Sonra gelen “*Allah’ın helâk veya azap edeceği bir topluluğa neden nasihat ediyorsunuz*” âyetinden anlıyoruz ki burada bir de yasağı ihlal edenlere nasihat eden bir grup var. İşte bu âyette geçen karşılıklı diyalogun tarafları yasağı ihlal edenler ve onları bu hususta ikaz edenlerdir. Bir kısım müfessirlerimiz söz konusu toplumun bu şekilde iki kısım olduğunu

²³⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 8/18

²⁴⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 8/315, Eb’ul Ferec Cemalüddin Abdurrahman Muhammed el-Cevzî, *Zâ’dü’l-mesîr fi ilmi’t-tefsîr*, (Beyrut, Mektebet’ül İslâmî, 2013), 3/96.

²⁴¹ Âl-i İmrân 3/110

²⁴² el-Mâide 5/79

²⁴³ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Semerkandî, *Mâtürîdî, Te’vilâtu’l-Kur’ân*, (İstanbul, Dâru’l-Mizan, 2005), 6/203

²⁴⁴ Ahmet Önkâl, *Rasûlullah’ın İslâm’a Daveti*, (İstanbul, Hikmetevi Yay. 2020), 55.

²⁴⁵ el-A’râf 7/163

zikretmişlerdir.²⁴⁶ Bu görüş sahiplerine göre; yasağı ihlâl edenler bu sözü karşı tarafı red ve onları alaya almak için söylemişlerdir. Fakat bu kimseler yasağı çiğneyenler olamaz. Çünkü; âyette sorulan soruya verilen cevapta “ولعلمهم يتقون” “*Belki onlar öğüt alırlar*” ifadesinde muhatap sîga değil, gâib sîga kullanılmıştır. Bu nedenle buradaki diyalogun sahiplerinin iki tarafı da inananlardır. Bu durumda sebt kıssasında üç ayrı guruptan söz edilebilir.

- 1) Yasağı ihlâl edenler
- 2) Yasağı ihlâl edenlere davette bulunanlar
- 3) Uyarı vazifesini bırakıp davetten vaz geçenler

2.2.2.1. Yasağı İhlâl Edenler

Cumartesi balık avlama yasağını ihlâl tedricî olarak devam etmiştir. Onlardan bazıları bu yasağı işleyince onların başına bir ceza gelmediği için hem kendileri hem de başkaları bundan cesaret bularak bu fiili işlemeye devam etmişlerdir. Daha sonra ise avladıkları balıkları pazarda satmaya başlamışlar ve uzun yıllar bu işin ticareti ile meşgul olmuşlardır. Başlarına bir bela gelmediği için son aşamada söz konusu yasağın ortadan kalkmış olduğu vehmine kapılmışlardır.²⁴⁷ Sonuçta bu fiil yasağı ihlâl edenler için süreklilik arz eden bir durum haline gelmiştir. “*Hani onlar cumartesi yasağı konusunda haddi aşıyorlardı*”²⁴⁸ âyetinde “يَعْدُونَ” fiilinin; yine aynı âyetin sonunda “*Biz onları yoldan çıkmalarından dolayı imtihan ediyorduk*” cümlesinde geçen “يُفْسِدُونَ” fiilinin muzari kullanılması bu fiillerin sürekliliğine işaret etmektedir. Ayrıca; “*Yasaklandıkları işten vazgeçmeyince onlara, aşağılık maymunlar olun, dedik*”²⁴⁹ âyetindeki ifadelerde emre muhalif davranıp bu yasağı sürekli işlemeye devam etmelerinden dolayı cezaya çarptırıldıklarına dair bir ima söz konusudur.²⁵⁰ Bu yasağı umursamayarak ve hafife alarak işlemekte ısrarcı olan bu topluluk daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi mesh cezası ile cezalandırılıp helak edilmiştir.

²⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/195; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 15/42

²⁴⁷ el-Endülüsî, Muhammed b. Yusûf b. Ali b. Yusûf b. Hayyân, *El Bahru'l Muhît*. (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1993) 4/409.

²⁴⁸ el-A'râf 7/163.

²⁴⁹ el-A'râf 7/166.

²⁵⁰ Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir b. Âşûr et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru's-Sehnûn, 1997), 9/148.

2.2.2.2. Davette Bulunanlar

Ashâb-ı Sebt kıssasında yer alan mü'minler de iki gruptur. Cumartesi yasağını işleyenlere karşı bıkmadan usanmadan vaaz ve nasîhate devam edenler ve bir müddet sonra ümitsizliğe kapılıp nasihatı terkedenler. Bu husus âyetle şöyle anlatılır: “Allah’ın helâk veya azap edeceği bir topluluğa niçin vaaz ediyorsunuz? Onlar da Rabbimize bir mazeret beyan etmek için ve bir de Allah’a karşı gelmekten vaz geçerler diye,”²⁵¹ dediler.” Yukarıdaki âyetle vaaz kavramı “تَعْظُونَ” fiili olarak geçmektedir. Vaaz, Kur’ân’ın bir sıfatı olarak mev’ize şeklinde geçer. Vaaz, nasihat, sakındırmak, ders ve öğüt anlamlarına gelir.²⁵²

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ “Bu (Kur’ân) bütün insanlığa bir açıklama, takva sahipleri için de bir hidayet ve öğüttür.”²⁵³

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ Ey insanlar size rabinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifâ; mü'minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.”²⁵⁴

Bu durumda inanan topluluk karşı tarafın yasağı ihlalden rahatsızlık duymakta ve onları uyarmanın kendilerine farz olduğunun şuurundadırlar. Uyarı ve nasihat görevlerini yerine getirmediklerinde Allah’a karşı sorumlu olacaklarına inanmaktadırlar. Nasihat görevini terk eden mü'minler, bu göreve devam edenlere söz konusu azgın gürüha nasihatın fayda vermeyeceğini ifade ederek, gayretlerinin beyhûde olduğunu ifade etmektedirler. Fakat vaaz ve irşada devam edenler sorumluluklarının bilincinde olarak bu görevi yerine getirmeye devam ediyorlar zîra Allah’ın gazab ve tehdidinden korkmaktadırlar.²⁵⁵ Âyet-i kerîmedeki ifadelerden anlıyoruz ki onların ısrarla nasihate devam etmelerini sağlayan iki temel motivasyonları vardır. Birincisi, ahirette Allah’a hesap verirken bu konuyla ilgili ellerinden gelen gayreti gösterip, haddi aşan bu topluluğa gerekli uyarılarda bulunduklarına dair bir mazeretlerinin bulunması. İkincisi ise; haddi aşan topluluğu veya en azından içlerinden bir kısmını bu günahlarından vaz geçirebileceklerine olan ümitleri. Kısaca; vaaz ve irşada devam eden inancı mü'minlerin sahip olduğu ve ondan güç aldığı iki unsur ümit ve davette sabırdır.

²⁵¹ el-A'râf 7/164-165.

²⁵² İsfahanî, *Müfredât*, 876

²⁵³ Âl-i İmrân 2/138

²⁵⁴ Yûnus, 10/57

²⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/207.

2.2.2.3. Daveti Terk Edenler

Sebt kıssasındaki taraflardan bir tanesi de cumartesi yasağını ihlâl etmeyen ama ihlâl edenleri de engelleme hususunda pasif davranıp uyarı ve nasihat görevini yerine getirmeyen gruptur. Bu grubun akıbeti ile ilgili Kur’ân’da her hangi bir bilgi verilmemektedir. Diğer iki grupla ilgili ise;

فَلَمَّا نَسُوا مَا دُفِّرُوا بِهِ اتَّخَذْنَا مِنَ الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَدَابٍ نَّيْسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

“Kendilerine yapılan öğütleri unutup, biz fenalıktan men edenleri kurtardık ve zalimleri Allah’a karşı gelmelerinden ötürü şiddetli azaba uğrattık.”²⁵⁶ âyetinde uyarı ve nasihat görevinde bulunanların kurtulduğu; yasağı işleyenlerin helâk olduğu ifade edilmiştir. Nasihat görevini terk edenlerin akıbeti ise tam olarak belli değildir. Yukarıdaki âyette yalnız nasihate devam edenlerin kurtulduğunun ifade edilmesinden hareketle diğer iki grubun da helâk edildiği ifade edilmektedir. Çünkü şahit olunan bir zulmü engellemek, olmuyorsa nasihat etmek, bu da olmuyorsa oradan hicret etmek gerekir. Aksi halde ilahî azâb iki tarafı da kuşatır.²⁵⁷

Yukarıdaki görüş genel olarak kabul görmüş değildir. Çünkü; Â’raf 164. âyette geçen Allah’ın şiddetli bir azapla cezalandıracağı topluluğa ne diye nasihat ediyorsunuz? sözünden anlaşılıyor ki onlar işlenen bu kötü fiili ve bu fiilin sahiplerini asla tasvip etmiyorlar ve onları şiddetli bir şekilde kınıyorlar. Hatta Allah’ın onları cezalandıracağını da biliyorlar. Kendilerine nasihatın fayda vermeyeceğini düşünüyorlar. Onları bu düşünceye götüren ise uzun süre nasihat etmelerine rağmen sonuç alamamalarıdır.²⁵⁸

Nasihatten vaz geçenlerin durumu ile ilgili olarak, İbn-i Abbas’tan bu konuyla ilgili birbirinden farklı iki ayrı görüş bulunmaktadır. O bir rivayette; nasihat edenler kurtuldu, isyân edenler helâk oldu, üçüncü fırkaya ne oldu ben bilmiyorum, en iyisini Allah bilir demektedir.²⁵⁹ Diğer bir rivâyet ise; bu grubun da cumartesi yasağını işleyenlerle birlikte helâk olduğu yönündedir.²⁶⁰ Taberî’de, İbn-i Abbas’ın bu tereddüdünün İkrime sayesinde kalktığı rivâyet edilir. İkrime, bir gün İbn-i Abbas’ın yanına vardığında onu ağlarken bulur ve niçin ağladığını sorar. O da A’râf suresinin 163. âyetini okur ve üçüncü grubun kurtulanlar arasında

²⁵⁶ el-A’râf 7/165

²⁵⁷ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, 13/194; Muammer Hüseyin Tabatabâi, *el-Mizan fî tefsîrîl Kur’ân* (Beyrut: Dâru ihyâ’i’t-türâsi’l-Arabî, 2004), 8/301.

²⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 1.5/42, Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 9/151.

²⁵⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/194-195.

²⁶⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/194.

zikredilmediğini, onlar gibi olmaktan korktuğunu söyler. İkrime ise ona; aynı sûrenin devamındaki, *فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ* “*Men edildikleri şeyden vazgeçmeyince onlara aşağılık maymunlar olun, dedik.*”²⁶¹ âyetini okuyarak üçüncü grubun helâk olmadığını, helâk olanların sadece bu yasağı işlemekte ısrarcı davrananlar olduğunu söyler. Daha sonra İkrime, İbn-i Abbas’a “*Allah’ın helâk veya azap edeceği bir topluluğa neden öğüt veriyorsunuz*” âyetini hatırlatarak, “Görmüyor musun? Üçüncü topluluk onların bu haddi aşmalarından memnun ve razı olmayıp onlara muhalefet etmişlerdir” diyor. Bunun üzerine İbn-i Abbas sevincinden dolayı İkrime’ye hediyeler verir.²⁶² Buradan anlıyoruz ki; iki grubun da kurtulanlardan olduğu görüşü İbn-i Abbas’ın son görüşünü yansıtmaktadır. Her ne kadar bu grubun ehl-i necât olmadığını söyleyenler olsa da yaygın olan görüş bu grubun ehl-i necât olduğu yönündedir. Zira bu gruptaki inananlar, muhataplarını işledikleri günahattan vaz geçirmek için çaba sarfetmişler ama karşı taraf haddi aşmakta ısrarcı davranarak artık engellenemeyecek konuma gelince, nasihatı terketmek zorunda kalmışlardır.

2.2.3. Davette Ümitvar Olmak

Dilimizde umut veya ümit diye ifade edilen kavram Kur’ân’da “tam’u ve recâ” şeklinde iki farklı kavramla zikredilir. Tam’u, ümitsizliğin zıddı olan durum için kullanılır ve insanın iç dünyasında oluşan istek ve arzuya kavuşmak için yapılan mücadeleyi ifade eder.²⁶³ Recâ ise, bir işin sonunda sevinç ve mutluluk olmasının beklendiği bir zan halidir ve korku anlamını da içinde barındırır. Çünkü; bu beklentinin gerçekleşmeme ihtimâli de her zaman vardır. Recâ aynı zamanda bir şeyin kenarı, yan tarafı demektir. Meselâ ”رجاء بئر” kuyunun kenarı anlamında, “رجة الناقة” devenin yavrulama vakti” yani yavrulaması umulan deve için kullanılır.²⁶⁴ Tam’u Kur’ân’da, bir şeyin gerçekleşeceğinin umulması anlamında şöyle kullanılmıştır:

وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَتَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ

*Rabbimizin bizi salihlere katmasını umut ederken ne diye Allah’a ve bize gelen hakikate inanmayalım.*²⁶⁵

²⁶¹ el-A’râf, 9/166

²⁶² Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 13/189-190

²⁶³ Manzûr, *Lisânu l-Arab*, 8/ 239

²⁶⁴ Ahmed İbn Yûsuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetü l-huffâz fî tefsîri eşrefi l-elfâz* (Beyrut: Âlemü’l- Kütüb, 1993) 2/84-85; Isfehânî, *Müfredât*, 190; İbn Manzûr, *Lisânu l-Arab*, 14/ 309- 310.

²⁶⁵ el-Mâide 5/84.

Recâ kelimesi ise, Kur'ân'da mü'minlerin Allah'tan bir beklenti içerisinde olması, bu beklentilerinin ancak onun tarafından karşılanacağı anlamında kullanılır.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

*Allah'ı ve ahireti uman, Allah'ı çokça zikredenler için Allah'ın Resülünde sizin için güzel bir örnek vardır.*²⁶⁶

Bir başka âyette ise mü'minlerin imanını canlı ve diri tutan şeyin ancak ümit olduğu vurgulanarak ümit ve iman arasında kuvvetli bir bağ olduğu vurgulanır.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

*İman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler şüphesiz onlar Allah'ın rahmetini ümit ederler. Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir.*²⁶⁷

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ

*Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve verdiğimiz rızıktan gizli ve açık sarfedenler asla yok olmayacak bir ticareti umarlar.*²⁶⁸

Yukarıdaki âyette ise kitabı okumaya devam edenlerin, namazlarını eksiksiz bir şekilde kılanların, mallarını Allah yolunda gizli ve aşikâr sarfedenlerin bu samimi amelleri sebebiyle asla kesintiye uğramayacak bir mükâfat ümidi içinde olurlar. Kur'ân bu güzel davranışlarından ötürü onların Rablerinden büyük bir mükâfat beklentisi içinde olabileceklerini ifade eder.²⁶⁹

Her ne kadar tam'u ve recâ kavramları ümit etme anlamı taşıysalar da bununla beraber Allah'a karşı ümitsiz olmayı ifade eden diğer bir kavram ise “yeis” dir. Yeis, lugatta; umudun kalmaması,²⁷⁰ beklentinin kesilmesi,²⁷¹ arzu edilen bir şeyin gerçekleşmesinden ümit kesilmesi ve recânın zıddı anlamında ümitsizliği ifade eder.²⁷² Aynı kökten gelen “Yeüs” ise; ümitsizlik, çöküntü, sürekli üzüntü, gayretsizlik anlamlarını ifade eder. Herhangi bir zorluk ve engel karşısında aşırı şekilde ümitsizliğe kapılmaktır.²⁷³ Yeis aynı zamanda büyük günahlardan ve hatta büyük günahların ilki kabul edilmiştir.²⁷⁴

²⁶⁶ el-Ahzâb 33/21

²⁶⁷ el-Bakara 2/218

²⁶⁸ el-Fâtır 23/29

²⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/561; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/272.

²⁷⁰ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh fi'l-lüga* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2007), 1166; İsfahanî, *Müfredât*, 892

²⁷¹ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 10/304.

²⁷² Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furuku'l-lugaviyye* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye), 363.

²⁷³ Hayreddin Karaman vd, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2020), 3/152.

²⁷⁴ Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-Dîn* (Beyrut: Dâru-İbn Hazm 2005), h 1353.

Kur'ân-ı Kerîm incelendiğinde görülür ki ümit ile iman arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Çünkü insanın ümitlerini gerçek anlamda Allah'tan başka kimse karşılayamaz. Ölümle beraber yok oluş fikrinin getirdiği olumsuz yıkım ve buhrandan ancak Allah'a ve ahiret gününe iman ve bunun umuduyla çıkılabilir. Allah'ın rahmetinden ümit kesmemek, ahiret gününden ümitvar olmak imandan güç ve destek alır, aynı zamanda imanı da destekler. Bir gün mutlaka Allah'ın huzuruna çıkacağına inanan mü'minler ondan iman ve amellerinin bir karşılığı olarak cennete girmeyi, cehennemden uzak olmayı ümit ederler. *“Andolsun, onlarda sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü ümit edenler için güzel bir örnek vardır”*²⁷⁵

*“İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihad edenler var ya, işte bunlar, Allah'ın rahmetini umabilirler. Allah, gafûr ve rahîmdir”*²⁷⁶

Peygamberlerin hayatına baktığımızda hepsinin de bir çok zorluk ve meşakkatle karşı karşıya kaldıklarını, işkence gördüklerini, yurtlarından sürüldüklerini, hatta bazılarının öldürüldüklerini görmekteyiz. Tüm bu zorluklara ragmen sabır ve ümitle mücadelelerine devam ederek kendilerine yüklenen risalet görevini yerine getirmişlerdir. İnkârcı kavimlerine karşı onları güçlü ve diri tutan şey hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemeleridir. Bu peygamberlerden biri İbrahim (a.s)'dır. O, azgın kavmi ile,²⁷⁷ babası ile,²⁷⁸ daha sonra inkârcıların başı Nemrut ile mücâdele etmiş²⁷⁹ ve nihayetinde ateşle sınanmıştır.²⁸⁰ Tüm bunların sonunda İbrahim peygamber yılmamış, ümitsizliğe kapılmadan yine Rabbine dönmüştür. *وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ “Ben Rabbime gidiyorum. O bana yol gösterecektir.”*²⁸¹

Kur'ân'da diğer peygamberlerin de benzer zorluklardan geçtikleri anlatılır. Bunlardan biri de Yusuf (a.s)'dır. Çocuk yaşta kardeşleri tarafından kuyuya atılması,²⁸² kadınla imtihanı ve onun iftirası,²⁸³ zindana atılması²⁸⁴ gibi bir çok konuda imtihan edilmiş ve rabbinden hiç bir zaman ümit kesmemiştir.

Hız. Peygamberin hayatı da bunun örnekleriyle doludur. Kendi kavmi ve akrabaları tarafından yapılan eziyet, tehdit, boykot, Taif'te taşlanması, hicret etmeye zorlanması vs. gibi

²⁷⁵ el-Mümtehine 60/6

²⁷⁶ el-Bakara 2/ 218

²⁷⁷ el-Enbiyâ 21/51-70.

²⁷⁸ Meryem 19/41-50.

²⁷⁹ el-Bakara 2/258.

²⁸⁰ el-Enbiyâ 21/68-69.

²⁸¹ es-Saffât 37/99.

²⁸² Yûsuf 12/15.

²⁸³ Yûsuf 12/23.

²⁸⁴ Yûsuf 12/25.

durumlarda Rabbimiz ona sabretmesini, karşılaştığı eziyet ve sıkıntılara katlanmasını; güzel öğüt ve hikmetle insanları İslâm’a davet etmesini buyurmuştur.²⁸⁵

وَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذْيَهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

“Kafir ve münaфіklara boyun eğme, onların eziyetlerine dayan, Allah’a güven, vekil olarak Allah yeter.”²⁸⁶

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

“Rabbinin yoluna güzel öğüt ve hikmetle davet et. Onlarla en güzel şekilde mücadele et.”²⁸⁷

Yukarıdaki âyetler ve bu minvaldeki diğer âyetler çerçevesinde görüyoruz ki peygamberimiz ve dahi önceki peygamberler tebliğ görevlerini sabırla ve ümitle devam ettirmişlerdir.

Sebt kıssasında ise cumartesi yasağını ihlal edenlere karşı davet ve tebliğ görevine bıkmadan usanmadan devam edenlerin, bu görevi terk etmeme gerekçeleri âyetle şöyle ifade edilmektedir:

قَالُوا مَعذِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“Rabbimize karşı bir mazeretimiz olsun ve umulur ki sakınırlar diye”²⁸⁸. Uyarı ve sakındırma görevini bir müddet devam ettirip artık sonuç alamayacaklarına kanaat getiren ve ümitsizliğe kapılıp bu görevi terk edenlere yaptıklarının yanlış olduğu bu âyetle hatırlatılıyor. Bu göreve ümitlerini kaybetmeden devam edenlerin diliyle rabbimiz bundan sonra kıyamete kadar bu görevi üstlenecek inananlara her ne şart ve zorlukta olsa bile ümitsizliğe düşmeden davet ve uyarı görevinin yapılması gerektiğini ifade ediyor. Zira davetçinin öncelikli görevi insanların gönlüne İslâm’ı yerleştirmek değil, üzerine düşeni yapmaktır. Netice ise, Allah’ın takdirindedir. İlgili Kur’ân âyetleri bu hususu şöyle zikreder;

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِ

“Şüphesiz sen dilediğini hidayete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğini hidayete erdirir. Hidayete erecek olanları en iyi o bilir.”²⁸⁹

²⁸⁵ Muhammed Hamidullâh, *İslâm Peygamberi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2013), 123.

²⁸⁶ el-Ahzâb 33/48.

²⁸⁷ en-Nahl 12/125.

²⁸⁸ el-A’râf, 7/164.

²⁸⁹ el-Kasas 28/56

Kalpler şüphesiz Allah'ın kudret elindedir. Yukarıdaki âyet gereği bu yetkiyi Allah peygamberlerine dahi vermemiştir. Peygamberlere düşen ancak tebliğ ve uyarmadır. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ

*“Eğer yüz çevirirlerse, sana düşen açıkça tebliğ etmektir.”*²⁹⁰

Davet ve tebliğde ümidin önemine Elmalılı Hamdi Yazır şöyle dikkat çeker; “Ümitsizlik hiçbir hususta câiz değildir. İnsanların durumları çeşit çeşit, kader sırları ise bizce bilinmez. Belki insanlar bu zamana kadar söz dinlemez iken yarın dinleyip öğüt alabilir. Tamamen sakınmazsa bile kısmen vazgeçer ve azabı hafifler. Uyarı görevini terk etmekle ise hiç ümit kalmaz. Çünkü; kötülük, önünde hiçbir engel olmazsa daha çabuk yayılır. Kötülük tamamen yok edilemese bile şiddetini azaltacak çalışmalardan kaçınmamak gerekir. Neticede felâket kaçınılmaz ise Allah katında mazur olunur.”²⁹¹

Yukarıda daha önce zikrettiğimiz üzere söz konusu beldenin büyük bir kısmı haddi aşanlardan, bir kısmı ise inananlardan oluşuyordu. İnananlar uğraşmış, dil dökmüş, nasihat etmiş, her türlü yolu denemişler ama; söz geçiremeyip onları bu günden döndürememişlerdir. Nihayetinde ümitsizliğe kapılıp onları kendi hallerine terk etmişler ve seslerini kesip köşelerine çekilmişlerdir. Fakat onların içinden bir kısmı ise yılgınlık ve ümitsizliğe kapılmadan tüm zorluklara karşı sabrederek mücadelelerine devam ettiler. Yarın için ümitvar olmak Kur’ân’da şöyle ifade edilir;

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ

*“De ki ey kendi aleyhlerinde haddi aşan kullarım: Allahtan ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah tüm günahları bağışlar. O çok bağışlayıcı ve affedicidir.”*²⁹²

قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ

*“Rabbinin rahmetinden sapıklardan başka kim ümit keser”*²⁹³

Ümit kesmeden tebliğ ve dâvete devam edenlerin sayıları çok değildi. Haddi aşanlara te’sir edemiyorlar ve onları da engellemeye güçleri yetmiyordu. Ama ısrarla bu görevlerini sürdürüyorlar, büyük bir özveri ile Allah'ın emirlerini hatırlatıyorlardı. Bunun sebeplerinden biri; Allah’a karşı ahirette ellerinde bir mazeretleri olsun. Bir diğeri ise; Bu gün söz dinlemeyen belki yarın dinler. Hepsini dinlemezse bile bir kısmı dinler, ya da tamamen vazgeçmeseler de

²⁹⁰ en-Nahl 16/82

²⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/207.

²⁹² ez-Zümer 39/53

²⁹³ el-Hicr 15/56

hatalarından, kısmen vazgeçerler ve böylelikle ahirette azapları hafifler, ümîdi idi. Böyle bir durumda az da olsa bir umit ışığı her zaman vardır. Her halukârda nasihate devam etmek terketmekten daha hayırlıdır ama nasihat terk edildiği zaman ümit tamamen ortadan kalkar. Bu nedenle haram ve küfürde bıkmadan usanmadan devam edenler kadar, hatta onlardan daha fazlasını iman edenler sabır ve ümitle yerine getirmelidir.

2.2.4. Davette Süreklilik

İslâm'ı tebliğ ve davette Allah'ın peygamberlerinden isteği kesintisiz bir davet ve mücadele ile ancak uyarmaktır. Başarı ve sonuç ise Allah'tandır. Sonuç alınmıyor gerekçesi ile davetten vaz geçilmez. Yine nebevi davet yöntemleri içerisinde farklı bir usul ile inkıtaya uğratılmadan davete devam edilir. Davetçinin görevi Kur'an'ın ifadesiyle ancak tebliğdir. *“Elçiye tebliğden başka sorumluluk yoktur.”*²⁹⁴ Bu tebliğ neticesinde ise hidayet ancak Allah'ın elindedir. *“Andolsun biz, her ümmete, Allah'a kulluk edin, tâğûttan kaçının, diye peygamber gönderdik. Allah, onlardan kimini doğru yola iletti; onlardan kimine de sapıklık hak oldu. Şimdi yer yüzünde dolaşın da peygamberleri yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün.”*²⁹⁵ Nitekim Kur'an'da ismi zikredilen bazı peygamberler uzun yıllar kavmine güzel öğüt ve hikmetle davette bulunmalarına rağmen kendilerine tabi olanların sayısı iki elin parmaklarını geçmemiştir. Bazıları Zekeriya, Yahya (a.s) gibi halkı tarafından öldürülerek şehit edilmiş bazıları da ümmet diyebileceğimiz bir topluluğa sahip olmuşlardır. Ama bu peygamberlerin tamamı yaşamlarını sürekli bir davet ve tebliğ gayreti ile geçirmişlerdir. Hidayet ise ancak Allah'ın elindedir.²⁹⁶ Davet ve tebliğcinin görevi insanları iyiye, doğruya ve hakikate yönlendirmektir. Sonraki süreçte insanların iradelerine hükmetmek, fiillerini kontrol etmek ise davetçinin güç yetireceği bir şey değildir. Yaratıcı ise kulundan gücünün yetmeyeceği bir şeyi istemez. *“Allah hiç kimseye gücünün üzerinde bir yük yüklemeyiz.”*²⁹⁷

Konuyla ilgili diğer bir âyet ise şu şekildedir; *“Sağırlara sen mi duyuracaksın? Yoksa körleri ve apaçık sapıklıkta olanları doğru yola sen mi eriştireceksin.”*²⁹⁸ Yukarıdaki âyetler ve benzer âyetler bize gösteriyor ki davetçinin görev sınırı, daveti bihakkın yerine getirmekten ibarettir ve davetçiye yüklenen vazifenin sınırı burada biter.²⁹⁹

²⁹⁴ el-Mâide 5/99

²⁹⁵ el-Nahl 16/36

²⁹⁶ el-Kasas 28/56

²⁹⁷ el-Bakara 2/286

²⁹⁸ ez-Zuhruf 43/40

²⁹⁹ el-Ahkâf 46/35

Kur’ân ulû’l-azm sahibi önceki bazı peygamberleri Hz. Muhammed (a.s)’a örnek olarak gösterir, sabır ve kararlılıkta onları rol model olarak sunar.

“فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَرْصِ مِنَ الرُّسُلِ”

“Azim sahibi (ulû’l-azm) peygamberlerin sabrettiği gibi sen de sabret.”³⁰⁰

Tüm peygamberlerin ulû’l-azm olduğunu ifade edenler olduğu gibi bazıları da şu beş peygamberi ulû’l-azm kabul etmişlerdir:³⁰¹ Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed (a.s). Ulû’l-azm peygamberler, Allah’ın emrini tebliğ ederken karşılaşmış oldukları sıkıntılar karşısında kararlılık, sabır ve gayret gösteren peygamberler demektir.³⁰² Hz. Nuh (a.s) dokuz yüz elli senelik hayatını Allah’ın mesajını insanlara duyurmak için sabırla, azimle, direnişle mücadelesine devam etmiş. Bu husus Kur’ân’da şöyle zikredilir:

قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَايَ إِلَّا فِرَارًا . وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا . ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جَهَارًا ثُمَّ إِنِّي أَغْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا

“Demişti ki: Rabbim; kuşkusuz ben, kavmimi gece gündüz davet ettim. Benim davetim, yalnızca onların kaçışını arttırdı. Onları bağışlayasın diye, kendilerini her davet edişimde parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, (küfürlerinde) ısrar ettiler ve büyüklendikçe büyüklendiler. Sonra muhakkak onlara ilân ettim. (Bazen de) iyiden iyiye gizledim.”³⁰³

Yukarıdaki âyetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Nuh zamana göre farklı usullerde tebliğ görevini en iyi şekilde yerine getirmiş fakat buna rağmen tufan olayı vuku bulmadan önce gemiye binen kişi sayısı çok azdır.³⁰⁴ Hz. Nuh’un kendi oğlu dahi iman etmemiştir.³⁰⁵ Dokuz yüz elli sene kavminin içinde tebliğ görevini sürdüren Hz. Nuh’un kendisine inanan mü’minlerin sayısının bu kadar az olması onun davetini etkilememiştir. Çünkü Kur’ân’da kıssaları zikredilen tüm peygamberler sonuç odaklı değil süreç odaklı bir tebliğ metodu ile görevlerini yerine getirmişlerdir.³⁰⁶ Gerek Hz. Nuh’un kıssasında ve diğer peygamberlerin kıssalarında bizlere verilmek istenen asıl mesaj ve bizim kazanmamız gereken davranış, davetin sürekliliği konusunda kararlı bir duruşa sahip olmaktır.

³⁰⁰ el-Ahkâf, 46/35

³⁰¹ Karaman, *Kur’ân Yolu*, 5/42

³⁰² İbn-i Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 7/400; Zamahşerî, *el-Keşşâf*, 3/528.

³⁰³ Nuh 71/5-9

³⁰⁴ Hud 11/40

³⁰⁵ Hud 11/43

³⁰⁶ Abdülkadir Erkut, “Dine Dâvet Metodu Açısından Ashâb-ı Sebt kıssasının Tahlili”, *Diyanet İlmî Dergi*. 49/1 (2013), 64-65.

Hız. Peygamber (s.a.v) de kendisine nübüvvet verildikten sonra, birçok hakaret, engelleme, maddi manevi eziyete maruz kalmış, yurdundan çıkarılmıştır. Nübüvvet yaşına kadar içinde yaşadığı toplumun en güvenilir kişisi olarak bilinmesine rağmen yalancılıkla,³⁰⁷ sihirbazlıkla,³⁰⁸ şairlik,³⁰⁹ kâhinlik,³¹⁰ mecnunlukla³¹¹ itham edilmiştir. Bu tür ithamlar zamanla fiili müdahalelere dönüşmüş, Tâif'te taşlanmış, vücudu çeşitli yerlerinden yaralanmış, kan revan içinde kalmıştır.³¹² Mekkeli müşrikler tarafından toplantılar yapılarak suikast planları yapılmış,³¹³ girişim başarısız olunca, evinden, yurdundan çıkarılarak hicret etmeye zorlanmış,³¹⁴ sonraki süreçte yapılan savaşlarda yaralanmış, sinn-i şerîfleri kırılmıştır.³¹⁵ Namus ve şerefine dil uzatılarak eşi Hz. Aişe'ye zina iftirasında bulunulmuştur.³¹⁶

Yukarıda saydığımız ve sayamadığımız birçok olumsuz durum Hz. Peygamber (s.a.v)'i yıldırmamış, tebliğ görevine devam etmiş, çarşıda, pazarda, yolculukta, yemekte kısacası her alanda davetini ısrarla yapmıştır. Peygamberimiz (a.s) her sene usanmadan panayırlara gider, Mekke'ye panayır için gelmiş kabileleri her defasında İslam'a davet ederdi. Onlar ise genellikle "bizden sana fayda yok, yakamızdan artık düş" anlamında kırııcı sözler söylerdi. Buna rağmen Peygamberimiz her defasında ilk günkü heyecan ve iştiağıyla davetini tekrarlardı.³¹⁷

Bu çerçevede Sebt kıssasında Rabbimiz bıkmadan, usanmadan ve kararlı bir şekilde davet görevini kesintisiz bir şekilde devam ettiren davetçi grubunu övüyor, onları büyük bir mükâfatla müjdeliyor. Bu görevi yerine getirirken gevşeklik gösterip daveti terk edenlerin helâk olanların içinde olmasalar bile sorumluluklarını yerine getirme noktasında bir zafiyet içerisinde olduklarını imâ ediyor. Çünkü davetin fayda verip veremeyeceğini kimse bilemez. Bugün fayda vermeyen yarın verebilir; akşam fayda vermeyen, sabah verebilir, bu sene fayda vermeyen, sonraki yıllarda fayda verebilir, sağlıklı olan kişiye fayda vermeyen öğüt hasta iken ona fayda verebilir. İnsanların mizac ve karakterleri birbirinden farklıdır. Bazıları davet ve tebliğ ilk duyduğu anda, bazıları düşünme ve ikna yolu ile, bazıları uzun uzun araştırma,

³⁰⁷ Abdülkadir Erkut, "Dine Dâvet Metodu Açısından Ashâb-ı Sebt kıssasının Tahlili", *Diyanet İlmi Dergi*, 49/1(2013), 64-65.

³⁰⁸ ez-Zûhruf 43/30

³⁰⁹ Yâsîn 36/69

³¹⁰ el-Hâkka 69/42-43

³¹¹ el-Kalem 68/1-2.

³¹² İzzeddin İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye 2010), 2/91.

³¹³ el-Enfâl 9/30

³¹⁴ Muhammed Hamîdullâh, *İslam Peygamberi*, 1/176-179

³¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî, *Kitâbu'l-megâzî*, (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2013), 1/ 244-246,

³¹⁶ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakka (Kâhire: Mektebetü Mustafa el-Babî el-Halebî, 1955), 3/11-15.

³¹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed, İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ* (Beyrût; Dâr'ul Kütüb'ül İlmiyye, 1970), 1/216.

gözlemlene ve inceleme neticesinde kabul ederken; diğerk bir kısım insan ise hiçbir etkileşim göstermeden uzun yıllar duyarsız kalabilir. Bu sebeple kimin ne zaman iman edeceği, davete nerde, nasıl, ne zaman ne tepki vereceğı gaybî bir durumdur. O halde davet ve tebliğci ümidini yitirmeden, görevini terk etmeden ve kendini harap etmeden gerekirse tekrar tekrar mesajını duyurmak için gayret göstermelidir.

2.2.5. Yahûdileşme Olgusu ve Kur'ân'da Yahudileşme

Yahudi kelimesi, “هَاد – يهود – تهود” kökünden gelir. Tевbe etti, hakka döndü anlamlarını ihtiva eder.³¹⁸ Bu kelime, bu anlamıyla Kur'ân'da şöyle geçer: “إِنَّا هَدَيْنَاكَ إِلَيْكَ” “Biz sana yöneldik (tevbe ettik)”³¹⁹ Bu kelimenin İsrailoğullarının kavram dünyasına girişı ile ilgili řu olay zikredilir: Hz. Mûsa (a.s)'ın Tûr Dağına gitmesinden sonra buzağı heykeli yapıp ona tapan kavim daha sonra pişman olup tevbe etmişlerdir. İşte bu şekilde tevbe etmelerinden dolayı onlara “Yahudi” ismi verilmiştir.³²⁰ Konuyla ilgili bir başka görüşte şudur: Hz. Yâkub oğullarından birinin adı da Yûda veya Yahûda idi. Onun adına izâfeten İsrâiloğullarına daha sonraları “Yehûd” denilmiştir.³²¹ Yine bölgede kurulan Yûda veya Yahûda krallıkları da bu ismin kaynağı olarak zikredilir.³²²

Daha önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz üzere Kur'ân mesajını muhataplarına aktarmak için en fazla kıssalar yoluyla anlatımı kullanır. Kur'ân'ın yaklaşık üçte birlik kısmı ise İsrailoğullarına ayrılmış ve tekrar tekrar benzer konular farklı yönleri ile ele alınmıştır. Tüm bunların anlatılma sebebi sadece geçmiş milletlerle ilgili bilgi vermek değil elbette. Çünkü Kur'ân bu tarihi olayları naklederken olayların yaşandığı yer ve tarihlere fazla yer vermez. Ama bu kıssaları okuyan muhatabını adeta zamanda yolculuğa çıkartarak olayın yaşandığı ana götürür ve taraflardan biri haline getirir. Buradan ortaya çıkıyor ki konumuz özelinde İsrailoğulları kıssalarının anlatılma sebebi salt bilgi verme ya da sadece geçmiş i yad etmekten ibaret değildir. Daha önceleri müslüman olan İsrailoğulları nasıl zamanla yoldan çıktı ve Yahudileşti ise, müslümanları da aynı tehlike karşısında uyarmak Kur'ân'ın bu konuyu ısrarla gündemde tutmasının en başat sebebidir. Kaldı ki, İsrailoğulları ile ilgili Kur'ân'da doğrudan yedi yüz on iki âyet olması, mü'minlerin günde onlarca defa “gazab'a uğramışların ve

³¹⁸ İbn-i Manzûr, *Lisanü 'l-Arab*, 3/382; İsfahanî, *Müfredât*, 569.

³¹⁹ el-A'râf 7/154

³²⁰ Kurtubî, *Ahkâmu 'l-Kur'ân*, 1/433.

³²¹ Abdurrahman Küçük- Mehmet Günay Tümer, *Dinler Tarihi* (Ankara; Berikan Yayınevi, 2020), 110; Kurtubî, *Ahkâmu 'l-Kur'ân*, 1/432.

³²² Küçük- Tümer, *Dinler Tarihi*, 110

sapıtmışların yoluna iletme”³²³ diye namazda Allah’a sığınmaları müslümanların karşı karşıya kaldığı tehlikenin ne kadar büyük olduğunun göstergesidir. Kur’ân bu tehlikeye karşı müslümanları her daim diri ve uyanık tutmak için İsrâiloğullarının Yahudileşme sürecinin ibret dolu örneklerini gözler önüne sermektedir. Kur’ân, Fâtiha Sûresi’ndeki “*gazaba uğrayanlardan*” kastın Yahudiler olduğu ekseri müfessirlerce kabul edilen görüştür.³²⁴

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَعَظِمَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا

وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

“De ki: “Allah katında cezası bundan daha kötü olanları size haber vereyim mi? Onlar, Allah’ın lânetlediği ve gazabına uğrattığı, içlerinden maymunlar ve domuzlar çıkardığı kimseler ile şeytanlara tapan kimselerdir. İşte bunların yeri daha kötüdür ve onlar doğru yoldan daha çok sapmışlardır”.”³²⁵

Bu âyet gazaba uğrayanların Yahudiler olduğuna açık bir şekilde ifade etmektedir. Mushafta ilk sûre Fâtiha’dan sonra gelen Bakara Sûresinde birçok bölümde İsrâiloğulları kıssalarının yer alması acaba tesadüf müdür? Bakara Sûresi’nin mushaftaki sıralaması tesadüfî değil, tevkîfî olduğuna göre bu sıralama bir hikmete mebni olarak dizilmiş olmalıdır. Bu hikmet ise Yahudileşme tehlikesine karşı müslümanları sakındırmaktır.³²⁶ Bu sakındırma bazen kıssalar yoluyla dolaylı olarak ifade edilir bazen de âyet-i kerîmeler doğrudan bu uyarıda bulunur:

“Dinlerine uymadıkça Yahudiler de hristiyanlar da asla senden razı olmayacaklardır. De ki: Doğru yol, ancak Allah’ın yoludur. Sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyacak olursan, andolsun ki, Allah’tan sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.”³²⁷

“Yoksa siz de peygamberinizden, daha önce Musa’dan istenilen şeyleri mi istiyorsunuz? Ama kim iman etmeyi küfür ve inkârla değiştirmeye kalkarsa dosdoğru yoldan sapmış olur.”³²⁸

Yahudileşme tehlikesine karşı rabbimizin bizi uyardığı sûrelerden biri de Cuma Sûresidir. Özellikle bu sûrenin son üç âyetinin nüzul sebebi ile ilgili şöyle bir olay rivâyet edilir: Peygamber efendimiz bir gün Cuma namazı için hutbe îrad ettiği esnada Şam’dan çıkan

³²³ el-Fâtiha, 1/7

³²⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 1/163

³²⁵ el-Mâide 5/60

³²⁶ Mustafa İslamoğlu, *İsrâiloğullarından Ümmet-i Muhammed’e Yahudileşme Temâyülü* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013), 29.

³²⁷ el-Bakara 2/120.

³²⁸ el-Bakara 2/113.

bir ticaret kervanı Medine'ye giriş yaptı. Halk kervanı def ve zillerle karşıladı. Mescidde ise on iki kişi dışında herkes peygamber efendimizi hutbede bırakarak kervanın yanına gitti. Bu durum efendimizi çok üzdü ve hiddetlendirdi. O esnada dilinden şu sözler döküldü. “Eğer mescitte kimse kalmazaydı şu vadi ateş seli ile dolardı”.³²⁹ Bu olay üzerine:

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ هَمُّوا انْفِصَافًا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

“Onlar bir kazanç veya bir eğlence gördüklerinde, seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler. De ki: "Allah katında olan, eğlenceden de kazançtan da hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en iyisidir³³⁰” âyeti nazil oldu.

Sebt kıssası ile ilgili olarak daha önce anlattığımız üzere Allah İsrailoğullarına onların isteği üzerine cumartesi gününü ibâdet günü olarak verdi ve o gün avlanmayı da yasak kıldı. Cuma Sûresi'nde ise Allah müslümanlara; “Ey inananlar! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya koşun; alım satımı bırakın. Bilmeniz, bu sizin için daha iyidir” âyetiyle Cuma namazını farz kılıyor ve Cuma namazı vaktinde alışverişi yasaklıyor. Sebt günü avlanma yasağını açıktan veya hîle-i şer'iyye yoluyla delen İsrailoğulları ile nebiyi hutbede yalnız bırakarak ticaret kervanını karşılamak üzere oraya koşan müslümanlar arasında birebir benzerlik var diyemesek de örtüşen noktalar olduğu görülmektedir.

2.2.6. Hadislerde Yahudileşme

Hiz. Peygamber, İslâm'ı tebliğ sürecinde dinî ve kültürel olarak yeni bir toplum inşa ederken onların atalarından beri süregelen putperestliğe dayalı inanç, kültür ve geleneklerinden arındırmaya çalışarak tevhit inancını dönemin Arap toplumunun zihin ve gönül dünyalarına yerleştirmeye çalışmıştır. İkinci olarak da en az birincisi kadar önemli olan Kur'an'ın Ehl-i Kitap olarak nitelendirdiği Yahudi ve Hristiyanların yanlış ve batıl dinî uygulamalarının tesirinden, müslüman toplumu mümkün olduğu kadar korumaya çalışmıştır. Yahudiler ise bu konuda daha öne çıkmış çünkü onlar Hristiyanlara göre dinlerinde daha iddialı ve geleneklerini muhafaza noktasında daha tutucudurlar. Onların bu iddialarını Kur'an şöyle zikreder:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ

“Yahudiler ve Hristiyanlar, “Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz” dediler.”³³¹

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

³²⁹ Buhârî, Tefsir, 6/63, Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 30/10.

³³⁰ el-Cum'a 62/11.

³³¹ el-Mâide 5/18

“Yahudi veya Hristiyan olmayan kimse elbette cennete girmeyecek” dediler; bu onların kuruntularıdır. De ki: “Sözünüz doğru ise delillerinizi getirin”³³²

قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِن دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“De ki: “Ey Yahudiler! Bütün insanlar değil de yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız, bunda da samimi iseniz, haydi ölümü temenni ediniz.”³³³

Müslüman toplumun hem Kur’ân hem de peygamberimiz tarafından Yahudi inanç ve kültürüne karşı dikkatli olma noktasına sakındırılmasının en önemli sebebi ise Medine’de ciddi bir Yahudi nüfus varlığının bulunması ve İslam’ı yeni seçmiş, müslüman toplum olma yolunda henüz emekleme aşamasında olan müslümanların Yahudi etkilerine açık olmasıdır.³³⁴ Bu konuyla ilgili Peygamberimizin hadîs-i şerîflerden bazılarını zikretmek istiyoruz.

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Sizden öncekilerin yoluna adım adım, karış karış siz de uyacaksınız. Hatta onlar bir keler deliğine girseler siz de gireceksiniz. Biz Ey Allah’ın elçisi; Yahûdî ve Hristiyanlar mı onlar? Efendimiz şöyle cevap verdi: Başka kim olabilir ki?”³³⁵*

Peygamber (a.s), burada ümmetin tamamının bu hataya düşeceğini haber vermiyor ama, hatırı sayılır bir çoğunluğun birçok alanda Yahudi ve Hristiyanların yolunu takip edeceğini, zayıf karakter ve zayıf inanç sahibi müslümanların bu hastalıktan kurtulamayacağını haber veriyor. Ünlü İslâm âlim ve sosyoloğu İbn-i Haldun bu konuya şu şekilde dikkat çekiyor: *“Birbirine komşu olan iki millettten biri diğerine galip gelse, mağlup olan millet diğerine, kılık-kıyafet, alâmet, âdet hatta; evlerde, yapılarda, resim, heykel gibi alanlarda ona benzemeye çalışır. Öyle ki dışardan basiret gözüyle bakan biri bu benzeme alâmetlerini açıkça fark eder”.*³³⁶

Konuyla ilgili en meşhur rivayetlerden biri de “مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ” hadîsidir. *“Kim bir başka kavme benzerse o da onlardandır.”³³⁷* Hadis şârihi Münâvî *“Benzemekten masat: kılık-kıyafet, dış görünüm itibarıyla onlarınkine bürünmesi, ahvâllerini huy edinmesidir”³³⁸* yorumunu yaparken bir başka hadis şarihi ise, *“Salihlere benzemek isten kimseye salihlere ikram edildiği gibi ondan ikram edilir. Fasıklara benzemek için çalışan kimseye de fasıkların*

³³² el-Bakara 2/111

³³³ el-Cum’a, 62/6

³³⁴ Muhammed Fatih Keser, *Kur’ân-ı Kerîm’de Yahudiler ve Hristiyanlar*, (İstanbul: TDV Yay. 2017), 180.

³³⁵ Buhârî, Enbiyâ, 51; Müslim, İlim, 3/2669; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/83, 11822.

³³⁶ İbn-i Haldûn, *el-Mukaddime* (İstanbul: Dergâh yayınları, Trc. Süleyman Uludağ, 2023), 361

³³⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/50; Ebû Dâvûd, Libâs, 5, 4031.

³³⁸ Zeynüddin Muhammed Abdurraûf b. Nûriddin Ali el-Münâvî el-Haddâdî, *Feyzü’l-kadîr şerhü’l-Câmi’i’s-sağîr* (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1972), 6/135.

azabından ikram edilir” demektedir.³³⁹ Hadis kaynaklarımızda konuyla ilgili örnekler elbette artırılabilir fakat sahabe efendilerimizin tüm bu uyarılar neticesinde Yahudileşme tehlikesinin bilinç ve hassasiyetinde olduğunu gösteren bir örnek vermek yerinde olacaktır; sahabeden Ebû Ma’bet el-Mikdât (r.a) Bedir savaşında Resulullah’a gelerek; “Ey Allah’ın elçisi! Vallahi sana İsrâiloğullarının Mûsa’ya dediği gibi *“Sen ve rabbın gidip savaşın biz burada bekleyeceğiz”*”³⁴⁰ demeyeceğiz. Bilâkis seni hak ile gönderen Allah’a yemin olsun ki; Allah sana zafer nasip edinceye kadar senin etrafında kalacağız.”³⁴¹

İsrâiloğulları Yahudileştikleri andan itibaren tevhit inancını ve Hz. Mûsa’nın kendilerine getirdiği şeriatı terk etmişler, sadece kendileri değil etrafındakileri de bu ifsada davet etmişlerdir ki Kur’ân bize bunu şöyle haber veriyor:

وَقَالُوا كُونُوا هُوداً أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفاً وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

*"Yahudi veya Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler. "Doğruya yönelmiş olan ve Allah'a eş koşanlardan olmayan İbrahim'in dinine uyarız" de.*³⁴²

Yahudiler ilk günden itibaren kendi dinlerini tahrif ettikleri gibi müslümanları da tahrif etme gayreti içinde olmuşlardır. Bu gayretleri bugün de aynı canlılıkta devam etmektedir. *Yahudileşme tehlikesi bugün dahi müslümanların zayıflığından kaynaklandığı gibi, küresel bir güç olan Yahudilerin siyasî, iktisadî ve medya gücünü kullanarak planlı, programlı bir şekilde, Hz. Peygamberi, Kur’ân’ı ve müslümanları itibarsızlaştırarak kendine köle yapmak için gayretlerini de gözden kaçırmamak gerekir.*

Yukarıda anlattığımız çerçevede müslümanlar Rabbimizin âyetleri, efendimizin hadîs-i şerîfleri ile hem geçmişte hem şu an hem de bundan sonraki zamanlarda karşılaşabileceğimiz Yahudileşme tehlikesine karşı en üst alarm seviyesinde uyarılmışlardır. Müslümanlar bu tehlikeden her ne kadar korunma refleksi geliştirmek için gayret gösterecekler de kendilerini tamamen kurtaramamışlar, bunca uyarıya rağmen kendilerine tavsiye edilen doğru rotaya girememişlerdir. Ancak Yahudilerden farklı olarak sapılan yanlış istikâmetten onları doğru rotaya tekrar sokacak mihenk ve referans olan Kur’ân ve sünnet ellerindedir.³⁴³

³³⁹ Ebû'l-Hasen Nûrüdîn Âlî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Mirkât'ü'l-mefâtih* (Beyrût: Dâru'l- Kütübü'l- İlmiyye, 2015), 8/222.

³⁴⁰ el-Mâide 5/24

³⁴¹ Buharî, Megâzî, 4

³⁴² el-Bakara 2/135

³⁴³ Fatma Âsiye Şenat Kazancı, “Müslümanlar Arasında Yahudileşme Temâyülü”, *Necmettin Erbakan Üniv. İlâhiyat Fak. Derg.* 10/10, (2000), 367.

2.2.7. Sebt Kıssası ve Yahudileşme Tehlikesi

Daha önceki bölümlerde Sebt kıssası bağlamında Yahudilerin bazı karakteristik özelliklerinden bahsetmiştik. Sebt halkının kıssamızda bahsedilen özelliklerinden biri nasihat dinlemeyen bir toplum olmalarıdır. Cumartesi avlanma yasağı hakkında kendilerini tüm zorluklara rağmen ısrarla uyaran nasihatçıları dinlememişlerdir. Rabbimiz Kur’ân’da mü’minlerin vasıflarını zikrettiği bir âyette şöyle buyurmaktadır:

وَالَّذِينَ إِذَا دُعُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا

*“Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında ise onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.”*³⁴⁴

Nasihate kendilerini kapatan bu topluma nasihat etme görevi ise azınlık bir davetçi grubu hariç terk etmişlerdir. Nitekim Peygamberimiz (a.s) hadîs-i şerîflerinde Yahûdilerde bozulmanın nasihati terk etmekle başladığını haber vermektedir.³⁴⁵ Sebt kıssamızda Yahudilerin dikkat çeken bir özelliği de mal sevgisi ve dünyaya düşkünlükleridir. Kendilerine avlanmanın yasak olduğu cumartesi gününde bu yasağı dinlememelerinin altında yatan belki en önemli sebep daha çok dünyalık kazanma isteğidir. Çünkü Allah’ın imtihanı gereği diğer günlere nazaran bol miktarda balığın geldiği bugün aslında onlar dünyalık menfaat ve dinlerinin emri arasında bir seçim yapmaktadırlar. Nitekim rabbimiz; *“Sen Yahudileri, hayata karşı insanların en hırslısı olarak bulursun.”*³⁴⁶ Onların dünyanın geçici menfaatini ahiretin kalıcı nimetlerine tercih ettikleri yine Kur’ân tarafından bizlere haber verilmektedir.³⁴⁷ İşte Sebt kıssası da tam bu noktada Yahudilerin dünya menfaatini önceleyip Allah’ın emirlerini geriye atarak siz müslümanlar da bu şekilde Yahudileşmeyin mesajını vermektedir.

Yahudiler, cumartesi yasağını işleyip Allah’ın emrine muhalefet ederken direkt bir isyan içinde bulunmadılar. Dolaylı bir yolu tercih ederek işledikleri hatayı meşrulaştırdılar ve hile yoluna başvurdular. Balıkları, ağlarını ertesi gün toplama, suyun dolacağı kanallar kazma vs. gibi yöntemlerle Allah’ın emirlerini aşma cihetine gittiler. Kur’ân’da Yahudilerin peygamberlerinin emirlerini hafife alıp onu yerine getirmemek için ürettikleri bahane ve hilelerin en bariz örneğini sığır kurban etme emrine muhalefet etmeleriyle veriyor:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ

³⁴⁴ el-Furkân 25/73.

³⁴⁵ Ebû Davûd, *Melâhim*, 17/4336; Tirmizî, *Tefsîr*, 5/6-7.

³⁴⁶ el-Bakara 2/96.

³⁴⁷ el-Bakara 2/85.

“Mûsa milletine: "Allah muhakkak bir sığır boğazlamanızı buyuruyor" demişti; "Bizi alaya mı alıyorsun?" dediklerinde de: "Câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım" dedi.”³⁴⁸ Burada “Bizi alaya mı alıyorsun” sözü ineği kutsal olarak görmelerinden dolayı Yahudiler bu emri yerine getirmekte isteksiz davrandıklarını göstermektedir. Bu nedenle Hz. Mûsa’yı bu işten vazgeçirmek için hilelere başvurup işi sulandırmaya çalışmışlardır. “Bizim için Rabbine dua et de kesilecek ineğin özelliklerini bize iyice açıklasın. Bizim için Râbbine dua et de onun renginin nasıl olacağını bize bildirsın. Rabbine bizim adımıza yalvar da mâhiyetini bize bildirsın, çünkü sığırlar, bizce, birbirine benzemektedir.”³⁴⁹ Görüldüğü gibi Yahudiler emri yerine getirme hususunda o kadar çok bahane üretiyor ki neredeyse kurbanı kesemeyecek durumuna varıyorlar. Yahudilerin iki yüzlü ve hileci olduklarını yine şu âyet-i kerîmeden anlıyoruz:

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمِعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ”

“Ey inananlar! Peygamber'e, "Bizi de dinle" (râina;) demeyin, "Bizi gözet" (unzurna) deyin ve dinleyin, inkâr edenlere elem verici azâb vardır.”³⁵⁰

Burada “râina” şeklinde bizi gözet, bizi dinle anlamlarında kullanılan kelimenin İbranicede ise eş sesli bir kelime olarak hakaret içeren kötü bir anlama gelmesinden dolayı hakaret ve küfür amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim ifade edildiğine göre onlar bu kelimeyi “ahmaklık” anlamına gelen manada kullanıyorlardı.³⁵¹ Bir başka görüşe göre de bu kelime Yahudilerce “dinle dinlemez olası” anlamında peygamber efendimize bir kin ve nefret ifadesi olarak kullanılmıştır.³⁵² Yahudiler bu ve benzeri birçok konuda dinlerinin emirlerini yapmamak, peygamberlerine muhalefet etmek, müslümanlarla alay etmek için hileli söz ve eylemlere başvurmuşlar ve bu durum zamanla onların değişmez karakteri haline gelmiştir. Sebt kıssasında Yahûdilerin Allah’ın emrini aşmak için hileye başvurmaları en bariz şekilde ortaya çıkmış ve hatta onların helâk edilmesinin en önemli sebebi haline gelmiştir. Yahudileşmiş olan İsrailoğulları cumartesi balık avlanma yasağını delerek dinlerine karşı samimiyetten uzak ve ciddiyetsiz tavırlarının bu kıssada zikredilmesinin amacı, müslümanlara sizler de İslam’ı çeşitli hileler yoluyla oyuncak haline getirip “Yahudileşmeyin” mesajını vermektir.

³⁴⁸ el-Bakara, 2/67.

³⁴⁹ el-Bakara, 2/68, 69,70.

³⁵⁰ el-Bakara, 2/104.

³⁵¹ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el- Beyzâvî, *Envârü't- tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrût; Dâru'l-Fikr, 1996), 1/375.

³⁵² Beyzâvî, *Envârü't- tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrût; Dâru'l-Fikr, 1996), 1/375.

SONUÇ

Kur'ân kıssaları, geçmiş ümmetlerin hayatlarından bizlere kesitler sunan vahiy ürünü ilahî öğretilerdir. Bu kıssalar geçmişten günümüze, günümüzden geleceğe ışık tutar ve asla değerini kaybetmez. Her zamanda her topluma söyleyeceği bir mesaj vardır. Kur'ân'da anlatılan bu kıssalar, bazen peygamberler bazen de sâlih insanların iman ve kullukta göstermiş oldukları iyi davranış ve hak mücadelesinde göstermiş oldukları sebât ve azme vurgu yapar. Diğer yandan ise kıssalarda zikredilen toplumun veya bu toplumda yaşayanlardan bir veya bir kısmının sergilemiş oldukları isyan, inkâr, günah veya azgınlık gibi olumsuz yönlerden bahseder. Bu olumsuz davranışlarındaki ısrarları neticesinde helâk ise, kendi eylemlerinin bir neticesi olarak hak ettikleri cezadır. Bu ceza bazen dünyada verilir. Bazen de ahirete ertelenebilir.

Kıssalar, geçmişte yaşanmış ve kıyamete kadar yaşanması muhtemel benzer olaylar karşısında muhatabına hak yolunda cesaret verirken, asî olanlara da “Aynı hataları işlerseniz benzer cezalara çarptırılabilirsiniz” mesajı vermektir. Sebt kıssası, Yahudilerin atalarının geçmişte yaşamış olduğu bir olayı haber vermesi sebebi ile, Peygamberimizin (as) nübüvvetini desteklemiş ve aynı zamanda Kur'ân'ın nüzûlü esnasında yaşayan Yahudilere onların da bildiği bu kıssayı anlatmakla, Kur'ân'ın Allah kelâmı, mucize bir kitap olduğunu ortaya koymuştur.

Sebt kıssası her ne kadar İsrailoğullarından bir toplumu konu ediniyorsa da âyetlerin muhatabı Müslümanlardır. Bu nedenle kıssanın bizimle ilgisinin olmadığı düşüncesiyle kendimizi tezkiye edemeyiz. Zîra kıssada lânetlenen ve cezalandırılan sadece asî toplum değil aslında yanlış zihniyet ve mantalitedir. Kur'ân'ın mücâdele ettiği ve kıyamete kadar da edeceği bu sapkın zihniyettir. Bu yanlış ve sapkın zihniyetin Yahudilerden Müslümanlara sirayet etmesine fırsat vermemek için uyanık olunmalı. Onların Sebt kıssasında hîle yoluyla dinin aslî gayesini aşarak ilâhî emirleri hafife alma yoluna gidilmemelidir. Aksi takdirde Yahudilere has gibi görünen bu olumsuz özellikler müslümanlara sirayet eder ve yahûdileşme tehlikesi ile karşı karşıya kalır.

Bir diğer önemli husus ise, Kur'ân ve nebevî sünnetin bizlere va'z ettiği dâvet ve tebliğ görevini muhatabımızın bize karşı tavrı nasıl olursa olsun aksatmadan ve usulüne uygun bir şekilde yerine getirmek gerekir. Çünkü Sebt kıssasında sadece uyarı görevini yerine getirenlerin kurtulduğunu, mücrimlerin helâk olduğunu, uyarı görevini terk edenlerin akıbetinin ise meçhul olduğunu görmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Vecdi. *Kur'ân'da Siyasi Kavramlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları. 1. Baskı. 1998.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd, *Rûhu 'l-meânî fî tefsîri 'l-Kurâni 'l-azîm ve 's-sebi 'l-mesânî*. 1 Cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1985.
- Arslan, Ali, *Büyük Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Aslan Yayınları, 1. Baskı. 1995.
- Arslantaş, Nuh, *İslam Toplumunda Yahudiler*. İstanbul: İz Yay. 2. Basım. 2011.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *el-Furuku 'l-lugaviyye*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1921.
- Aydemir, Abdullah, *Ashâb-ı Karye. D.İ.A, 3 Cilt*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Bağdâdî, Ebu'l-Hasen Alaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el- Hazin, *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. 1 Cilt. Beyrût: Kütübü'l İlmiyye, 2004.
- Bağır, Mehmet Ali, *Günümüz Samirilerinde Dinî Hayata Dair Bazı Uygulamalar. Sakarya Ün. İlâhiyat Fak. Dergisi*, cilt 20/37, (2018), 181.
- Bayraklı, Bayratar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 19 Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları. 5. Basım. 2014.
- Bayram, Enver, *Kur'an'da Psikolojik Ceza*, Ankara; İlâhiyat Yayınları, 2. Basım, 2019,
- Bayram, Enver, *Kur'ân'da Yahûdilere Lânet Edilme Meselesi, Amasya İlâhiyat Dergisi*, 15, (2020), 36.
- Behar, Rabi Nisim. *El Gid Para El Pratikante Dini Uygulama Rehberi*. İstanbul: Ohan Matbaa Yayın. 1. Basım. 2004.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed, *Envârü 't-tenzîl ve esrârü 't-te'vîl*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr. 1996.
- Bilge, Mustafa L. "Akabe", *DİA*. 2/209. İstanbul: TDV Yayınları, 2006
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîh-i Buhârî*. 2 Cilt. Dımeşk: Dâr'ut-tavkîn, 2001.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu 'l-beyân*. 3 Cilt. İstanbul: Mekteb-i Eser, 1969,
- Cebr, Mücâhid İbn. *Tefsiru Mücahid*, 1 Cild. Tahkik, Dr. M.Abdüsselam Ebü'n-Nil. Nasr: Dâru'l-fikri'l-İslâmî, 1989.
- Cevherî, İsmail. bin Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve şihâhu 'l-Arabiyye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nefâis.1 cild. 1978.

- Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Muhammed El-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Mektebet'ül İslâmî. 2013.
- Cürçânî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitâbu't-ta'rîfât*, Tahkik, Dr. Muhammed Abdurrahman el Maraşlı. Beyrut: Dâr'un-Nefâis. 2003.
- Çınar, Abdullah Emin. *Kur'ân-ı Kerim'de Helâk Kavramı*. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, 2001.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*,. 6 Cilt. Kahire: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye. 1. Basım. 1936.
- Endelûsî, Ebû Hayyan muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan. *el-Bahru'l-muhît fî't-tefsîr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütüb'ül İlmiyye.1993.
- Erkut, Abdülkadir. 'Dine Davet Metodu Açısından Ashab-ı Sebt kıssasının Tahlili. *Diyanet İlmi Dergi* 49/1. (2013), 47-68.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı Meal ve Tefsir*. 1 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım. 2017.
- Fırat, Eshat. Anadolu Ajansı. *Şabat Krizi İstifa Getirdi*. Anadolu Ajansı. Kasım 26, 2017.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed. *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dâru'l-İbn Hazm, 2005.
- Grunfeld, I. Dayân. *Şabat, Çev. Moşe Farsi*. İstanbul: Gözlem Bas. Yayın, 2009
- Gürkan, Salime Leylâ. "*Sebt*", *DİA*. 36/256 İstanbul: TDV Yayınları. 2013.
- Hanbel, Ahmet Bin, Müsned, tahk. Şuayb el-Arnâvut. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983.
- Halebî, Ahmed İbn Yûsuf es-Semîn. *Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*. 2 Cild. Beyrût: Âlemü'l-kütüb, 1993.
- Hamidullâh, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. İstanbul: Beyân Yayınları. 1. Basım. 2013.
- Herevî, Ebu İsmail Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Ensârî. *Mirķātü'l-mefâtîh*. 8 Cild. Beyrut: Dâr'ul-kütübi'l-ilmiyye. 2015
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Cemalüddin Abdül Melik b. Hişam Eyyûb el-Himyerî el- Meafîrî el- Basrî. *es-Sîretü'n-nebeviyye, thk. Mustafa es- Sakka*. 3 Cild. Beyrut: Dâru İbni's-Sekâfe. 1992
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâr'ul- mâ'rife. 1. Basım. 1969.

- İbn-i Haldûn, Ebu Zeyd Veliyyuddin Abdurrahman b. Muhammed b. Hasen el- Hadramî el- Mağribî. *el-Mukaddime*, İstanbul: Dergâh yayınları, Trc. Süleyman Uludağ, 361. İstanbul: Dergâh Yayınları. 1. Basım. 2023.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el- Cezerî. *El-Kâmil fî't-Târih*. 2 Cild. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye. 2010.
- İbn-i Manzûr, Ebü'l Fazl Cemâlüddin Muhammed b Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er- Ruveyfî. *Lisân'ül Arab*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr. 1994.
- İbn-i Nüceym, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Kahire: Dâr'ul Fikr. 1997.
- İbn-i Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed el- Hâşimî el- Basrî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1960.
- İsfahânî, Ebul Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddâl er-Râgıb. *el-Müfredâtü elfâzı'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâr'ul Kütüb'ül İlmiyye. 1992.
- İslâmoğlu, Mustafa. *İsrâiloğullarından Ümmet-i Muhammed'e Yahudileşme Temâyülü*. İstanbul: Düşün Yayıncılık. 19. Basım. 2013.
- İsrail Shahak. "Yahudi Tarihi- Yahudi Dini" Çev. Ahmet Emin Dağ. İstanbul: Anka Yayınları. 3. Basım. 2004.
- Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü, "Azâp"*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 1. Basım. 2005.
- Karaman, Hayrettin. *Kur'ân Yolu Tefsiri*. 2 Cilt. Ankara: DİB Yayınları. 1. Basım. 2007.
- Kattân, el-Menna. *el-Mebâhis fî ulûmî'l-Kur'ân*. Beyrut; Müssetet'ür- risâle, 1998.
- Kazancı, Fatma Âsiye Şenat. Müslümanlar Arasında Yahudileşme Temâyülü, *Necmettin Erbakan Üniv. İlâhiyat Fak. Derg.* cilt 10/10, (2000), 367.
- Kesler, Muhammed Fatih. *Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudiler ve Hristiyanlar*. İstanbul: TDV.Yayınları. 1. Basım. 2017
- Köse, Saffet. "Hiyel", *DİA*. 18/170-178. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Kurban, Nur Ahmet. "İslâm Kaynaklarına Göre Sebt Yahudileri'nin Maymuna Dönüştürülmesi Meselesi", *Mârifet Dergisi*, 13/1, (2013), 14
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed. b. Ebî Bekr b.Ferh. *el-Câm'u li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 18 Cilt. Beyrut, 1985
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Semerkand. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 6 Cilt. İstanbul: Dâru'l-mîzan. 1. basım. 2005.

- Mazaltow, İrem; Mizrahi, Yaakov Ceki. *Ailemizin Şabat Kitabı- Breşit-1*. İstanbul: Gözlem Yayın Matbaacılık. 2013.
- Mevdudî, Eb'ul-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Lahor: İdâre-i Tercüman'il Kur'ân, 1972.
- Muhammed b. Muhammed Mustafa el-İskilibî el-İmâdî, Ebu's-Suûd. *İrşadu'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî. 2010.
- Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir b. Âşûr et-Tunisî. *et- Tahrîr ve't-tenvîr*, 1 Cilt. Tunus: Dârus-Sehnûn. 1997.
- Mukâtil, Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *el-Vücûh ve'n-nezâir*. Kahire: el-Hey'etü'l-mısıriyyetü'l-âmmetü li'l-kitâb. 2006
- Mutçalı, Serdâr. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları. 1995.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdurraûf b. Nûreddin Ali el-Haddâdî. *Feyzü'l-Kadîr şerhü Câmi'i's-sağîr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye. 1972
- Kuşeyrî, Müslim b. Haccac b. Müslim. *Câmi-u's-Sahîh*. 2 Cild. Riyâd: Mektebetü'l- Maârif. 1998.
- Kutup, Seyyid. *Fî Zilâli'l Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî. 1971.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn b. Muhammed. *Tebsîratu'l-edille*, tahk. Hüseyin Atay. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 1993.
- Önkal, Ahmet. *Rasûlullah'ın İslam'a Davet Metodu*. İstanbul: Hikmetevi Yayın. 2020
- Râzî, Fahreddîn. Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-ğayb*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fîkr. 1. Basım. 1981.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *el-Câmi'u beyne'l-fenni ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*, 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife. 2007.
- Tabatabâi, Muammed Hüseyin. *el-Mîzan fî tefsîri'l-Kur'ân*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî. 2004.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l Beyân an te'vîli â'yi'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye. 2000.
- Tahânevî, Muhammed A'la b. Ali Muhammed Hamîd. *Keşşâfu Istilâhâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*. 3 Cilt. Beyrut: Dâr'us Sadr. 2000.
- Talû, Erkan. *Şabatta Çalışın Fetvası*. Haber 7.com. Şubat 9, 2023.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-Sahîh*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî. 1997.

Tümer, Günay & Küçük, Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 11. Basım, 2020

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Medenî. *Kitâbu'l-Megâzî*, 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 1 Cilt. İstanbul: Akçağ Yayınları. 1. Basım, 1994.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el- Hârizmî. *el-Keşşâf an Haqâyiķı gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-eķāvîl fî vüçûhi't-te'vîl*, 2. Cild, Kahire: Dâr'ul Kütübül İlmiyye. 2. Basım. 2006.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1998.

Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr*. 5 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-fikr. 2005.

ÖZ GEÇMİŞ

HARUN AYDOĞDU

Öğrenim Bilgisi

Yüksek Lisans	Amasya Üniversitesi
Başlangıç bitiş tarihi	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı (Doç. Dr. Recep Orhan ÖZEL)
Lisans	Uludağ Üniversitesi
Başlangıç bitiş tarihi	İlahiyat Fak.

Doğum Yeri:

Doğum Tarih

İş Deneyimi

Diyaret İşleri Başkanlığında, Din Görevliliği, Vaiz, İlçe Müftülüğü ve Müftü yardımcılığı